EMLÉKEIM A VILÁGHÁBORUBOL

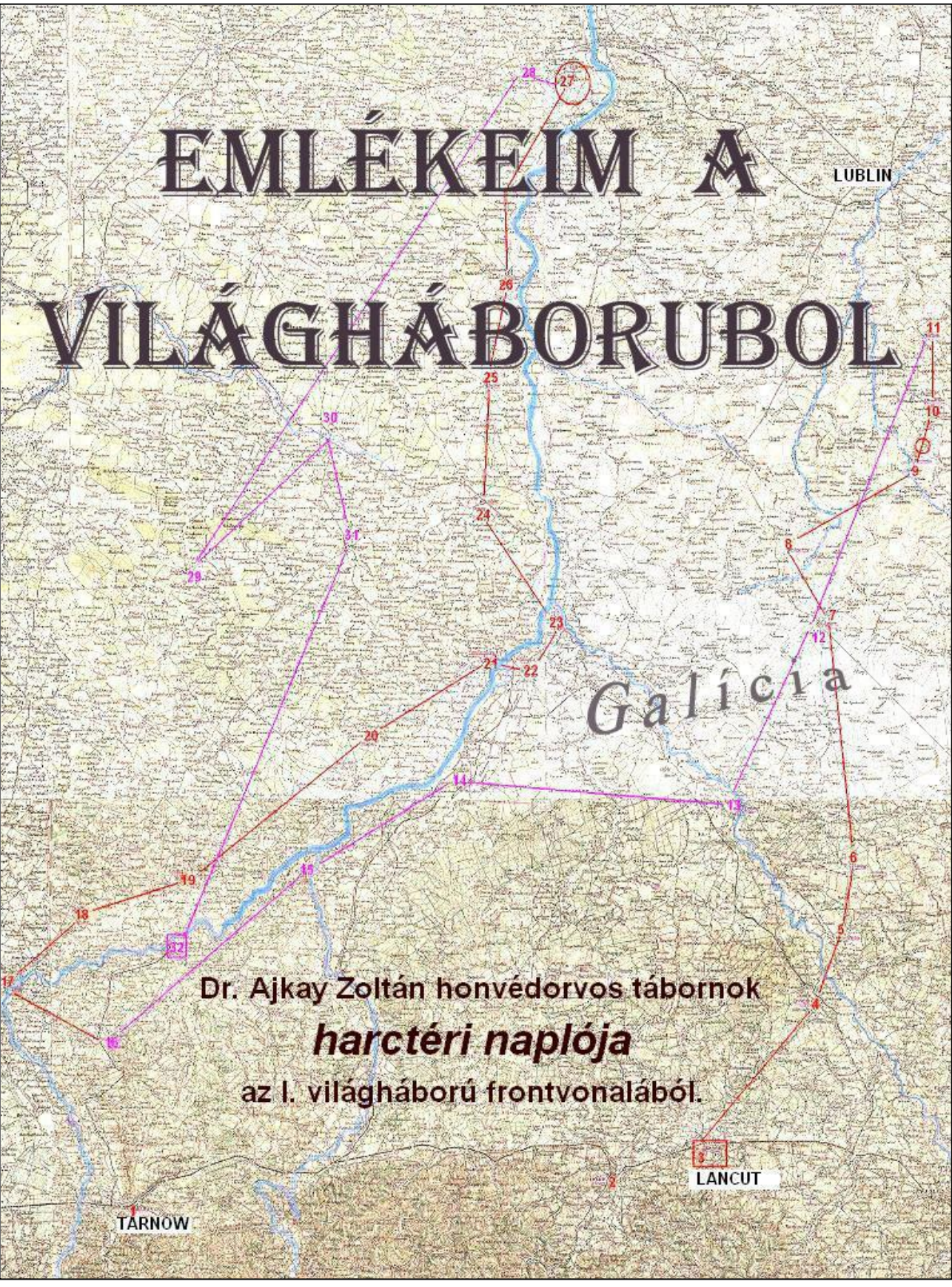

Dr. Ajkay Zoltán honvédorvos tábornok

harctéri naplója

az I. világháború frontvonalából.

Dr. ajkai Ajkay Zoltán

honvéd törzsorvos, tábornok

Született: 1874.02.10. Pápán
- elhunyt 1958.06.09. Ostffyasszonyfán
Házastársa: budakeszi Weöres Izabella

„Dr. Ajkay Zoltán gyermekéveit Pápán és Alsógörzsönyben élte.
Középiskoláit Pápán, a III.-at Sopronban végezte. Egyetemi tanulmányait Budapesten végezte, ahol 1897.március 17.-én orvosdoktorrá avatták.
Diákéveiben szívesen foglalkozott az irodalommal is, és több éven át a fővárosi lapokban több költeménye jelent meg. Orvosi pályáját rokonai ajánlatára és rábeszélésére, családja ősi fészkében: Ostffyasszonyfán kezdte, ahol 1898 januárjában körorvossá választották meg.
Két és félévi gyakorlat után a honvédorvosi karba jelentkezett felvételre mint tartalékos segédorvos helyettes, ahova 1900.március 15.-én próbaszolgálatra be is hívták, 1900.november 1.-én pedig a magyar királyi honvédség főorvosává nevezték ki Kassára.
Kassáról fél év múlva –áthelyezték- különböző tanfolyamok elvégzésére, ahol 1903-ban, a II. sz. sebészeti klinikán töltött egy évi gyakorlat után sebészműtői oklevelet nyert. Sebészi tudását és működését azonban nem gyümölcsöztethette, mert – előírt csapatszolgálattal nem rendelkezve, 1904. nov. 1.-ével Jászberénybe helyeztetett át, mint az ottani honvéd-gyalog zászlóalj orvos főnöke. Négy évi csapatszolgálat után 1908-ban újra Budapestre került, ahol 10 hónapi előképzés után Honvéd Helyőrségi Kórház Bakteriológiai és Kórvegytani Laboratóriumának vezetését vette át. Mint bakteriológus és a honvédség járványtani szakértője több a szakmába vágó tanulmányt és értekezést írt, melyek közül a typhus (tífusz) járványok keletkezésének megvilágításáról írt tanulmányával Budapesten 1909-ben, - a harctérnek vízzel való ellátásának problémáját felölelő, feltűnést keltő refererátumával pedig az 1913 évi londoni nemzetközi orvoskongresszuson ért el nagy sikert, és ez tette nevét ismertté.
1901.január 24.-én kötött Keszthelyen házasságot az Ostffyasszonyfán született budakeszi Weöres Izabellával.

Az 1914. augusztus 1.-én kitört világháborúban 41 hónapot töltött a különböző harctereken, s ebből 5 hónapot mint a pozsonyi 13. honvéd-gyalogezred, majd a 306 sz. honvéd-gyalogezred orvosfőnöke arcvonalbeli frontszolgálatot teljesített. Ő az első magyar honvédorvos aki hősies és önfeláldozó magatartásáért megkapja már 1914 szeptemberében a német vaskeresztet – a Ferenc József rend lovagkeresztje mellé. Két csapatorvosi ténykedés közt 1914 novemberében typhusszal fertőződve 3 hónapig beteg volt.

Betegségét – szerencsére Budapesten a II. sz. belklinikán élte át. 1915. augusztusától mint „hadtest egészségügyi tanácsadó”, tábori bakterológiai laboratórium vezető – képzettségének megfelelő beosztásba került, - kezdetben a Szurmay hadtestnél, majd később az abból átalakult császári és királyi 24. hadtestnél működött, leghosszabb ideig Volhyniában.

1917-ben a hadtest Isonzó (ma Szlovén-Olasz ter.) frontra került, s az év novemberében a 64. honvéd hadosztály vezető orvosának osztották be. 1918 februárjában régi béke beosztásába Budapestre helyezték vissza, a honvéd helyőrségi kórház laboratóriumába, és itt éri a kommün kitörése. A tanácsköztársaság uralma alatt passzív magatartásával nagy szálka a kommunisták szemében,de szerencsésen megússza ezeket az időket. 1925-ben létrehozza az újonnan megalakult magyar királyi honvédség állományában az Egészségügyi Tanácsot, melynek első elnökévé, valamint a honvédség alkalmazó iskola egü. tanárává nevezték ki. 1927-ben Budapest legnagyobb kórháza, a 2. sz. honvéd helyőrségi kórház parancsnoka, 1930 januárjában pedig mint tábornok orvos az 1. honvéd vegyes dandár vezető orvosa, s egyben a honvéd tisztikar főnöke lett. (Miközben a tábornoki rangot már 1927. november 1.-én elérte.)

1933.augusztus hó 1.-vel 59 éves korában nyugállományba helyeztetett mint vezértörzsorvos, miután teljes szolgálati idejét 40 évi szolgálattal kitöltötte.

Katona orvosi pályája alatt a következő kitüntetéseket nyerte el:

1. A magyar érdemrend középkeresztje,
2. Ferenc József rend lovagkereszt –kardokkal,
3. Ezüst Signum Laudis katonai szalagon,(Katonai Érdemérem)
4. Arany Signum Laudis katonai szalagon,
5. Kormányzói legfelsőbb elismerés,
6. Károly csapatkereszt,
7. Háborús emlékérem,
8. Magyar Vöröskereszt II. o. díszjelvénye,
9. Jubileumi emlékérem,
10. Jubileumi emlékkereszt,
11. Az Amerikai Egyesült Államok Cross of Honor kitüntetése,
12. Észt Vöröskereszt csillag,
13. Magyar Vöröskereszt érdemkeresztje,
14. II. o. német vaskereszt. ”

(A teljes fenti leírás Dr. Ajkay Zoltán sajátkezűleg írt önéletrajzából idézve.)

1944-től nyugdíjas éveit Ostffyasszonyfán élte. Hiába volt gyógyító orvos a hadsereg kötelékében, mégis hortista tisztként bántak el vele a kommunista hatalomátvételt követően, hiszen még az ősi Ajkay kúriát is 1950-ben államosították, onnan ki kellet költöznie, vagyonától megfosztották. Tábornok úr nyugdíjas évei alatt is önzetlenül segítette a falu lakosságát, gyógyította betegeit, ha megkeresték, és segítségét kérték.
Idős korára combcsont törése miatt két mankóval közlekedett, de ha kellett ment, és gyógyított.

Frontszolgálata alatt minden nap jegyzeteket írt a háborús eseményekről.
*Visszatérve a békeidőbeli beosztásába, szakmai munkája mellett ezen feljegyzésekből „cetlikből” 1922-ben naplót írt „**Emlékeim a világháborubol**” címmel, már eredetileg is gépírással, a családtagjai számára.*

Ezt a naplót első kiadási joggal, eredeti állapotában tehetjük közzé tábornok úr két unokájának, Ajkay Klárának és dr. Németh Miklósné sz. Kiss Nadine-nek köszönhetően, hogy ezt a páratlan értékű eredeti forrásanyagnak tekinthető személyes családi dokumentumot szerkesztésre, és közzétételre átadták.

*Mint szerkesztőnek nem feladatom, hogy tábornok úr által a naplójában leírtakról véleményt alkossak, de azon véleményemnek mégis csak szeretnék hangot adni, hogy bár a naplóban leírtak nem elsősorban a nyilvánosságnak leírva kerültek papírra, hanem családjának, utódainak, ennyi idő után még a sok személyes vonatkozás ellenére is izgalommal olvasható. Hű képet ad arról, hogy valószínűleg még egy a gyógyításra felesküdött magasrangú orvos tiszt sem lehetett arra felkészülve, hogy milyen katasztrofális lehetőségekkel kerül szembe gyógyító munkája során a frontvonalban, miközben saját életét is mentenie kell. A II. részben leírt harctéri, de nem frontvonalbeli, -hanem a törzshöz tartozva-, szolgálatát tábornok úr is helyenként „uri módon” eltöltött „üdülésnek” titulálja a frontvonali szolgálathoz képest. E körülmények közötti helytállását tükrözik kitüntetései, ezek között is kiemelkedő a „**Cross of Honor**” (Becsület Rend) kitüntetése, amelyet az USA nagykövete adott át részére a hadifoglyokkal szemben tanúsított humánus helytállásáért.*

*A napló teljes egészében az **eredeti szöveg** (beszkennelve), a szerkesztés során csak a fontosabb harctéri helyszíneket beazonosító sorszám hivatkozásokkal, és a megváltozott településnevekkel lett kiegészítve, és lehetőség szerint restaurálva.*

© Ezen digitális kiadvány tartalma az 1999. évi LXXVI. törvény a szerzői jogról 4. §. (1) bekezdés alapján szerzői jog hatálya alá esik. Az ebben leírtak digitális nyilvánosságra hozatalát, terjesztését, sokszorosítását, és internetes közzétételét is engedélyezzük, de ez, a törvény 10. §. (1) bekezdése alapján csak ezen forrás „Dr Ajkay Zoltán: Emlékeim a világháborubol” formátumú idézésével történhet.
Nyomtatásban történő megjelentetése, terjesztése nem engedélyezett.

Celldömölk, 2018.12.10.

Szerkesztő: Bóka István

EMLÉKEIM A VILÁGHÁBORUBOL.

Írta:

Dr Bíró Sándor

Kedves Bella leányomnak adom szeretettel ezt a könyvecskét, azzal az óhajtással, hogy az ebben megírt történetek elmondása, – mint egy régmúlt mese – őrizze és tartsa fenn emlékezetét szeretett gyermekeinél s – majdan unokáinál.

Budapest 1929 Karácsony

L. Ainczfalvy

I Rész.

1914.

Elhatároztam, hogy a nagy világháboru, engem érdeklő, - kicsiny, parányi de egyénileg elég érdekes részecskéjét papirra vetem. Megirtam azokat a benyomásokat, történeteket, a melyeket lelkileg vagy testileg átéltem ebben a négy hosszu esztendőnek - a harctéren töltött még hosszabb 36 hónapjában. Az vezet ezeknek az emlékezéseknek a megirásában, hogy családom közvetlen tagjai, az életben utódaim: gyermekeim, majd azok gyermekei között maradjanak fenn ezek az emlékek rólam s hogy későbbi utódok is lássák, hogy milyen volt ez a világfelfordulás, s hogy mi akik abban résztvettünk, kik azt átéltük: - mennyi életveszélyes, testi és lelki szenvedésen mentünk át, - lelkiismeretesen, vitézül teljesitve kötelességeinket szegény, - végül mégis csak „csonkává "" lett Hazánk iránt.-

Jól tudom, hogy ezek az egyéni benyomások, e velem történt dolgok kis jelentőségüek, s mást talán mint az én

hozzám tartozókat nem is érdekelik, s hogy a nagy világhá-borunak a millio és millio résztvevője mellett az én tör-ténetem csak annyi mint egy csepp viz a - tengerben; de a hogyan a csepp viz éppugy hiven visszatükrözi a bele néző képet - mint maga a tenger, ugy ezek az én cseppnyi harcté-ri emlékeim is a nagy háborunak egy részét hiven fogják visszatükrözni.-

Nem akarnak e sorok a háborut megelőző időknek nagy összességével foglalkozni, - nem akarnak e sorok nap-lószerü biztonsággal feljegyzések lenni, csupán rövid, a harctéren naponként felirt pár soros, néha bizony csak pár szavas feljegyzéseket akarom a valósághoz hiven nagyitás tulzás nélkül, - immár néhány nyugalmasabb év után a tör-téneteket ujra meg ujra átgondolva s emlékező képességem szürőjén átszürve megörökiteni.-

Kezdjük a legelején!

A Balkán forrongott. 1914 juniusában éppen Ostffi-asszonyfán voltam két napi szabadságon ott nyaraló csalá-

domnál midőn megérkezett a sensatios hir, hogy Ferencz-Ferdinánd trónörökösünket nejével, Zsófia főhercegnővel együtt, Sarajevóban, - hova éppen már a kedély hullámok lecsendesitése végett utaztak le s mintegy presztizsükkel akart a hyugamat teremteni - meggyilkolták.....

A hir az akkori osztrák-magyar monarchia loyalis lakóssága közt érthető megdöbbenést keltett. Bennem ösztönszerüleg az a gondolat ébredt fel, - tekintve, hogy a gyilkosok szerbek voltak, kik akkor már régen nyugtalanitották az orosz szövetségben bizva a monarchiát, hogy ez egy háborunak lehet a kiinduló pontja. Családom tagjai emlékeznek rá, hogy az ujsághir elolvasása után igy szólottam: „Itt a háboru!" És bár az akkori diplomatia mindent tisztázni látszott én bennem e gondolat állandóan élt - annyira, hogy kevés nappal utóbb egy a hadba induló tisztnek szükséges holmik beszerzéséről gondoskodtam, s igy a magam mint tiszti szolgám felszerelését - száz meg száz - a boldog békében szükségtelen aprólékos tárgyat megvettem. E helyen megjegy-

zem, hogy egész addig hadi felszerelésemből csak egy lovag-
ló nadrág, egy pár meleg bélésü dupla talpu bakkancs és e
pár bőr lábszárvédő volt meg, melyet ugyanezen év tavaszá
szereztem be. Milyen jó volt e gondoskodásom :- bebizonyi-
totta a jövő.--

A napok Budapesten a szokott egyhanguságban telte
multak. Barátaimmal; Márffy min.segédtitkárral Gueth orsz.
gyülési képviselővel és Neuszidler Cornél máv. ellenőrrel
naponta együtt üldögéltünk a Stefánia uton, együtt vacso-
rázgattunk s együtt beszélgettük meg a napról napra mindi
kább komolyodni kezdő idők történeteit.-...

.....Julius 25-én elrendeltetett a részleges mozgósitás
Szerbia ellen!..... Egész Budapest az utcán tolongott; mi
denfelé éneklő embertömegek, a kik telve örömmámorral s a
lelkesültség részegségével énekelték a régi Kossuth nótát
„Ferencz-Jóska azt üzente" szöveggel! Az idők jele! E dal
még néhány év előtt embereket juttatott börtönbe és ma ez
a magyar toborzó! A lapok szerkesztősége előtt ezernyi

ember olvassa az ultimátumot s mindenki boldog, - hogy agyon verhetjüka szerb szomszédot.... Este én is - ki mint hadrendi beosztáson szerint a pozsonyi 13.honvéd gyalogezred orvosfőnöke a pozsonyi hadtesthez tartozó nem voltam mozgósitva-Márffy-val jártam keltem a zajgó ember tömegbe - s talán egyedüli akit elfogott a szomoruság s pessimizmus ..... a szomoruság arra a gondolatra, hogy hány lesz ezek közül az éneklő, lelkes emberek közül esetleg pár nap mulva már halott, - a szomoruság az előérzetem, hogy e mozgósitás nem csak "részleges ", s hogy pár nap mulva nekem is itt kell hagynom szeretteimet, kényelmes nyugodt otthonomat, boldog családi életemet - s a pesszimismus, hogy hátha a dolog forditva sül el és az utált szerb helyett mi bukunk el a küzdelemben.....Éjfél után egy órakor a Bodó kávéházban /:József-körut - Baross u.sarok:/ tértünk be Pistával, ki nem akart engedni lelkesültségéből, a hol éppen egy osztrák-magyar tüzér százados tartott tört magyarsággal lelkesitő beszédet s általános éljen riadalom között huzott reá tusta cigány, majd az egész kávéház elénekelte a Hymnust

és Kossuth nótát - természetesen az ott levő tisztek is, a mi a lelkesültséget valósággal extázissá növelte. /:Tudni kell ugyanis, hogy akkor a tisztnek lett legyen honvéd vag közöshadseregbeli csak egy imája volt: a Gotterhalte.:/... Én szomoruan, gondokkal terhelten kerültem haza.....E han gulat igy tartott julius végéig közben a mozgósitott kolle gák egyre másra váltak meg a kórháztól hol én a laboratóri főnöke voltam /:Honvéd helyőrségi kórház Gyáli ut 17 sz.:/ Könnyezve s baráti öleléssel bucsuztunk Pfann-tól Hollósy-tól, Czékustól, kik az elsők voltak közülünk kik elindul-tak a háboruba.....

Julius 31-én estefelé a városban járva a Kálvin te ren találkoztam a honvédorvosi tisztikar akkori főnökével Szilágyi vezértörzsorvossal, ki midőn meglátott hozzám si tett és tudtomra adta, hogy el van rendelve az <u>általános</u> mozgósitás s melynek kiplakátozása pár óra mulva megkezdő dik s 24 óra mulva mindenkinek hadrendi beosztásába utra kell kelni!..... Este 7 óra volt.... Én azonnal elköszön-tem tőle és elszaladtam Szepesi kórházparancsnokom közeli

lakására s 24 órai eltávozást kértem Ostffyasszonyfára, - hogy bucsut vehessek azoktól kiknek itt hagyásának gondolatra könny szökött szemeimbe: feleségem-, gyermekeim - anyám nővérem - s anyósomtól.... Az engedélyt megkapva a 9 órai vonattal még az este elutaztam Hozzájuk... A vonat 4 óra körül ért Asszonyfára s én gyalog vágtam neki az utnak házunk felé - de rokonom s teljes névrokonom Ajkay Zoltán kocsinutól ért s ő vitt haza. Odahaza természetesen még semmi bizonyosat sem tudtak az általános mozgósitásról de midőn beléptem mindenki egyszerre kitalálta, hogy bucsuzni jöttem! Hogy milyen fájó volt e bucsu - nem részletezem, de mindenki elgondolhatja ha beleképzeli magát az én családi életembe, mely a legboldogabb, a legszebb és lagharmonikusabb volt - s a mely máról holnapra összetörött - talán ugy lehet örökre!.... Az optimisták ugy gondolták, hogy az egész háboru csak egy rövid sulyos harc lesz a sokkal gyengébb ellenféllel s pár hét alatt mindannyian ujra idehaza leszünk! - de én a legjobb eshetőségnek Karácsony táját gondoltam s haza térhetésre..... Szegény kis feleségemmel - ki lázas

tüdőhuruttal akkor már 8 - 10 napja fekvő beteg volt megbe-
szélve a reá háramló s még elintézésre váró anyagi s egyéb
ügyeket és Ferő sógorommak s Iván bátyámnak bucsu leveleket
irva, szeretteimtől való bucsuzkodással telt el e szomoru
nap, - aug 1-e - a mely pedig egyébként örömnap lett volna,
mert e napon kezdődött volna már engedélyezett hat heti sza
badságom....

Az éjfélkor induló vonattal visszautaztam Budapestre
s d.e. 9 kor kórházparancsnokságomnál lejelentkezve haza si
ettem mindent összecsomag olva a d.u. 2 óra 5 perckor indul
vonattal elutaztam Pozsonyba, hova a pozsonyi 13.honvéd gya
logezred orvosfőnöke- ként kellett bevonulnom. Ez utazás s
káig emlékezetes marad előttem, - ez volt első háborus - fe
fordult állapot, mely megkapott az eddig kultuált viszonyo
között kényelemben élő - embert.- Kocsit a vonathoz még cs
kaptam de már a vonatnál hiányzott a hordár sereg s a rek-
kenő fórróságban teljes hadi felszerelésemmel sőt tiszti
szolgámmal is, köpenyekkel stb. magamnak kellett utat tör-
nöm az addig még sohasem látott zsufoltságu vonathoz.-

Valósággal uszva a verejtékben végre feltornásztam magamat egy vaggon folyosójára ott szorongó száz embertársam közé. .... Komárom előtt végre kaptam egy fél ülőhelyet.... de e leirt vagy csak hiányos képet nyujtó fáradság megismétlődött a pozsonyi vonatra való átszállásnál azzal a külömbséggel, hogy az már mind paraszt-legényekkel, bevonuló, éneklő katonákkal s kisérőikkel volt szakadásig megtöltve.... Pozsonyba 8 óra körül érkeztem meg s a városházán székelő katonai ügyosztály elég jó szobát utalt ki számomra a honvéd laktanya közelében....

Másnap, hétfőn, aug. 3-án 9 órakor jelentkeztem ezredemnél, melynek emberfeletti küzdelmeiben, vitéz de veszteségteljes harcaiban, e naptól kezdve 3 hónapon keresztül lelkiismeretes gondozója,- orvosa lettem... Ezredparancsnokom Pogány Antal ezredes, segéd tisztje Koos Miklós főhadnagy az ezred utász tiszt Koos Ottó az előbbi bátyja, Pintér József tábori lelkész Striczl katonai karmester és én alkottuk az ezredtörzset. A szolgálatot azonnal átvettem s a rengeteg bevonuló ember közül már én vá-

logattam ki az alkalmas legénységet. Orvosaim is megér-
keztek névszerint: Wallner Antal /:malaczkai járásorvos+
8 gyermek apja:/ Antal dr. tart.főorvos Nagyszombatból.
Nagy Tivadar nép felk. főorvos, nőgyógyász, Gellért Ele-
mér népf.kelő segédorvos /:Herzl tanár volt assistense/
Budapestről, Heim népf.segédorvos gyermekgyógyász Wienből
Egy fiatal kollega a kinek nevére már nem emlékszem az
első napokban fel lovagolta magát erre kötőszövet gyulla-
dást kapott s kórházba kellett adnom ugy, hogy nem is jö
el velünk.- Délelőttjeim a bevonuló legénység átvizsgálá-
sával, délutánjaim a sebesültvivők iskolázásával, az egé
ségügyi anyag összecsomagolásával telt el.... A málhás á
lataink például melyeknek feladata volt a kötszereket st
vinni természetesen mind nyers lovak voltak a melyeknek
hátán még soha nyereg, vagy pláne két nagy oldalt álló
kosár nem volt ugy, hogy mindennap párszor ujra kellett
csomagolni a kosarakat, mert a lovak lerázták azokat ma-
gukról, lefeküdtek vele stb. A beállitott lóvásáron én i
vettem magamnak egy lovat jó szelid állatot - régi husz

vagy tüzér ló volt, - de mint később szomoruan tapasztaltam gyenge volt alám s ha leféradt egyszerüen le feküdt velem, nem gorombán csak szép nyugodtam, neki készülődve ugy, hogy mindig volt alkalmam s időm idejében leszállani róla. Tisz ti szolgát is választottam Tóth Ferencz póttartalékos honvédet, ki derék becsületes, hü legényem maradt a háboru vé géig - csak a puskapor szagot nem szerette..... és lovászt aki azonban kevésbé volt hü és megbizható - s később midőn én már nem voltam az ezrednél, - hallottam: orosz fogságba is esett, - valószinüleg megadta magát...

Szabad időmben a még szükséges holmikat szerez- tem be igy pl. egy közönséges kis forgó pisztolyt vettem - részben, mert előirás volt, részben esetleg komoly önvédelemre... Jobb fajtát már nem lehetett kapni - általában lassanként minden hadi felszerelés kifogyott. Estefelé kilovagoltam orvosaimmal s tábori papunkkal, hogy szoktassam őket a lovakhoz, mert soha még egyik sem ült azelőtt lovon Itt is beigazolódott, hogy lóra termett a magyar, mert az első hét végén már mindannyian egész bátran ügettek velem

a pozsonyi gyakorló téren - talán csak a kis bécsi gyerme
gyógyászt véve ki - a ki viszont nem volt magyar....

Dandár parancsnokunk Nagy Pál tábornok - ma már
„vitéz" a Mária Terézia rend lovagja, s most hogy e soroka
irom a nemzeti hadsereg főparancsnoka; Hadosztály parancs
nokunk Wieber Adorján altábornagy volt. Az előbbiről mind
jót tudok csak mondani: vitéz, bátor, halálmegvető, okos,
energikus képzett keményfejü magyar - az utóbbiról semmit
Jelenkezésemkor egyébként mindkettő szivesen s örömmel f
gadott, - az utóbbi tudván rólam, hogy bakteriológus vagy
azonnal valami vizvizsgálati szekrény összeállitására hi-
vott fel a mivel a csapatok ivóvizét - menetelés közben
vizsgálnám meg /!?/ Én megmagyaráztam, hogy az a csapatná
nem vihető keresztül - s a vizvizsgálatok megejtése nem
olyan egyszerü.-

Augusztus 11-én volt bucsuvételünk Pozsonytól. Dé-
lelőtt ünnepélyes eskü letétele volt ezredünknek, melyre
természetesen én is kivonultam s megesküdtünk, hogy e zás
lót soha el nem hagyjuk.- Indulásunk másnapra szerdára vo
kitüzve.-

Más nap már korán keltünk s délelőtt 10 órára az állomáson voltam hol csupa könnyes arcu bucsuzkodó tiszti asszony állott, a legénység kisirt szemü hozzátartozói között. Elgondoltam mennyivel nehezebb volna most nekem is a bucsu - és bizonyos megnyugvás fogott el, hogy az én szerettein már ezen a fájdalmas aktuson - velem együtt tul vannak

Végre 11 órakor délelőtt elindult vonatunk ezer „Isten hozzád"-tól kisérve az ismeretlen felé - melyből ah hányan küzülünk soha se tértek többé vissza... Utirányunk Zsolna - majd a galiciai Tarnow[1]. Utunk szép vidéken a gyönyörü felső Magyarországon - ma Csehszlovákia ! - vitt keresztül. Minden állomás telve embertömeggel kik zeneszóval zászlókkal üdvözölték ezredünket. A legénységet sörrel, borral, szivarral látják el mindenütt.... Az utazás maga eléggé kényelmetlen, szük fülkék, rossz fekvőhelyek, a konyhakocsin főzött ebédek és vacsorák! -

Galiciába jutva az állomások hangulata nem olyan lelkes de azért mindenütt éljenző, kendőt lobogtató nép. A vidék szép fenyves erdők között visz, némely helyeken

a vidék dombos, emelkedett; Zenekarunk utközben nagyobb állomásokon lelkesitő zenedarabokat játszik.- 14-én delelő 8 órakor megérkeztünk Tarnowba[1] honnan azonban azonnal tovább indultunk Rzeszow[2]-ba majd onnan megállás nélkül Laneu[3]ba, hol 52 óra utazás után kiszállunk s néhány órai várakozás után lóháton elindulunk utirányunk végére Lezajskra[4],az orosz határra. E helyLaneut-tól kb. 28 km.távolságra van. Lovamnak s magamnak e lovaglás volt első erőpróbánk, - mel mindkettőnkre nem valami ~~[illegible]~~ dicsőségteljesen végződött. Ugyanis midőn Lazjskra érkeztünk lovam - a már fennebb emlitett módon leroskadt alattam éppen midőn leszá lani készültem róla - engem pedig hidegrázás - olyan izomláz féle fogott el, erős bágyadtsággal s 38°8 C hőmérsékkel. Vacsorázni valami zsidó kocsmába tértünk be, - körülbelül este 9 óra lehetett, hogy megérkeztünk - de ennivalmár semmit se lehetett kapni, igy fejenként 2 kemény tojásal s egy üveg sörrel - mely lázas szervezetemnek kiválóa jól esett kellett megelégednünk.- Lakást a tábori pappal együtt valami félig kész, vagy már kiüritett „Hotel" ban

kaptunk, hol - reggelre hála Isten láztalanul ébredtem fel. A hely külömben igazi határszéli Galiciai zsidó város nagy "Rinek"- /:piac-tér:/ el, ronda emeletes faházakkal és még rondább piszkos pajeszes kaftános zsidókkal... Égető kiváncsisággal töltött el mindannyiunkat a szomszédos ellenséges orosz föld a mely innen már csak 8 km.-re van... határ a San folyó. Másnap hiszszerző járőreink átlépték a határt és diadaljelvényként orosz katona sipkákkal töltényt táskákkal tértek vissza a melyeket valamely elhagyott orosz csendőr laktanyából hoztak magukkal, egy főhadnagyunk /Gyarmathy/ egy erősebb osztaggal, az ellenséggel összeköttetést keresn átmegy a Sanon.- Mi várjuk a hadosztály még be nem érkezett részeit.- 3 napi várakozás után végre augusztus 17-én délután 2 órakor átléptük mi is az orosz határt!. A Sanon kompon keltünk át. Természetesen ez lassan ment ugy, hogy az ezred legénysége és vonata éjfél után 2 órára lett átszállitva. Mi az első átkelők ez alatt tábortüzeket gyujtva ébren heverészve a tüz körül vártuk ezredünk átkelését.- Igazi háborus hangulat fogott el.... a már hüvösödő nyár-

utói éjen ott a tábortüz mellett ..... s egyben e hangulattal az a sok fáradság szenvedés és nélkülözés is előrevetette árnyékát a mely elé mentünk ismeretlen utakon s a mely reánk várt....

Ezredünk átkelése után ~~[illegible]~~ lovon Kulno[5] orosz lengyel községbe menetelünk mely első állomásunk volt orosz földön. Reggel 1/2 5 óra volt midőn ezredtörzsünk a község papjánál - szálásunkra érkeztünk. E nap aug. 18. ő felsége I.Ferencz József császár és király születésnapja s a régi traditiok szerint katonai ünnepnap lévén, mi is megünnepeltük e napot a kulnovi templomban.- A pap a templomot nem nyitotta ki,- mert fél ugymond az esetleges visszatérő oroszoktól - de mert mi tőlünk is félt: meg mutatta a kulcsai között melyik a templom kulcsa s igy a templomba be jutva rövid szentbeszéd után felzendült orosz földön, orosz templomban, a magyar imádság az „Isten áldd meg a magyart"! - S amint szállt, repült, harsogott az ének a végén mindannyian könnyes szemekkel fejeztük be „megbün-

hödte már e nép a multat s jövendőt!..." Ebédre a pap meghivott bennünket - de az ebéd a mi szájizünk szerint ehetetlen volt. Valami gyöngytyuk leves volt a melyből azonban a hus hiányzott s e helyett száraz füstölt kolbászt hordtak körül hozzá, melyből a pap magának és nekünk is darabokat szelt le.- A pap természetesen köztünk evett és mindenből először, /:biztonság okáért:/. A többi ételre már nem emlékszem de azt tudom, hogy ebéd végén - hogy meg ne sértsük titokban /óh magyar lovagiasság!/ a szobánkban jól laktunk a legénységi konyhakocsin főzött malacporkölttel. Csupán theája volt elsőrangu, melyet ott az asztalon főzött orosz szokás szerint egy szép nagy réz szamovárban.- A papot egyébként mint néhány nap mulva hallottuk orosz kémkedés gyanuja miatt az utánunk jövők a saját kertjében felakasztották....

Augusztus 20-án reggel 6 órakor indultunk tovább Lipini Dolnára[6] hova csakhamar 9 óra körül d.e. megérkeztünk. Az ut homoktenger, melyben lovacskám térdig süllyedve vonszolja magát - és engem.- Elszállásolásunk egy

gazdag zsidó családnál kellemesnek igérkezett, - a megret
tent zsidók igen sziveskedtek velünk, - de beérkezve a ha
osztály törzs - mi, mint később is annyiszor a jó helyet
át kellett, hogy adjuk a magasabb uraságoknak; igy én is
egy távolabbi üresen álló erdész lakba vonultam ki, hol a
éjet egy félszer alatt töltve - fázva szenderegtem át.-
E napon aludtam először ruhában, le nem vetközve - a sza
badban; s midőn ujra levethettem lovagló nadrágomat és
ágybe fekhettem: Krakkóban történt meg velem november el
napjaiban, midőn betegen Typhussal haza felé utaztam....
Ezen időközben augusztus 20-tól november 3-ig soha se vo
ezredtörzsünk olyan helyzetben, hogy kényelmesen, neki v
közve, fedél alatt lefekhettünk volna. Éjjeli szállásun
rendesen az erdők zöld fái /: Vendéglő a Zöldfához:/ egy
egy üresen álló szélmalom, a mi sok volt e vidéken, vagy
legjobb esetben valami félszer, széna padlás,- egy -egy
üres parasztház, melynek földjére tiszti szolgáink szalmá
faleveleket hordtak be fekvőhelynek- voltak...S ha ilye

volt a mi elhelyezésünk - képzelhető, hogy szegény harcosainké se volt külömb. Ugy, hogy a tisztaság, - már rövid napok alatt, elérhetetlen fogalom lett számunkra. Ha néha, néh „nagyobb" málhámhoz, - a ez egy kis fából készült tisztipodgyász láda volt, - hozzá jutottam s alkalmam lett ilyenformán tiszta fehérnemüt váltani, azt rendesen valami erdő szürüjében szoktam elintézni, - mig melegebb idők voltak egy - egy rövid „légfürdő" után - később a nélkül. E nagyobb málhám ugyanis az „ezred" vonatnál volt a melyet sokszor két hétig se láttunk s ő se tudott rólunk a végén is természetesen mindenem, - podgyászládástul együtt, elveszett.-

Teltek multak a napok a hetek és senki hazulról egy sor irást nem kapott. Végre aug.21-én megérkezett az első levél hazulról, hogy milyen érzelmeket keltett bennem itt a messze ellenséges földön hüséges élettársam betüit olvasnom, hirt hallanom szeretteim felől: nem kisérlem meg leirni.... Azonnal válaszolok rá, - de magam nov. elején csaknem hamarabb haza értem mint e levelem és egyéb irásaim. A posta szolgálat teljesen megbizhatatlan volt. Legtöbbször posta zárlat volt, vagyis a leveleket valahol

összegyüjtve visszatartották - a hadvezetőség intézkedése folytán - nehogy odahaza megsejtsék hol és milyen nyomoru gos viszonyok között vagyunk.- E nap délutánján 12-2-ig a majdnem teljes napfogyatkozásban gyönyörködtünk. Az idő e órák alatt lényegesen hüvösebb lett; az egész táj alkonya homályba barult.

Kosztunk még mindig jó, olyan disznótort csapunk,ho másnap megsinyli gyomrocskám - akárcsak otthon a jó békeb li disznótorokat, ezzel az indiszpositioval kelünk utra m nap Momotiba hova d.u. 2 órakor érkezünk meg. Az ut minde nütt gyönyörü fenyveseken - de egyuttal feneketlen homokt geren át vezet - ugy, hogy bakáink alaposan kifáradva érk nek meg.- Itt kezd lábra kapni a hír, hogy erősen közeled az ellenséghez s pár nap alatt meg lesz tüzkeresztségünk. A Tanew folyón utászaink - az oroszok által felégetett hi helyén hidat vernek s átkelünk a körülbelül Rába szélessé folyón, hogy a hajnali órákban tovább meneteljünk Janow i nyába... Délelőtt 9 - 11-ig erős és heves ágyuzást hallot tunk - az első harci zajt a világháboruból.... Pár órai

pihenő után a délutáni órákban tovább megyünk Wojciechowra... utközben erős ágyuharc, melynek azonban csak a hangjait halljuk - majd gyalogsági tüz....Ezredünk 2-ik előretolt zászlóalj-a harcban áll mint tartalék. Parancsot kapo - a 1/2 8-kor megszünt tüzelés után a sebesültek ellátásár Segélyhelyet állittatok fel. Már ekkor láttam milyen kezdeleges lehet és lesz sebesültjeink első ellátása. Vak sötét este, zsebvillany lámpámon kivül semmiféle világitó eszköz nem áll renfelkezésre; üditő eszközök - thea, rum, amennyit Pozsonyból elhoztunk magunkkal - meddig lesz elég?... Jó szerencse, hogy ezen első alkalommal - csak mintegy mutatót kaptam a későbbi nyomoruságból. Az alkalommal ugyani ~~mindénnn~~ előttem jóval messzebblevő segélyhelyek felszivtá a sebesülteket, - hozzám csak mintegy véletlen folytán juto néhány, így éjféli 1 óráig csak 11 - majd reggel ujabb 27 e ber szállingózott össze. Nagy részük saját lábán jött csupán 3 - 4-et hoztak be járőreim.- A szomoruság közt vidultam is egyszer ezen az éjen. Bátor, önfeláldozó tábori papunk Pinthér róm.kath lelkész is természetesen a segélyhe-

lyen tartózkodott s alig várta már, hogy neki is functioja akadjon..... Ugy éjfél felé midőn aludni akartam térni a szénakazára, látom, hogy egyik sebesültünk a vég felé közeledik. Mondom Pinthérnek, hogy lássa el a vallás szerinti vigasszal. Ő nagy készséggel engedett felszólitásomnak s mivel a sebesült már eszméletlen volt - feladta neki az utolsó kenetet megkeresztezve homlokát egy cseppnyi szentelt olajjal s elmondván felette ~~felette~~ a latin elmondandó igéket.- A katona pár perc mulva kiszenvedett. Ekkor mondom a lelkésznek vegye el tőle „Igazolvány tokocskáját" melyben mindenkinek a nationáléja fel volt jegyezve s melyet minden ki a bal nadrág zsebben tartozott egy kis zsinegen viselni. / Az egész egy kis sárga-réz - kinyitható tokocska volt/ A pap elveszi és nevét feljegyezni - anyakönyvezni óhajtván - félhangosan olvassa: Schwarcz Izidor izraelita.- Én önkéntelen elmosolyodtam papunk elképpedésén - kinek azt tanácsoltam, hogy máskor talán a haldoklóknál a keresztelésen kezdje a funktioját.-

Sebesültjeinket részben parasztszekereken - részben az

odaküldött sebesültszállitó kocsikon hátrább küldve - ujra utrakaltünk; egész délután erős ágyuszó hallatszik - de nekünk még nem jut belőle; - éjjel is vanulunk előre - nem ibánjuk, mert szokatlan erős hideg éjszaka van - pedig odahaza ilyenkor van /:aug.24:/ az igazi „vénasszonyok nyara". Vak sötétben ismeretlen, uttalan dombokon, völgyeken vezet utunk a Majdan - stari magaslatokra. Itt az erdőben pihenő mely bizony mindannyiunkra ráfér..... Itt kapjuk az első hivatalos hireket a franciák - belgák vereségeiről s arról hogy az oroszok is vonulnak vissza előttünk. Reménnyel van tele mindenki s egyben ég a harci vágytól, hogy a nagy dicsőséges győzelemnek mink is részesei lehessünk! Istenem!! mi lett belőle.....

.....

A következő napok - első harcaink, - tüzkeresztségünk, első győzelmeink, első veszteségeink napjai!

Augusztus 26-án örült hőségben menetelünk tovább - estére kelve egy dombtetőn álltunk meg s itt rendezkedhettünk be - egy esetleges éjjeli támadás ellen. Dandárpa-

rancsnokunk Nagy Pál tábornok - / most, hogy e sorokat irom már a Mária Terézia rend lovagja, báró és gyalogsági tábornok/ röviden vázolta a helyzetet. Szerinte az ellenség előtünk nem messzire van és minden valószinüség szerint holnap meg fogjuk támadni őket.- E napon éreztük először a háboru egyik másik nyomoruságát: egész nap nem értek el bennünket konyhakocsijaink és egész nap nem kaptunk enni. Én egy terebélyes fa árnyékában pihentem le orvosaimmal éjszakai nyugovóra s egy doboz szardinia - mit még Budapestről hoztam magammal volt ebédem és vacsorám s a melyre Wallner kollegám jóvoltából egy két korty sört kaptam thermos kulacsából.- Hol vette: maig is relytély előttem!.... Az éj hamar elmulott. Éjfél után 2 órakor megérkezett - az ebéd, melyet a legénység jó étvággyal fogyaszt, én azonban - a szokatlan időben egy falatot sem tudok enni belőle.- Hajnalban 4 órakor indulás Tarnowka a 9 község irányában - hol az ellenséggel fogünk találkozni..... Az előre küldött járőrök jelentése szerint nagyobb erők tartják a községet megszállva....

A tarnowkai csata ezredünk első dicsőségteljes diadala és tüzkeresztsége - a következőképen folyt le.-

Reggel 8 órára elértünk egy községet,- nevére nem emlékszem, mely teljesen lakatlan volt s mely Tarnowkától mintegy 4 - 5 kilométerre feküdt. A község szélén ezredünk felfejlődött és rajvonalban kezdte meg előnyomulását Tarnowka ellen. A mint a rajvonal mindelőbbre - előbbre szökkelt, én kiadva a parancsot a segélyhely felállitására, az előbb emlitett község egy ép, jó kuttal ellátott házában: ezredparancsnokommal, annak segédtisztjével /: Pogány ezredes és Koos Miklos főhadnaggyal:/ - lóháton - mint az a jó szabályzatban elő volt irva követni kéztem - az előnyomuló rajvonalat..... A harc e közben megindult; a falu /Tarnowka szegélyéről orosz ösztüzekkel támadták a muszkák rajvonalunkat, mely mind közelebb és közelebb jutott a falu felé. Midőn a mi lovas csapatunk hátul feltünt: egyszerre mi is kapni kéztünk a golyókat ugy, hogy a golyók fütyülése közben ezredesem parancsára gyorsan lóról szálltunk és a lovakat az ezredkürtösre bizva, hogy azokkal végtasson hátra, magunk lenasaltunk a teljesen sik terepen - a tarlóra.- A mozgalom ugy látszik még jobban felhivta az oroszok figyelmét ránk,

mert alapos golyózápor kezdett csapkodni körülöttünk.... Egyik lovunkat meglőtték, azzal a trombitás csak nehezen tudott hátra evickélni, mi ezer aggódás és drukk között igyekeztünk ~~[illegible]~~ magunkat valamiképen elrejteni a sik tarlón - melyen még csak egy vakondturás nagyságu dombok sem voltak. Végre hason csuszva egy kinnmaradt buza keresztet elértünk s a mellé lhasalva meghuztuk magunkat, várva a harci fejleményeket és látcsövön nézve a harc lefolyását. Arról, hogy visszamenjek segélyhelyemre, szó sem lehetett, a golyók ugy hullottak körülöttünk mint a jéges hol a fejünk fölött süvitett, fütyült el, hol melletünk jobbról és balról,- nemkülömben előttünk-vágta fel a port egy egy jól irányzott lövedék.- Bizony Istenhez fordultam, s most is azt mondom - hogy csak az ő jóságának köszönhettem életben maradásomat, ugy itt mint annyi más alkalommal - később.- Magamban elgondoltam, ha meg kell is sebesülnöm csak valahogy fejbe ne találjon a golyó, - s bizon jó lett volna valami eszköz a mivel egy kis fedezéket ásthattunk volna legalább a fejünk elé, - de erről a szabály-

zat nem gondoskodott a tisztek részére..... Végre mintegy felóramulva - lehet, hogy több is eltelt,- valahonnan a hátunk mögül saját tüzérségünk elkezdte az előttünk levő Tarnowkától -/nekünk:/ jobbra eső magaslatot illetve domboldalt, schrapnelekkel s gránátokkal lőni.- A domb lehetett mintegy 40 - 50 m. magas s lassan emelkedő volt. Rajta semmit, katonát pedig egyáltalán nem lehetett látni, igy nem tudtuk elképzelni tüzérségünk miért a dombot, s miért nem a falut lövi. Pogány végtelen dühös volt, káromkodott és végül Koost hátra küldte, hogy telefonáljon tábori telefonunkon a dandárnak, hadosztálynak vagy akárkinek,hogy a tüzérség lőiránya helytelen s a tüzet a falura irányitsák!! E közben megint eltelt talán egy óra,- a midőn egyszerre csak a tüzérség heves bombázása közben az egész domboldal megelevenedett, s mint egy ember felállt! - az oda magukat jól - a japán háboru tanulsága szerint - beásott muszkák tovább tartani nem tudták s kiugráltak fedezékeikből s hanyatt homlok futni kezdtek a dombtető felé.... Mikor ezt hős katonáink meglátták,- kibontott ezredzászlóval,- óriási „Rajta, előre, hurrah" kiáltással megrohamozták a dombot...mig

egy csekély része a falu megtisztitásához fogott....A lövöl
dözés - egy perc alatt megszünt,- s rövid idő mulva a domb
tetején lengett már zászlónk s ottan a fennsikon folytató-
dott a harc,- de abból minket már nem ért el a golyó.-
A harc lezajlása után Pogány csapata után ment az előre
jött ezredkürtössel és Koossal, én pedig segélyhelyemre
siettem vissza, hol orvosaim és sebesültvivőim nagy örömmel fogadtak, mert már holtnak hittek..... A harc lezajlásával a sebesültek összeszedésére kellett gondolnom s a csatatér átkutatására . E célból vagy 8 - 10 járőrt - hordágyakkal magam mellé véve, mint az a szebályzatban szépen leírva van az elhagyott terepre mentem ujból elő, orvosaimat hátra hagyva, hogy azok a beérkező sebesülteket ellássák.- El is jutottunk körülbelül a harctér közepéig,- a hol mintegy 5 - 6 sebesültre s ugyanannyi halottra akadtunk,- midőn egyszerre csak az ellenséges tüzérség, valószinüleg erős tartalékokat sejtve a rohamozó katonák háta mögötti terepen, elkezdte azt lőni. Az első gránátok s schrapnelek lecsapódásakor ~~bár~~ bár a látvány ijesztő és szokatlan volt, a

mint a lecsapódó lövedék a földet emeletes ház magasságra ~~dobta~~ dobta, nem igen ijedtem meg s gondoltam talán néhány eltévedt lövedék az a mi a teljesen néptelen helyre tévedt de azután valósággal gránát és schrapnel áradattal özönlöt~~ték~~ el a terepet. Valósággal pánik fogott el. Magam maradtam a terepen. Embereim ki merre látott elfutott. Én is menekültem volna - de hova?! Tarnowka - és a község hol segélyhelyem volt, körülbelül egyforma távolságra voltak és ha Tarnowka felé szaladtam ott vágódott le (őrült bőgéssel) előttem 25 - 30 lépésre egy nehéz gránát teleszórva szememet homokkal földdel, ha visszafelé forditottam utamat, ott robbant el feje felett egy schrapnel s ott kopogtak golyói körülöttem a földön. E nap volt életem legrettentőbb napja; s igazán csak az Isten óvott meg a haláltól; ilyen kétségbeesett halálveszedelmet mint ekkor, - tüzkeresztségem napján, nem állottam ki azután se soha, - noha sokszor voltam még kitéve a halálveszedelemnek a további harcok és üldöztetések alatt. Hozzá még a rekkenő meleg,- déli 12 óra lehetett,-teljes felszerelésben, kard, forgópisztoly, orvosi táska, látcső

a nyakamban, derekamon, a meleg /: egyetlen:/ téli lovagló nadrág, - no meg a magammal hozott 94 kg. testsuly - leirhatatlan nehézzé tették a gyors menekülést... Végre ide-od futkozásom közben megpillantottam egy földhányás féle kis dombot, a melyet gondoltam, ha elérek s oldala mellé lehuzódhatom; meglennék mentve! Oda értem! s akkor látom, hogy nem földhányás, hanem mély földkunyhó az, olyan mint a répa vagy krumplivermek, - csakhogy itt mélyebb - talán buza ro elvermelésére való, teteje gerendázott s igen vastag föld réteggel beboritott s belseje is néhány gerendával kibéle Egy percnyi gondolkodás nélkül beleereszkedtem - háttal, mivel a mélysége miatt arcommal fordulva adjusztierungom miatt nem bujhattam bele - s egy erős zökkenéssel a fenekén éreztem magamat, - vánkosok, dunyhák, néhány láda és - 3 orosz között!... A muszkák - nem katonák, parasztok voltak, valószinüleg a vánkosok és többi cók-mók tulajdonosai, - én tőlem ijedtek meg, - én képzelhető, ellenséges földön 3 ellenség között, egy senkitől sem látott gödörben, melyből még csak kifutni se tudok egykönnyen: ő tőlük! Hirtelen

revolveremhez kaptam s rájuk orditottam fel a kezekkel: „hore ruki!!" mire ok engedelmesen feltartották kezeiket s azt hiszem azt kezdték magyarázni - élénken beszélve, hogy nem bántanak s ne bántsam őket, ők nem ellenségek stb. Ott künn tovább tartott a rettenetes tüz s nem egyszer földrengésszerü detonatio érte rejtekhelyünket és, midőn valószinüleg a közvetlen közelben vágott le egy egy nehéz gránát.... Az oroszok hányták magukra akeresztet ilynekor én pedig nem tudtam nem e itt fejezem be e disztelen helyen földi életemet!.... Végre hosszu, hosszu idő mulva - eltelhetett pár óra, szünni kezdett odakünn az égzengéshez hasonló pokoli gránát tüz - s gondolnom lehetett rá, hogy kijussak a földszinére és megkeressem ezredemet. Igen ám de a verem mély, kijárása magasan volt és én bizony - most már muszka barátaim - segitségével, - kik toltak felfelé, birtam csak kikászolódni a gödörből. Feljutva a földszinére borzalmasan összevissza turt, gránáttölcsérekkel teleszort volt a terep, melyen itt - ott lehetett látni egy egy bandukoló alakot ... Tőlem valami 200 - 300 lépésre

Két embert láttam ballagni, hozzájuk siettem, egyik a felismerhetetlenségik sáros kövér termetes törzstiszt volt - Formanek ezredes, a nyitrai 14 honvéd gyalogezred parancsnoka, a másik a ki kísérte ezredkürtöse. Az történt az öreg urral, hogy valami mocsárba szaladt bele, a melyben majdnem elmerült s csak mellette volt kürtösének köszönhette hogy bele nem fulladt, az huzta ki. Szomoru látván volt szegény!..... Később egyik harcunkban megsebesült, fogságba esett és ott sebébe meghalt... Hárman azután egy házcsoport felé vettük utunkat s mikor oda értünk láttuk hogy e házak annak a falunak végső házai melyben én orvosaimat hátra hagytam. Formanektől bucsut véve segélyhelyre siettem - végtelenül kifáradva, kimerülve és olyan sajasan, hogy azt hittem meg kell halnom; segélyhelyemen aztán kaptam kitünő friss vizet - a melyből nem győztem szomjamat oltani.... Ekkor volt délután 4 óra!...

Mivel láttam, hogy ezredünktől nagyon elmaradtunk, - a visszatért néhány könnyü sebesült elmondása szerint a fennsikon folyik az oroszok üldözése, - elhatárc

hogy Tarnowkára megyunk előre, s ott állitom fel segélyhelyemet. Erről egy küldöncel az ezredparancsnokságot értesitettem.- A harcokból elég sok veszteségünk volt halottakban,- tisztekben is, kik mind kiakarták magukat tüntetni és szegények tapasztalat nélkül „legénykedtek". Segélyhelyem éjfél után 2 óráig müködésben volt 150 legénységi és 4 tisztet láttunk el első segéllyel. Itt jelentkezett az első „idegschokk" - a melynek létezéséről eddig semmit se tudott az orvosi tudomány és bizony mi is nagyrészt szimunlationak gondoltuk.- A sebesülteket részben azonnal hátra szállitottuk részben pajtákban szalma fekhelyeken helyeztük el. Éjfél után 2 órakor végre lefeküdtem én is - ismét csak egy árnyas fa alá.-

Alig aludtam el, valami nagy ijedt szóváltásra és lármára riadtam fel. Engem kerestek. Egy ismeretlen, halott halvány fiatal kollega állt előttem, a ki reszkető ajakkal dadogta, hogy azonnal itt a muszka, a szomszéd faluban ö rajtuk / a 14.ezreden/ rajtaütöttek és csak ö tudott néhányad magával elmenekülni. Én annyira fáradt és kimerült voltam

hogy nem törődtem az egész mesével - s ugyancsak a Tarnokán éjjelező Nagy Pál-hoz küldtem hirével begyulladt baj társamat, - kinek hiréből külömben egy szó sem volt igaz, valami éjjeli rémkép volt csupán.-

Ezredünk egyébként ebben az első ütközetben 600 orosz foglyot ejtett, kik részben a roham alatt még a domboldal fedezékeiben voltak, részben a fennsikon adták meg magukat. A lapos-sipkás, földszinüruhába öltözött - büdös halmájolajszagu foglyokat ott vitték el melletünk s egy tisztünk parancsnoksága alatt néhány baka kisérte őket hátra.. Feljegyzésre méltónak tartom még az alábbi epizódot, melyet másnap reggel hallottam:

A foglyok között volt egy alezredes is, ki Nagy Pál tábornokkal egy paraszthézba lett elhelyezve éjjelre természetesen őrizet alatt. Egyszer csak elkezd hangosan nevetni és valóságos nevető görcsöt kap az alezredes.- Nem tudják mi lelte. Végre egy orvost hivnak hozzá s egy tolmácsot. Erre az alezredes kijelenti, hogy semmi baj de nevetnie kell, ha a mi mai rohamunkra gondol, - a me

olyan hősies, de olyan gyerekes "stikli" volt. Ő részt vett az orosz-japán háboruban s a japánok pl. ilyen hadállást mint az ő domboldaluk volt, fél - egy napi tüzérségi előkészités után, lassu bekeritő mozdulattal igyekeztek elfoglalni, de hogy kibontott zászlóval, kürtök harsogása közben, megrohamoznak egy hegyet, ilyet még nem látott!....

Ilyenek voltak a mi csapataink 1914 augustusában!!! Másnap folytattuk az előnyomulást s a harcot. Kozarzow volt a község neve, hol ezredtörzsünk, a dandár és a hadosztálytörzse is negérkezett. Ezredünk délután 5 óráig nem vett részt az ütközetben csak akkor vonul fel egyik zászlóalja megerősitésre. A segélyhelyen kevés dolog akad, csak a 14. ezred sebesültjei tévednek el hozzám, mely ezred óriási veszteséget szenved, az oroszok nehéz tarackjai miatt. Az ágyuzás egész nap szakadatlanul tart.- Másnap augusztus 29-re szünet van kilátásba, de már d.e. 9 órakor ujra kezdődik a tüzérségi harc és d.u. 3 órakor ezredünk is rajvonalba fejlődik - egy erdőcske ellen, melyet el kell foglalnunk, s melynek fáiról orosz géppuskák öntik a golyót embereinkre

Délután 5 órakor egy kis rövid harcszünet alatt Kozarzow-
ból előbbre vonulok s az ut szélén álló magányos kis ta-
nyában állitom fel segélyhelyemet, melyet sebesültjeink
csakhamar elözönlenek ugy, hogy alig birjuk orvosaimmal a
munkát, a miközben néha néha egy egy schrapnel a mi fejünk
felett is robban.- A harcot egésze szépen látom, előttem
az erdőszegélynél mintegy 800 lépésre tőlem folyik le...
Kis tanyánk s a tanya mellett levő mélyedés már zsufolva
van sebesültekkel, s hátra szállitó eszköz semmi sincs...
Ezredparancsnokom hollétéről fogalmam sincs, - küldök jobb
ra- balra, lovászomat lóháton is, hogy kérek telefonon k
csikat a sebesültek elszállitására de mint azzal jön vis
sza, az ezredparancsnok tartózkodási helye - s igy a tel
fon ismeretlen. E percben feltünik egy flegmatikus lovas
alak, a ki mögött mintegy 15 kétlovas parasztkocsi, valam
kiüritett élelmezési lépcső /:staffli:/ kocsijai közeled
nek felém. A lovas alak valami élelmezési tiszthelyettes
jelentkezik nálam, hogy ő a 37 hadosztály egészségügyi i
tézetet keresi, annak sebesültjeit kell átvennie.- Én ne

vagyok ugyan a 37 sz. h.o.e.ü. intézet, mondom neki, - de a tiszthelyettes ur fel fogja rakni az én sebesültjeimet! Egy kicsit szabódott de azután beleegyezett annyival is inkább, mert sebesültjeim a ki csak ~~kikk~~ mozogni birt: engedélyemre ugy is felrakodott már kocsijára... Éppen e nagy munka közepén tartunk, midőn az erdőszegély felől egy rajvonal felemelkedik és futólépésben tart felém. Ezredünk első zászlóalja, László őrnagy parancsnoksága alatt - nem tudván magát tartani, - s nem kapván semmi parancsot, sem segitséget - visszavonul..... László hozzám érve halotthalványan biztat, hogy meneküljünk, mert percek alatt itt a muszka! s maga tovább vonul Kozarzow felé. Sebesültjeim pár perc alatt fenn voltak a kocsikon s a másik pár perc alatt a kocsisor már el is indult.... Egy sebesült sem maradt ellátatlan és elszállittatlan! Magam orvosaimmal László zászlóaljához csatlakozunk - Kozarzow első házáig visszavonulok - várva valami parancsra - a mely nem jön.... Este lett, szurrok sötét.... László időközben parancsot kap az ujabb előnyomulásra az erdőszegély felé s magamra hagy! Én egyik or-

vosommal lóra ülök s elkezdem keresni ezredparancsnokságomat. Kozarzow üres, se ezred se dandár se hadosztály, parancsnokság nincs már ott... Szurok sötét az éja házakból itt-ott mint ott ellovagolunk: lőnek ránk,- nem tudjuk mitévők legyünk, - végre kiérünk a falu fölött levő dombra, ott elkezdek kiáltozni: „Pogány ezredes ur,“ „Pogány ezredes ur!“-néma csend rá a válasz, már a harci zaj is szünetel, - embereimhez se igen tudom hogyan jutok vissza nincs tájékozó képességem. Tovább lovaglunk, tovább kiabálunk. Egyszerre csak távolról, egy hang kiáit vissza: „Itt!!“ arra vesszük utunkat s végre ráakadunk ezredtörzsre egy szélmalom tövében... Ott parancsot kapok, hogy a Kozarzowba irányitott sebesülteket lássam el. Visszalovaglok a faluba, hol már gyülekeznek ujabb sebesültjeink. Éjfél után 1 óráig 130 ujabb sebesültet láttunk el Kozarz egyik szélső házában... 4 óráig elszállitom az összes sebesülteket a hadosztály odaérkezett nagy sebesültszállitói - akkor még divatban volt kocsijain. Ekkor megyek lefeküdni az iskolába, hova időközben ezredtörzsem is bevo-

nult; egész napi élelmem ekkor egy hideg conserv - kenyér nélkül.- A kozarzowi csata sok halottat követelt tőlünk, több tisztünk, közöttük Gere főhadnagy egy igen kedves snajdig fiu /: apja honvéd főtörzsorvos jó ismerősöm:/ s mintegy 60 - 80 honvéd... Másnap már sirjaik mellett megyünk el a mint keresztül vonulunk az elfoglalt erdőcskén....

A lakosság mindenütt ellenség, kém. Feltünő, hogy vonulásaink alatt hol itt hol ott gyullad meg egy dombon álló szélmalom, vagy a menekülő lakósság - marhákat hajt csapatunktól bizonyos távolságra velünk egyirányban... Ilyenkor az orosz ágyuk mindjárt megtalálnak bennünket. Parancsot kapunk a lakósság felkoncolására, - ha ellenséges magatartást tanusit, vagy ha kémkedést gyanitunk. Nagy tábornok nekem is kiadja a parancsot, ha valahol a lakósság részéről gyanusat tapasztalok: ne jelentsek semmit, csak vegyem elő revolveremet és lőjjem le az illetőt, minden különösebb kihallgatás és lelkiismeretfurdalás nélkül. Hirül hozzák, hogy egyik főhadnagyunk ki oldalvéd volt egy szakasszal rájött, hogy a vele párhuzamosan teheneket hajtó népség ezzel

az ellenségnek vonulási irányunkról jelt ad, - az egész
társaságot férfit, asszonyt, felnőttet, gyereket /17 em
bert/ agyon lövetett és ott a helyszinen el is ásatta ő
...Ez már az igazi héboru!!!...

Augusztus 31.- Naplóm rövid mondatai e napon
ezzel kezdődnek "rossz nap" ... Harcunk nem volt, - hados
tály tartalék voltunk, de annyit mentünk jobbra - balra,
előre, hátra, hogy mindenki kimerült bele. Hirek szerin
menetzászlóaljaink megszaladtak, a szomszédos 14
ezred ujra rettentő veszteségeket szenvedett.....Éjjel
egy erdőbe dugtak be bennünket, alig pár kilométerre at
a helytől honnan reggel elindultunk. Szakadt az eső, a
sátorlapokba takarodzva heverünk a vizben... s rettegv
gondolunk egy éjszakai támadásra, a vaksötét erdőben.-
A rettegés fő oka L.őrnagy ki igen be van gyulladva s
képeket lát.... Másnap délután 3 órakor parancsot kapu
a tovább indulásra - de ezredünk már jóval előbbre van
A cél mit el kell érnünk Pietrokow, hol már hallomás sz
rint igen nagy veszteségeik voltak az osztrák-magyar

patoknak. A terepen a melyen előre megyünk még most is feküsznek eltemetetlen ~~ak~~ halottak - legnagyobbrészt oroszok. Egy kis köles vetésben láttam egy orosz hullát - mely részben már a melegtől rothadásnak is indult és felfujodva akkora volt, hogy én még akkora emberi testet soha nem láttam. Est felé ujra egy vaksötét erdőbe érkeztünk a melyben majdnem teljesen eltévedtünk és elvágodtunk előre ment ezredünktől. Végre is ismét László zászlóaljához csatlakozunk s velem együtt éjjelre segélyhelyem.- Távolról - talán Lublin alól - egész éjjel erős ágyuzás hallatszik.-..

IX.2. Az éjszaka rövid volt 1/2 4 kor riadó, - ezredünk részben már harcban áll, részben most lesz bevonva a rajvonalba. E perctől kezdve szakadatlan harc a kezdetben erősen becsott - később visszavonuló ellenség ellen.- Egész szeptember 9-ig - a midőn a reggeli órákban el lett rendelve a visszavonulás: a központi hatalmak elvesztették a lublini csatát!....Szerencse, hogy az orosz haderők nem üldöztek intensiven bennünket s igy a menekülés nem volt pánikszerü, s rendben folyt a kevés veszteséggel nem ugy mint egy hónap

mulva, Ivangorod alól való visszavonulásunk alatt....

Ezredem e hét napig tartó emberefeletti küzdelmének csak egyes epizódjait irom le, hisz annak leirása maga egy hősköltemény volna!....Milyen ágyu tüzeket állottunk ki egy egy kis, - utász csapatunk által ásott, hevenyészett gödöri ben töltve a napot s az éjet... mennyire éreztük mindannyian a veszteségteljes harcnak, mely soha véget nem akart érni demoralisáló hatását, mennyire fel, fel villanyozott egy egy jó, sajnos hazug hir Páris elestéről - Auffenberg lublini győzelméről stb.!!... E hét napig tartó csata alatt történt meg velem életem második legrémesebb napja, - illetve éjszakája. A harc második napján kimerülve az izgalmaktól és éjszakáról - éjjel folyton rohamokat vertünk vissza, mikben az orosz 6 - 8 as sorokban támadott- hátulról géppuskáktól biztatva és igy a sebesültek nagy száma miatt alvásról szó sem lehetett - meg hogy deprimált kedélyhangulatomra egy kis enyhülés jöjjön:- legényem társaságában felsétáltam a mögöttünk fekvő gyönyörü üde zöld erdőbe s egy fa alá lepihenve - meghagyva Ferencznek, hogy egy óra mulva keltsen

fel, lefeküdtem aludni. Alig helyezkedtem el s takarodztam be köpenyemmel, - megint egy olyan ágyutüzbe kerültünk bele, - akárcsak tüzkerezstségem napján a Tarnowka melletti sikon. Az oroszok, nem tudni miért, valószinüleg az erdőben tartalékokat sejtve, d.u. 6 órakor elkezték bombázni a kis erdocskét de oly őrült vehementiával, hogy abból kibúni és visszatérni segélyhelyemre lehetetlennek látszott. Bomba-bombát, schrapnel schrapnelt ért s az erdő ugy ingott a le levágódó lövedékek borzalmas lármája közben, hogy a legerő-sebb égi háboru, - a midőn dörgés dörgést, villám - villámot ér semmi ehez a zenebonához képest. Ferencz tolem mintegy 6 lépésre egy vastagabb fa tövében huzta meg magát, - az én fám nem volt vastagabb tövu mint egy tiz éves gyerek dereka ugy, hogy alig tudtam összekuporodni védelme alá. A gránat lecsapódások helyén a fák egymásra dültek recsegve ropogva s tőlem egy 15 lépésre álló fát döntve ki egy 15-ös gránát a Karesu cser a mint kidult végső ágai végig suroltak engem is. Ferencz csak olykor olykor szólalt meg félelmi láztól reszketve mondva:" Ezredorvos ur, él még!?!"

Mire én csak egy egy szóval feleltem hát „te Ferenc?" - Egy-
szerre csak e félelmes, borzalmas ágyuharc közben valami r
mes horkanó hang üti meg fülemet közvetlen közelből. Már
időközben este lett s semmit se láttam, de oda kiáltok le
gényemnek „Ferenc mi ez!" Erre a hang még közelebbről halli
és egy paripa állt előttem reszkető inakkal, kitágult orr
lyukakkal s olyan rettegésben a minőt állatnál elképzelni
sem tudtam s valami olyan rémes hangot hallatva minden r
banás után, a mit leirni lehetetlen. Valami volt az a nye-
rités, horkanás, sirás, sőt még emberi hang, - segélyt kiá
tó emberi hang keverékéből.- Annyira ijesztő, kellemetlen
volt e ló közelsége, alig egy lépésre állt hozzám, hogy
féltem; rám ugrik! Szóltam hát Ferencznek kergesse el az
állatot, de bármennyire is ütötte legényem, nem mozdult
el tőlünk, ugy látszik, tőlünk várt segitséget és védelm
s csak állt mintha lábai gyökeret vertek volna mellette
Már már arra gondoltam, hogy lelövöm, annyira idegessé t
rémületes hangja - midőn egy ujabb gránát mely megint e
[redacted] közeli fát vágott ketté - elijesztette tőlün

és a vak éjben ~~x~~x elvágtatott.- 1/2 11 óráig tartott ezen Istenitélet - akkor szünt meg a kis erdő bombázása, akkor tudtam ujra segélyhelyemre lejutni, - a hol jóformán senkit sem találtam orvosaim közül. A bombázásból oda is jutott és mivel nem voltam ott, el ment ki erre ki arra, a merre jobbnak hitte a világot. Egy pajta sarokban meghuzódva töltöttem azután az éjet.... mintegy 160 sebesült társaságában. A következő nap se volt külömb.- Pogánnyal egy árokban ülök már reggel hatkor és jobb mulatság hiányában én a fejünk felett robbanó scrapnelleket, Pogány a lecsapódó bombákat számoljuk.- Délig en mitegy 840 schrapnellt Pogány 1000-en felül számolta a bombákat, - akkor beleuntunk és én oly jóizüen elaludtam hogy délután 5 kor ébredtem fel a legrémesebb ágyudörgés közepett. Ugy látszik ez a tulajdonság nem csak a Nagy Napóleon kiváltsága volt, hogy ágyuzás közben is tudott aludni, - hanem valamennyiunké, - mert Koos Miklósba is alig lehetett lelket verni - az árok másik sarkában. Éjjel ujra orosz rohamokat állunk ki vitézül.- A muszkák rohamát valami kürtszó féle tutulás előzi meg, - a mely messzebbről ugy hallatszik épen

mint a tábori telefonvezeték hivó, figyelmeztető hangja.- E hang után - mely talán összehivó jel, rendesen pár percnyi csönt szokott ~~[illegible]~~ következni azután a „hurrá" kiáltás, mely a rohamot kiséri. Ezen az estén olyan buták voltak az oroszok, hogy hátuk megett valami szalma kazlakat gyujtottak fel, - valószinüleg az esetleges visszavonulás gyülekezés irányául,- nem számitván arra, hogy a hátuk mögött eső tüz fényében milyen kitünő célponttul szolgálnak bakáinknak. Csakugyan nem is került kézi tusára a harc; már az első rohamozó vonalak összetörtek géppuskáink tüzében: egyenesen lekaszáltuk őket! Rémesen szép látvány volt a melyet árkunkból kimászva annak pertjáról de méginkább az árkunk mellett levő ház, vagy pajta tetejéről remekül lehetett látni.- Éjfél után elcsendesült a táj, - ekkor jött telefonon az értesités, hogy az egész vonalon meghiusultak az oroszok támadásai, sőt a soproni ezred, - tőlünk balra - 650 foglyot is ejtett. A muszkák vesztesége óriási volt halottakban és sebesültekben.-

Dacára a győzelmeknek, ugy látszik azok csak helyi

jelleguek voltak, - másnap visszavonulás lett elrendelve az Uromli feletti dombokra. Azzal hitegettek bennünket, hogy azért lett dandárunk visszavonva, hogy ott a győzelmes Auffenberg hadseregcsoport segítségünkre jön és csatlakozunk hozzá. Auffenberg akkor már de facto döntően meg volt verve Lublin alatt. A visszavonulás rendben ment végbe, én elvesztvén lovamat, - embereimet gyalog teszem meg az utat mely rémesen kifárasztott. Bélhurutom kezdődik - mely rövidesen vérhas szerű betegséggé lett. Ilyen betegség szállja meg ezredünket is ugy, hogy naponta 100 - 200 ember jelentkezett orvosságért az enyémhez hasonló panaszokkal. Lázunk nincs, de naponta 15 - 20 véres széklet mely erősen legyöngit. Magam megpróbáltam a koplalást /: könnyu volt, ugy sem volt mit enni:/ 24 óráig semmit sem ettem, csak opiatokat: nem használt; azután megettem összes csokoládé készletemet, nem használt, később pár nap mulva jó érett szilvát találtunk: jól laktam vele:- nem lettem rosszabbul, s ez az állapot eltartott körülbelül 3 hétig. Ezredünkből végül egy rétablirozási napon a midőn mindenkit felhivtam, hogy jelentkezzék a kinek vérhasa van:800 ember jelentkezett hasonló tünetekkel a kb.-

2400 főnyi létszámból- Gyógyszer természetesen nem állott semmi rendelkezésemre ugy, hogy - ut aliquid facere videtur - egy egy chinin pastilla 10-ed részét ~~adhattunk~~ adhattunk csak be betegeinknek - és jó keserő ~~szi~~ volt: érezte hogy kapott orvosságot. Hátra szállitani a betegeket nem volt sem eszköz, sem mód, hisz akkor ezredünk ember nélkül maradt volna, láztalanok voltak, fájdalmakról nem panaszkodtak, igy velem együtt harcoltak tovább. Külömben is Rudtikban volt csak egy járvány kórház valahol a Szan folyó mellett, de ott olyan viszonyok voltak, hogy a ki oda bekerült; élve nem került ki többé. Oda beküldött és másnap megszökött és hozzánk visszajött katonák mondták, hogy egymás hegyén hátán feküdtek a kórházban tyhus, vérhas, cholera betegek s olyan rémitő büz volt, hogy a ki tehette megszökött- Természetes én nem akartam bemenni ebbe a kórházba,- igy megmaradtam embereimnél - mig egy szép napon, már akkor jól benn a visszavonulásban, valahol Galicia északi részén - mikor már testileg teljesen lerongyolt a mellett teljesen étvágytalan voltam reggel 4 órakor éppen midőn 15-i

ürülésemet elvégeztem és vissza akartam feküdni vackomba, megláttam, hogy az élelmező tiszt egy malomkerék nagyságu ementhali sajtot emeltet le kocsijáról és vágat fel a csapatok részére. Öszefolyt a nyál a szájamban : megkivántam az evést holott akkor már 8 - 10 napja mindent undorral ettem illetve ittam egyetlen pléh evőedényemből./:Igaz, hogy annak az evőedénynek - mivel kimosni nem lehetett melegviz hiján- olyan faggyuba kevert fekete kávé ize volt - hogy az leirhatatlan:/ Kértem a sajtból s csak ugy kenyér nélkül megettem egy jó tenyérnyit. Izlett, Még ettem. Éttem azután egész nap - s másnapra meggyógyultam. Nem nagyitás,- igy volt legénységünk is midőn egy kis friss kenyeret, friss hust kapott- a szilva, burgundi és kerékrépa nyers állapotban való élvezése helyett - meggyógyultak „vérhas" betegeink.-

E kitérés, de emlékezésre érdemes feljegyzés után eljutottam egyik legbonyolultabb napjához harcainknak melyet a szeptember 9 iki visszavonulás elrendeléséig átéltünk.- Elérve a számunkra kijelölt védő vonalat: berendezkedtünk. Ez annyiban állt, hogy az ezredtörzs a rajvonal mögött -

mintegy 500 - 600 lépésre levő magányos pajtában elhelyez kedett - természetesen lovainkkal együtt. A pajtának az el lenségtől ellenkező oldalán utászaink jó mély árkot ástak s hajnalban midőn megkezdődött a tüzérségi harc s ugyancsak kerülgették a gránátok pajtánkat is: ebbe az árokba vonultunk bele s ott meghuzódva töltöttük a napot, várva Auffenberg majd József főherceg seregét.... Mikor már ezek jöveteléről illetve nem jöveteléről értesültünk ujabb élesztő injectio gyanánt az a hivatalos hir érkezett, hogy „kitartani", délután erős porosz csapatok fognak bennünket felváltani. A délutáni órákban csakugyan megérkezett egy német hadosztály a mely ércsisakban, vállra vetett puskával - fáradtan menetelve vonult be - megerősitésünkre, de nem felváltásunkra elég jól kiásott fedezékünkbe.- Segélyhelyem az ezredtörzs pajtájától mintegy 150 lépésre volt- hátrább egy jó karban levő parasztházban elhelyezve s a háztetőn vigen lobogott a genfi vöröskeresztes egyezményes zászló.- Innen a pajta melletti gödörből néztük a mögöttünk talán 300 lépsre elvonuló német hadosztályt mely már a felvonulás alatt is kapott

éhány eltévedt ágyugolyót s már e közben is szenvedett egy
ét veszteséget.-

Segélyhelyemen, a paraszthász szobájában az ágyban fe-
üdt egy koponyatöréses haldokló,- a többi sebesült mintegy
0 - 80 ember az udvaron szétteritett friss szalmán feküdt
agy ült. A paraszthász udvarának hátterében levő istállóban
ovaink, málhás állataink voltak bekötve, ugyanoda az istálló
lé egészségügyi felszerelésünk, kosaraink, hordágyaink sebe-
ültvivő kötszer táskáink szépen sorjában elrendezve lerakva
gyanitt az ezredzene hangszerei.- Mivel orvosi dolog nem
ok volt s e helyen ugy szólt a parancs, hogy ki kell tar-
ani; tisztiszolgáinkkal az udvaron, közel a ház tüzfalához
lletve annak tövében egy gödröt ásattunk, hogy négy orvo-
om egymás mellé fekve belefért s erős gerendákkal - a fe-
ett földdel befedettük, örülve a bombabiztos fedezéknek..

Igy telt el hétfő, szeptember 7 és a keddi napnak
élelőttje, a tüzérség egész nap heves ágyuzás és bomba és
chrapnell hullás közben. E tüz olyan erős volt, hogy a
övészárkokban levő sebesülteket is képtelenség volt előre

küldeni, noha jött a jelentés, hogy ott már 15 halott s 36 sebesült vár elszállitásra, Néha egy egy könnyen sebesült a maga jószántából és bátorságából utnak indulva jött csak segélyhelyemre. Kedden szeptember 8-án az ezredtörzs árkában ülve délután 4 órakor egyszerre csak egy óriási sustorogva jövő bomba közeledését halljuk s a rá következő pillanatban látjuk, hogy becsap segélyhelyemre s a másik pillanatban: lángban áll az egész épület! Nem törődve a veszélyel kiugrom az árokból s néhány a közelben tartalékban levő utász kiséretében odarohanunk az égő házhoz. Akkorra már minden lángtenger volt, a ház,a szalmával teleszórt udvar, az istálló.... Orvosaim halálsápadtan tétován állnak a láng tenger mellett: akkor huzkodták ki őket tisztiszolgáik a bombabiztos fedezékből, - sebesültjeim futnak, vánszorognak ki merre lát, lovaink, málhás állataink lepörkölődött szőrrel, leégett hajjal és farkkal akkor szabadulnak ki az istállóból, sebesültvivőim akkor próbálják a lángokból kihuzkodni az egészségügyi anyaggal, kötszerekkel, gyógyszerekkel megrakott kosarainkat,- de már nem lehet, már égnek azok is

a sebesültvivő kötszertáskákkal az orvosi táskákkal együtt. Csupán gyógyszolga felszerelés(két háti bőrönd,) a melyet gyógyszolgáim éppen rendezgettek a mikor a bomba lecsapott menekült meg az elégéstől.- Az ezredparancsnok segédtisztje utján oda üzen, hogy a tőlünk mintegy 1000 lépésre levő, baloldalon kezdődő, nagynak látszó erdő szegélyére menjek kis csapatommal s ott rendezkedjek be segélyhelyemmel.- Mivel azt nem üzente meg.-

Az erdő szegélyre érve - s kissé a hüs bükkfák alatt megpihenve a szétugrasztott társaság ujra összegyül. Kiderül, hogy sebesültjeim - az egy agylövésest kivéve mind megmenekült, hisz mind könnyü sebesült volt, - a sulyosakat, mint mondám nem lehetett behozni a lövészárokból,- embereink, a zene, lovaink is mind megvannak, de felszerelésünk: semmi; sem nekünk, sem a mi kisebb baj-a zenének, az mind ott égett.- Orvosaim nem akarnak itt sem megmaradni: s valamennyi kétségbe van esve, - egyik ideg schokkal - egyedül utnak indul az erdőbe... nem tudom visszatartani,- fegyveresen kényszeriteni nem akarom a maradásra.-

A másik három figyelmeztet rá, hogy a terepen levő összes segélyhelyek felpakkolva vonulnak be az erdőbe, a trencséni, a soproni, ezredé, a tüzérségé, a német hadosztály 3 segélyhelye és e.ü.intézetével együtt.- Igyekezem lelket önteni beléjük, de látom, hogy a megriadt emberekkel boldogulni nem tudok és elhatározom, hogy be megyek az erdőbe, mely keskeny szegély itt csupán s a mely mögött néhány ház, - valami szérszórt falu látszik s elküldöm jelentésemet ezredemnek, hogy hol vagyunk..... Este lett.... Sebesult egy se talál ránk, jelentésemre válasz nem jön, nem tudom kézhez vette-e ezredparancsnokom....Elrendelem, hogy visszamegyünk az erdőszegélyre. Orvosaim idegzete megnyugodott, szó nélkül követnek, a zenészek, derék öreg altisztek, gyógyszolgáim, sebesultvivőim mind jönnek. Kiérunk az erdőszélre ott már egy csomó sebesült kóborol helyet keresve ahol ellátják. Egy magányos pajta szomorkodik a fák között, ezt választom ki tanyánkul. A sebesültek mind jobban, jobban kezdenek szállingozni, járőröket küldök előre s jelentést ezredemnek. Onnan jön a parancs, hogy közelet

jöjjek egy házba, nem messze a délutáni segélyhelyemhez, Oda megyek, a ház fából van, üres; gyertyát gyujtunk s várunk. Jön egy német őrnagy vállövéssel, leültetem s kezdem kötését lebontva,- egészen lecsuszott s erősen vérzett a sebe,- saját kötésével bekötni e közben ugy hajlok feléje hogy fejem az ő fejétől mintegy arasznyi távolságra lehet:- csörren az ablak ő is elkapja a fejét én is - egy belőtt golyó a két fej között sivit el és fur-ódik a szoba falába. A gyertyát kioltjuk. Az őrnagy tanácsolja, hogy menjek innen s egyáltalán meneküljek: az egész front meg van verve, rémes veszteségeink vannak s az orosz 10 - 20 perc mulva itt lesz.- Visszamegyek az erdőszegélyre hol már ujabb 80 - 100 sebesült gyült össze és vár.... Jelentem, hogy az erdő szélén kell maradnom.- Ellátásról nincs sok szó. Kötszerünk jóformán semmi, a melyik sebesült vérzik:azt átkötjük saját kötszerével. Járőreim hoznak néhány sulyos sebesültet,- azoknak falevelekből fekhelyet készitünk. Egyre jönnek a trencséniek, soproniak a németek hozzám,- más segélyhely nem található az egész terepen. Mind azzal jönnek, hogy mene-

külni kell - percek alatt felbomlik a rend, nem lehet tartani. Én várok, várom ezredem intézkedését s megmozdulását - ez még nem következik be. Dolgozunk a mennyire tudunk, kötszer üditő-szer nélkül.....Hajnalodik....Sebesültjeim száma meghaladja a 600-at köztük mintegy 250 német és 30 - 40 tiszt.... A könnyen sebesülteket 4 óra körül összegyüjtömsa pozsonyi karmester az önként,magajószán tából eljött turista, a jó öreg Striczl vezetése alatt, hátra utbainditom azzal az utasitással, hogy akárhonnan hozzon sebesültszállitó kocsikat vagy parasztszekereket.- Striczl tiszteleg, - elmegy vagy 400 sántikáló, felkötött karu, bepólyázott mellü - járni képes sebesülttel....mulnak a félórák, ujabb sebesültek jönnek - mind azt hangoztatja, hogy áttör a muszka perceken belül - Engem nem hoz ijedelembe, ezt hallom máreste 11 óra óta!- Félhatkor Striczl megjelenik 8 parasztszekérrel: 6 élelmiszerszállitó üres kocsi, 2 egyfogatu orosz parasztkocsi, felrakjuk a sebesülteket fekve, ülve, a járni tudók a lőcsbe kapaszkodva utnak ered a transzport - senki se marad vissza....

Futva keres egy küldönc,parancsot hoz:azonnal induljak vissza az erdőbe, s ott csatlakozzam vissza vonuló ezredemhez, mely már jön... Világos reggel van s kimerülten utnak eredünk azzal a joleső érzéssel, hogy dacára a folyton hulló gyalogsági lövedékeknek , melyben egész éjjel - emberfeletti munkánk teljesitése közben bőven volt részünk, - megtettük kötelességünket sőt talán többet....

Ezen éjszakáért kaptam meg később,- mikor már typhussal Jandrasik klinikán feküdtem; első kitüntetésemet a Ferenz - Józsefrend lovagkeresztjét; "hősi és önfeláldozó magatartásomért" - és a németektöl - a német vaskeresztet is.

Az erdőben csatlakozom ezredünkhöz,- még egy heves bombazáport küld a menekülő csapatok után az orosz tüzérség, ezt a fák közé huzódva álljuk ki, azután visszavonulás Janowra; menetelés egész nap- s rövid pihenés után másnap is. Gyalog megyek , lovam hátsó combjába schrapnell töltelék golyót kapott, nem tud el vinni.

Szept. 11-én reggel öt órakor folytatjuk utnkat

de ugy megtorkollik a menekülőktöl az ut, hogy mozogni sem lehet. Este 9 órakor egy erdei uton vezet bennünket Pogány mely már általunk csinált dorong ut, azon vonul viszsza ezredünk, visszavonuló trainek, ismeretlen ütegek közt ugy hogy kb. 10 km. utat éjfél után két órára teszünk meg 9 órátol kezdve. Én felfekszem kimerülten egy saját train kocsinkra s alszom a rázos fadorong uton mint a tej ... Pihenő és étkezés másnap reggel az erdőn tullevő tisztáson, - hol előttünk egy német repülőgép száll le s a tábori pilóta ujságolja, hogy elesett Páris!... Óriási öröm és éljen riadalom!!.. pedig már akkor eldőlt a marnei csata, - ránk nézve kedvezötlenül. Délután - tovább! Irány a galiciai Uhlanow[13].

Ezen visszavonulásalatt még egy fejegyzésre érdemes részben komikus - a nagyképüsködést nevetségessé tevő - jelenetnek voltam szemtanuja. Az Uhlanowra vezető utunkban egy nem tul széles, de kiáradt folyóhoz érkeztünk mely fölött egy - régi, de most kijavitott hidon lehetett csak átmenni. A hid keskeny volt, legfeljebb egy kocsi és kettesével menő csapat kelhetett át rajta egy időben. A hid előtt

rémitő torlódás keletkezett. Hadtest, haosztály, ezred train kocsik, mintegy 500 - 600 szekér állt egymás mellett és egymás utánban és valami 3 ezred, - mintegy 10000 ember várta az átjutását a hidon. A viz a folyóban nem volt mély és sekély partjai miatt könnyen átgázolható lett volna, különösen az üres szekereknek, de ez megvolt tiltva s ha erre valaki kisérletet tett az „átkelést szabályzó vezérkari százados" a ki a hidfőnél állott, kiabált és rendelkezett kérlelhetetlenül lefogatta tábori csendőrreivel. Ezredünk is beérkezve a torlódásba, pihenő lett elrendelve mig ránk kerül az átkelés sora. Érdekkel néztük a mozgalmas de lassan lebonyolódó átkelést.....Számitgattuk, hogy a megtorkollott tömeg ha igy megy körülbelül 5 - 6 óra alatt lehet tul a patakon.... Egyszerre zugás, sistergés kel a levegőben s megjelenik fölöttünk a levegőben 6, majd néhány másod perc mulva ujra 6 schrapnell s óriási pukkanással hull le nem messze a tömegtől a golyóbis.- Egy pillanat alatt pánik keletkezik. Valaki elkiáltja magát „Itt vannak a kozákok!" A trainnek se kell más! Közibe a lovaknak, neki a folyónak,

nem telik bele 10 perc a folyó tele van átgázoló egymás hegyén hátán átrohanó kocsikkal á mire a 12 schrapnell ujra megjelenik fejünk felett, most már jobban irányozva, az egész train tul van a tulsó parton s robog az ott levő széles mezőn tova.... A hid felszabadul a csapatok részére s fél óra alatt mindenki tul van a patakon!!... A vizbe senki, se ember se állat nem fulladt bele.-

Estére kelve - szakadó esőben elérjük ismét a hazai földet, Galiciát s Uhlanoson egy zsidó családnál, felöltözve bár, de - ágyon hálunk.-

Szeptember 13-án Jata községbe érkezünk, - mint hadtest tartalék nyugodt pihenésre van kilátása sokat szen vedett ezredünknek. Hideg zimankós esős idő ugy, hogy az iskolát melybe ezredünk ~~mint~~ beszáll alaposan befütjük.... Állapotom komisz, beleim, vállam fájnak, korán lefekszem a fütött szoba szalmával beágyazott padlójára....

A következő napok sok változást nem hoztak. Vonul tunk előre - hátra, - legtöbbször egész nap szakadó esőben az ellenség tüzérségétől üldözve, - gyalogsága nem ért utól

bennunket vagy nem mert, vagy nem akart....Éjjeli szállásunk megint a szélmalom volt legtöbbször a hol átázva,fázva dideregve töltöttük az éjt. Jó volt, hogy Uhlanowon egy menekülő s mindenét áruba bocsátó zsidótól 2 üveg elég jó Cognacot vásároltam,- mert azt hiszem e nélkül,- dacára minden antialkohol apostolnak:- vérhasammal felfordultam volna.-

Töredékes napló feljegyzéseim szerint - a helyek a hol jártunk a következők voltak: JATA[14], DALMOVICIA /?/ - MACHOW.Szeptember 17-én - elérjük a Wisztulát ennek mentén huzódunk előre a Visztula[Wisloka] folyó torkolatáig,- szept.18-án az üldöző oroszokkal való csetepaté után reggel 4 órakor - felégetve magunk mögött a visztula hidját LYKOWEK[LISÓWEK 15] -re érünk. Itt maradunk "retablierozás" céljából szept.22-ig.- Ezután megint menetelés jelentősebb esemény nélkül. 25-én beérkezünk SMAROW[SMARZOW 16]-ra, 26-án átkelünk a Dunajecen - egy a Rábánál - Ostffyasszonyfánál szélesebb medrü nagyobb folyón, másnap - visszalépünk Oroszországba:a Wisztulán átkelve - oda mintegy 14 klm.-re fekvo CHWALI BOGUSIZE[Chwalibogotvice 17]-re érkezünk.- / A wisztula egy kb. Tisza nagyságu és alaku kanyarulatok-

kal bőven ellátott folyó/ Ebben a kimondhatatlan nevü faluban töltjük a szép szeptember véget 28,29,30-át a mely azonban itt rút volt; szakadt első nap az eső, szélorkánnal sulyosbitva, másnap a hó és harmadnap megint az eső! Ez egyébként igy ment ezután mintegy 2 héten keresztül. Borus, esős hideg napok voltak ezek - egy visszavonuló csapat kedélyhangulatához méltó undorito napok!.... Naponta átfáztunk, átáztunk lelkileg, testileg... s megszáradni nem volt alkalmunk. Állomásaink voltak: okt.1. ~~XX~~ WIELNI (Welnin 18), X/2 BESZANOW (Beszowa 19) /: itt egy gyönyörü régi templom s kolostor van:/ X/3 egy erdei erdészlak.- X/4 WNOROW. (20) Feljegyzéseimben még ezt a feljegyzést találom ezekről a napokról: „Óriási vágy haza! Szinte testileg és lelkileg szenvedek a vágytól szeretteim után!"....

Orvosi szempontból érdemesnek és érdekesnek tartom feljegyezni, hogy itt Beszanowon láttuk az első kolera megbetegedést. Egyik katonánk éjjel rosszul lett, de azért szakaszában maradt. Mikor engem orvosaim konziliumként elhivtak hozzá a kholera typikus képét láttam kifejezetten rajta. Hátra hagytuk a községházán szegény emberünket - kit azután az

az utánunk jövő - Uthy e.ü.intézete,- menetközben meg sem vizsgálva felvett egy sebesültszállító kocsijára. Az ember pár óra alatt meghalt. Ekkor jöttek tudatára, hogy mi lehetett baja és beleit felküldték Wienbe vizsgálat végett, honnan mintegy 10 nap mulva megjött a válasz: az ember beleiből tiszta kolera volt kitenyészthető! Még Beszanowban jelentettem Nagy Pál tábornoknak, hogy én kolerának tartom az esetet s javaslatomra a szakaszt külön meneteltették s külön feladattal bizták meg, hogy ezredünktől távoltartsuk őket. De sajátságos és éppen ez a feljegyzésre méltó: hogy akkor senki más nem betegedett meg kolerában ez egy emberen kivül.

Október 5-én kezdődtek a Szan melletti harcaink és tartottak okt.17-ig a midőn megindultunk Iwanorod ellen. Ennek az elkeseredett, lelket megölő, halálos ítélettel egyenlő 12 napnak a története a következő volt:

Október 5-én reggel 5 órakor indultunk el csunya esős napon, mint hadosztály tartalék a Wisztulán való átkelés kierőszakolására, Sandomierz-nél. Néhány órán át egy

kis erdészházban huztuk meg magunkat azután ujra utnak váltott ezredünk. Össze-vissza jártunk, hol előre, hol hátra dirigáltak bennünket a mi az erősen szakadó esőben éppen nem volt lélekemelő. Végre egész napi csatangolás után -(kb.35 kilométert gyalogoltunk ez nap)este 9 órára egy községbe értünk - mint az éjjelezési állomásunkra.- Én is a fáradságtól elgyötörve egy parasztház szalmával be hintett földjén éppen hogy elnyujtozkodtam, várva mig a thea viz a tüzhelyen felforr... mikor parancs jön az azonnali tovább indulásra. Persze a theából, pihenésből nem lett semmi.Ezredünk parancsa: egy magaslat megszállása, melyet mintegy 2 órai menetelés után végre is hajtunk. Közben hire jön, hogy Sandomierz-nél erős harc folyik melybe a döntésnél nekünk is be kell avatkozni. Az éjet a szakadó esőben egy levelet már jócskán lehullatott fa alatt, kevés szalmán üldögélve töltöm, ugy ahogy védekezve viaszosvászon köpenyemmel az xxxxxxxxxxxxx átázás ellen. Reggel felé erős gyalogsági tüz hallatszik, mely mutatja, hogy a harc nem messze folyik tőlünk. 6 órakor hire jő, hogy Sandomierz elesett, az átkelés

a Wisztulán szabad lett s egyben parancsot kapunk az indulásra is. Nem sokára feltünik a harc szintere,- az oroszok fedezékei, ott hagyott óriási ágyui, hadi anyaga, majd d.e. 10 óra körül bevonulunk Sandomierzbe. Kevés poetikusabb fekvésü helyet láttam életemben mint ez a kis ódon városka! A San folyónak a Wisztulába való ömlésénél egy körülbelül a Buda fekvéséhez hasonló hegyoldalon épült ó, régi város nagy püspöki templommal és residentiával,- mely jelenleg már a mi hadvezetőségünk hadiszállása, nagy, a legmagasabb ponton épült négyszögletes sárga kaszárnyájával melyen már fekete sárga és piros- fehér - zöld lobogót lenget a szél, szük gárbe-gurba utcáival, régi kapuival és kapualjaival a melyek az utcákat itt ott elzárják, gyönyörü parkjaival s olyan fekvéssel, hogy azt leirni nem lehet. Első gondolatom ez volt, hogy ha az Isten megsegit - egyszer - békeidőben elhozom ide a feleségemet, mert ilyen szépet nem látott még se Londonban, se Párisban se sehol a merre együtt jártuk a világot . A Wisztula hidját már ugy ahogy rendbe hozták utász csapataink ugy, hogy mindenki lovát kézenvezetve akadályta-

lanul átkelhettünk rajta - ujra galiciai földre.Ezredünk elhelyezéséül Nabrezie[21], az osztrák magyar monarchia utolsó vasuti végállomása volt kijelölve - közel Sandomierzhez, s törzsünk a vasuti indóház épületében helyezkedett el, hol legényeink hamarosan pokoli módon befütöttek s mi, annyi ázás s fázás után végre megmelegedhettünk. Itt töltöttük okt.7-ét; ide érkezett meg csomagom hazulról, mely hálózsákomat, meleg swahlomat, keztyüimet s egyéb meleg holmijaimat hozta nagy örömömre! De az öröm is csak pillanatnyi volt, a másik percben elszorult a szivem és majdnem sirva fakadtam, mikor itt ezer kilométerre szeretteimtől, megpillantottam a hazai holmikat, feleségem hosszu édes levelét.....Ezen a napon, egész nap, -(csunya esős szomoru nap volt ez is!)- e behatás alatt állottam s vágyó lélekkel gondoltam haza, csak haza!-....

Az oroszok ezalatt visszavonulásukban elhagyták a galiciai földet és átkeltek a Sanon. Másnap reggel mi is megváltunk jó meleg szobáinktól, - a gyönyörü kilátástól Sandomierzre s Ostrovek[22]-re lettünk dirigálva.- E naptól kezdve ültünk a siralomházban. A helyzet ugyanis a követ-

kező volt.-

A San itt a beömlési helyéhez közel majdnem fél Duna szélességü. Innen és tul magas töltések között folyik. A töltések kb. emeletes ház magasak s a töltésen belül van egy 40 - 50 lépés széles árterület a mely most nem volt vizzel fedve, csalitos, bozotos rész, füzfákkal. A töltésen kivül voltak azon helységek, melyekbe hadosztályunk elhelyezkedett, - itt körülbelül - néhány schrapnellt leszámitva biztonságban érezhettük magunkat.- A tulsó töltésbe az oroszok beásták magukat, - mennyien? senkinek fogalma sem volt róla, de annyi tény, hogy az innenső partról ha egy katonasipkát póznán felbukkantottunk; abban a perben orosz össztüzek zudultak ra és szólt a gépfegyver a mig csak a sapkát be nem vettük.-

Ilyen körülmények között kap parancsot ezredünk a San áthajózására!! Nagy Pál hiába jelenti, hogy a parancs nem vihető keresztül: agyalágyult hadosztály parancsnokunk wiebe Adorján ragaszkodik a dicsőséghez, hogy az ő hadosztálya legyen az első, a mely átkel az oroszok üldözésére a

Sanon.- A dolgot ugy tervezi, hogy pontonokból /: hadi hidaló nak/ négyet - négyet deszkákkal összeköttet ugy, hogy egy ilyen alkotmányra egyszerre kb. egy zászlóalj ráfér,- s ez a zászlóalj az éj leple alatt ~~á~~ áthajózik, leköti tulról a muszkát, a ponton visszajár, átviszi a másik zászlóaljat s végül a harmadikat. Örült gondolat mikor ilyenek történnek meg: egyik éjjel 2 órakor óriási gyalogsági tüzre riadunk fel az ezredtörzsnél az iskolaépületben. Szólnak az orosz össztüzek kattognak a géppuskák,- nagy a riadalom a mi oldalunkról és viszonozzák bakáink a tüzelést a vak éjszakába.... bele szólnak nemsokára az orosz ágyuütegek..... Kérdezősködés indul meg telefonon minden irányban: mi van, mi van? A szomszéd ezred tőlünk kérdi, mi a dandártól, - a a frontunktól, senki nem tud felvilágositást adni.- Végül kiderül, hogy egy valahol leszakadt hid részlet uszik szép csendesen lefelé a Sanon - az oroszok csónaknak nézték s azt hitték át kelni akaró csapat: elkezdték lőni, a mieink azt gondolták, hogy a tüzelés védelme alatt oroszok akarnak átkelni - s addig lőtték közösen a nyomorult kis hidrészletet mig az

meg nem unta és el nem tünt az éj sötétjében.- És ilyen körülmények között ~~xxxxxx~~ hajózzon át egy zászlóalj:800 -900 ember a Sanon!

Mindnyájunk előtt világos volt, hogy egy lélek sem fog elevenen átjutni, s az egész zászlóalj a halálfia ha a vizre ráteszi a lábát....Legénységünk, de különösen tisztjeink lelkiállapota leirhatatlan volt.- Irták a bucsuzó leveleket, végrendeleteiket szeretteiknek . Mi a tábori pappal végig jártuk őket, vigasztaltuk, hogy az átkelésből ugy se lesz semmi, ilyen vállakozásba Nagy Pál nem megy bele,- de jön az ellenvetés, hogy Nagy Pál már beteget akar jelenteni s ha más jön helyébe elvesztünk. Nagy Pál is lehangoltan tárgyalta, hogy nem lehet lebeszélni wiebét tervéről... és csakugyan nap nap után jön a parancs, hogy átkelés éjfél után 2, majd 3, majd a 3-ik napon, hogy hajnali 4 órakor lesz végre hajtandó.- A 2 órai átkelés elmaradt: mert nem érkezett meg a pónton szállitmány, a 3 órai mert nem készültek el a hidászok a pontonok összekapcsolásával....ujra és ujra egy nap a halálraitélteknek!!! Bennem él a remény,hogy nem lesz az egészből semmi, tudja Isten olyan előérzetem van

hogy valami váratlan elháritja fejünk felől a biztos halálveszedelmet... de azért folynak a megbeszélések az átkelésre...A terv ez: reggel a hidászok 1/2 4 kor kiviszik az ösz szeácsolt pontonokat, a melyeket a töltés védelme alatt kopácsoltak össze, a vizig, a vizre bocsátják s akkor rászáll ezredünk II.zászlóalja - áthajóz Dörnyei parancsnoksága alatt!.... Egész éjjelünk nyugtalan izgatott hangulatban folyt le... éppen felszedelőzködtünk, éjjeli 3 óra lehetett, hogy ezredtörzsünk is az átkelés szinhelyére vonuljon, midőn óriási tüzelés támadt az oroszoknál, - akár csak a pár nap előtti éjszakán a hid uszásakor - s rá 10 perc multva jön a telefon parancs: „az átkelési készületek beszüntetendők!!..." - Az történt, hogy mikor a hidászok a kész áthajózási eszközzel kiértek a viz partra; az oroszok néhány perc alatt összelőtték az egész társaságot ugy, hogy az 50 hidászból csak néhány menekült meg - futva, hasoncsuszva a töltésig - ép bőrrel; 8 halott és 27 sebesült maradt a pontonoknál, a pontonalkotmány pedig a szo szoros értelmében rostává volt lőve!.... Mintha egy lidérc

nyomás alól szabadultunk volna fel: olyan megnyugvás vett rajtunk erőt, ~~hogy~~ tudatában annak, hogy elmult a halálos itélet rólunk. Az átkelés le van tárgyalva!!.. Többé meg sem kisérelhető! Csupán tovább védjük a San ezen szakaszát. No védeni nem igen kellett, mert a muszka meg sem kisérlette az átkelést.... A helységek melyekben ezen kellemetlen ~~szép~~ rossz emlékü esős napokat töltöttük: OSTROVEK,[22] WRZAWY.[23]

Megemlitésre méltó még, hogy pl. Wrzawy-n az emlitett iskolaépületben falába 14 golyó furódott bele s nem egy az ablakon röpködött be és ki.... Ez utóbbi helyen különben szép templom is volt, hol tábori misét is mondott papunk,- képzelhető mindannyian lélekben mennyire megtörve imádkoztunk a Mindenhatóhoz - eddigi szerencsés megszabadulásunkért hálát adva és kérve azt az ismeretlen jövőre is.... Itt postánk is ujra megtalált, ujságokat kaptunk és én 6 levelet hazulról.-

Október 17-én hajnalban felváltanak bennünket s mi ujra utnak indulunk. A szép Sandomierzen mégegyszer átvonulunk s azután tovább,- irány észak! Csak ennyit tudunk.- Jó volt, hogy nem modtak többet, mert ha előre láttuk volt

az elkövetkezendő borzalmas veszteségeit ezredünknek - nem tudom mi lett volna velünk. Ez volt ugyanis előnyomulásunk Iwangorod ellen, - helyesebben beékelődésünk az Iwangorodnál csatát vesztett és nyugati irányban visszavonuló Hindenburg - és az őt követő óriási orosz haderők közé, abból a célból, hogy ezen orosz haderőket lekössuk s igy Hindenburg megmeneküljön az óriási nyomástól! - Természetesen akkor ezen veszélyes és óriási veszteségeket magával hozó feladatról semmit se tudtunk csak azt, hogy Iwangorod ellen megyünk....

Előnyomulásunk szakadó esőben folyt le 17 - 23 ig minden nagyobb incidens nélkül, csupán arról gondoltuk, hogy nagy szükség lehet ránk, mert erőltetett menetben vonultunk előre dacára a nagy sárnak, melynél nagyobbat csak később,- Wolhyniában ismertem meg.

A községek melyekben éjjeleztunk a következők voltak: KOLONE GULKOWICE, JANIKOW[24], TARLOW[25], SOLECA VOLA[26] és végül 22-én STANISLOW[27]. Stanislow! e szomoru emléku hely hol ezredünk elpusztult.....

Stanislawow

Utunkról két emlék maradt meg fejemben; egyik Tarlownál történt, orvosi,- a másik a xxx Stanislaw előtt levő erdei tisztáson,- mely komikai élével vésődött emlékezetembe s később Móricz Zsigmond irói tollára is került... Midőn Tarlowot elértük este 6 óra lehetett. A község előtt vagy fél kilométerre, zsidó küldöttség várt bennünket s nagy jajgatással előadta, hogy a város tele van kiütéses typhussal, igy kötelességüknek tartották jelenteni nehogy beszállásoljuk magunkat. Nagy Pál engem hivatott és megparancsolta, hogy lovagoljak előre be a városba, s nézzem meg, igaz e xxxx a küldöttség jelentése és tegyek javaslatot a beszállásolást illetőleg. Én teljesitve a parancsot elgondoltam, hogyan nézzek meg pár száz házat, s azokban esetleg még pár száz beteget s különösen a már beállott alkonyatban,- hogyan diagnostisáljam e betegeket?!.... Gondoltam hát egyet és kilovagoltam egyenesen a temetőbe; ugy okoskodva, ha csakugyan nagy járvány van, sok halottnak is kell lenni és igy sok az uj sir! Uj sirokat nem találtam,- csak két gyermek sirt igy gondoltam, valami gyerek betegség lesz talán a zsidók

által kiütéses tyhusnak feltüntetett nyavaja.- Ezután kérdeztem hol van beteg és megnéztem; egy házban négy feküdt - hólyagos himlőben. Midőn biztositottak róla, hogy minden beteg ilyen, - megeengedtem, hogy legénységünk a község pajtáiban éjjelezzen, hisz himlő ellen mindnyájan be voltunk ujra oltva! - Nem is fordult elő egyetlen egy fertőződés sem, noha a község tényleg tele volt himlős betegekkel. Orvosaim kik a himlős házakat kivülről szalmacsutakkal jelölték meg parancsomra, mintegy 400 beteget olvastak össze.-

A másik eset ugy történt a hogy azt Móricz Zsigmondnak az irónak 1916 telén a Szurmay hadtestnél tett látogatása alkalmával elmondtam, s a hogy ő azt, - avatottabb tollal mint az enyém egy kis bevezetéssel a következőkép irta meg.

„ Egy elsőrendü dolog. Szurmay-sereg, dec.3. Kint kegyetlen hideg az orosz tél csodálatos nagy nyugalma, bent a kis fehérfalu ház pokoli módon befütve.

- Ezt nem értem, mért fütenek annyira a katonák,- szólt az ezredorvos.-

- Hát fiam, annyit kell az embernek odakint fázni,

még ne is fütsünk idebenn?

- Az már igaz, azt régen megfigyeltem, hogy a katona ugy eszik, ha hozzájut, minden mérték nélkül, mintha no, no, még egyszer, csak még egyszer zabálhassuk agyon magunkat!

- Hát persze, az ember kimegy ebből az árnyékvilágból és még az orvos azt kivánja, hogy még akkor is azzal törődjön, hogy a másvilágra egészségesen rukkoljon be?

- Minden ruhát magára szed, amije van, minden italt megiszik, amit lehet, mindig alszik, ha csak hozzá-jut, még állva is alszik, meg járásközben is... ezt mind értem, de hogy mér füt ilyen őrülten?

- Nincs is meleg,- mondja Sznistyák százados a házigazda, és szépen fésült fiatal fejét körülhordozta a vállai fölött.- Tudnék neked öregem, mondani időt, amikor melegebb volt, pedig nem is fütöttük.-

Vidáman nevettek, egészséges enberek könnyen kivillanó vidámságával. Csupa szép fiatal legény, Zsifkovics a százazos hadbiró és Ajkay ezredorvos. Lomhán fáradtan

néztem őket, azzal a belső érzéssel, ahogy diák-koromban, szótlan kisöreg, néztem évődő s mulató diákpajtásaimat...

- A Dnyeszternél, az komisz volt...

- Kivált két rettenetes hét....

- A ládák állandóan szekéren...borzalmas veszteségek....piszok,sár, az ember a csizmáját le nem huzhatta..

- Csunya volt...

Egy pillanatig hallgattak, átsuhant a kis alacsony parasztszobán, valamikor a kastély vincellérjének lakása, most Platzkommandó, a kemény napok emléke.

- Hanem olyan jó esetet régen láttam, mint akkor, éppen a legcsufabb dnyeszteri napokban,- szólt az ezredorvos s kedélyes sötét szemei csillogni kezdtek.

-Á,nekem is volt ott egy jó esetem,- szólt a százados, s mivel frissebb volt, mindjárt el is kezdte /mert az urak kitüntették vele, hogy urügynek elfogadták, hogy minden kedves vagy nagyszerü emléküket ujra átélvezzék/:- Hát,kérlek, borzasztó rekvirálások voltak ott, a legénység folyton rekvirált, a cimborafog egy botot s utánavág a

szaladó csirkének, kérdem mit csinálsz,te? Azt mondja,rekvirálok!...Hát ki volt adva a parancs, hogy tilos, és magam menten lóháton ellenőrizni, hogy ne is legyen baj.... megyek, hát kérlek, látom, jön egy öreg kefetotyakos vén honvéd, és hajt három malacot; jóképü malacok voltak; rákiáltok: Hol vette ezeket? Felnéz rám a lovon,azt mondja: Százados urnak alássan jelentem, ezt az egyet vettük, a másik kettő meg krigszfrájviliger...

Jóizü nevetés tört ki, az az istenigazából való ártatlan nevetés, ahogy csak a harctériek tudnak nevetni, meg a gyerekek, szóval olyan lelkek, akiknek a világon semmi gondjuk nincs.

- De remélem nem büntetted meg az ipsét,- szólt a hadbiró.

- Nem, intettem neki, hogy menjen a fenébe...Ment is a nagy sárba, a pipa ott lógott a szájába...Azt kérdem tőle, hányas honvéd maga? Azt mondja rá: fuccs honvéd... /Huszonkettes vót/

A nevetés után az ezredorvos, aki kényelmesebb

ur, egész deliciával gyujtott rá a saját anekdotájára:

- Mondom; nekem volt egy elsőrangu esetem.... Régen nevettem olyan jót, mint akkor reggel...Megyek.... lóháton egy erdő mellett; kijön az erdőből egy irtóztató nagy muszka...Kláner, aki melletted ül az asztalnál,elég nagy ember, de a mellett a muszka mellett gyerek... és jön a nagy muszka után egy parányi kis zsidó honvéd.

Azt a kettőt együtt! - és most is nevetve fakadt, csendes, jóizü nevetésbe, ahogy eszébe jutott.

- A muszka elől baktat, s utána a kis zsidó honvéd... épen olyan volt, a hogy a vicclapok rajzolják a zsidó honvédet, nagy bakkancs, fenenagy bakkancs, kék, a régi kék ruha, bő totyakos nadrág, a sapka az orráig lóg, szóval gyönyörü pár volt a muszkával.

Azt mondom neki:

- Hé, honvéd! Hova viszi ezt a muszkát?

Azt mondja bekiséri a dandárhoz.

Azt mondom neki:

- Mongya fiam,hogy merték megára bizni ezt?

Azt mondja:

- Pardon kérem, -/de ilyen eleganciával/-pardon ezt nem rám bizták! eztet én fogtam!

- A fenét,- mondom,- hogy esett az ?

Hát a honvéd átteszi a puskát az egyik válláról a másikra, hogy a jobbkeze felszabaduljon s el kezdi magyarázni:

- Hát kérem alássan,az ugy volt. Kinn voltam járőrön két honvéddel. Hanem engedelmet, százados ur, az nem tartozik ide, valami dolgom volt s elmaradtam tőlük. S kérem igy időm lévén, elkezdtem körül szemlélni a terepet. Szemlélem, szemlélem, hát egyszer szemlélem, hogy egy ház van jelen. Hát a ház jelen van s a kéményéből valami kilebeg... Valami fehér kilebeg... Hát kérem mi lebeg ki? egy kendő lebeg ki. Ah, mondom és elkezdek gondolkodni!!... Itt valami lebeg... Ha valami lebeg? azt valaki lebogteti! Ha valami a kéményből lebeg, azt valaki kérem a kéményből lebegteti!.. És ha valaki a kéménybe van belebujva: azt én meg tudom fogni!

A társasag hangosan kacagott minden szóra. Az orvos oly hüen hangsulyozta a dolgot, hogy kezdett csakugyan elsőranguvá fejlődni.

- S tényleg, ökelme felállott, / hogy hol volt, az nem tartozik ide/, oda lopózott a házhoz, ott ült a ház előtt egy öreg asszony, arra ráfogta a puskát, az ijedtében megnémult, kinn odavolt támasztva az orosz fegyvere a falhoz egy gondolat és el volt dobva jó messzire! Azzal be a házba ... Ott aztán rácéloz a muszira... Hát a jámbor muszka medve, mit volt mit tenni, lejött a kéményből és szépen megadta magát... Az is valami járőr volt s igy adott jelt... Pérul járt...

- Hát most már tiszteltem az okosságáért a honvéd urat, de csak nézem, nézem ahogy ott áll begyesen, előkelően a nagy fene saját külön muszkája mögött s megint el kezdek nevetni:

- Mondja kérem minden hősiessége mellett nem fél attól, hogy itt az erdőben ez a muszka magát puskástól, mindenestől bekapja?

- Pardon kérem,- szólt a honvéd, /s milyen gesztussal!/ - ez egy kezes bárány!...

Azzal elorditja magát:

- Viii-gyázz!

A muszka azonnal szalutál!

Aztán:

- Téééérd-re!

Igy, magyarul!... S a muszka óriás abban a percben letérdel.-

Szájtátva hallgattunk el, hol itt a magyarázat?

Az ezredorvos mint egy nagyszerü szinész fordul a képzeletben itt is jelenlevő zsidóhonvéd felé:

- Hát ezt hogy az istencsudájába tudja megcsinálni vele?... Nem valami felöltöztetett magát megadott cseh hős ez?

Azt mondja rá a honvéd:

- Pardon kérem, ez egy echt hamisitatlan orosz állat direct Archangelszkből, vagy ahonnan parancsolja százados ur... De akármilyen állat is, ennyit már tudhat:

egész uton gyakorlatozok vele!...

Kint kellemes csengőhang verte fel az esti csendet. A vacsorához csengettek a kastályban. Egy pompás Szurmay-féle vacsorához.-

Nagy vidámsággal és derültséggel szedelözködtünk fel. Teringettét mégis szép élet ez a katonaélet..."

———— Csak még azt füzöm hozzá, hogy a kis zsidó népfelkelő - szükségét végezni maradt el a járőrtől és egy bokor tövében uldögélve látta meg a „kilebegő" fehér kendőt a kéményben.-

.....És most elérkeztem a Stanislaw-i csatánk leirásához ..... mely okt.23-án reggel hatkor kezdődött és okt.24-én délután 3 óráig tartott egyhuzamban, s melyben elveszett ezredünk több mint kétharmada.... A csata napja péntekre esett....

Október 22-én csütörtökön, éjfél után 2 órakor indult el ezredünk véres és vészes utjára s menetelt apróbb pihenőkkel este 8 -ig mikor is Stanislaw-ra érkeztünk.- Az ut mely ide vezetett részben sártenger, részben homok-

tenger volt... homoktenger melyben csak itt - ott, talán minden 100 - 200 lépésre lehetett egy egy kőjelzést -olyan kilométerkő félét látni.- Én vizsgálgatva a térképet látom, hogy ott egy országut szerü posta ut van berajzolva és egy rövid pihenőnél mikor már legénységünkön a fáradság óriási módon kezdett jelentkezni, kérdést intéztem ezredparancsnokomhoz, - akkor már Pogány ischiassal el lovagolt haza és Schranz alezredes vette át az ezredparancsnokságot, - miért nem keressük meg ezt a bizonyára jókarban levő, könnyebben járható utat. Ö felvilágositott, hogy hiszen ezen a postauton járunk, azok a kövek a homokban mutatják, hogy ez itt az országut!... Igazi oroszországi országut!!.. Itt utunkban még egy érdekes látványban volt részünk. Egy helyen a homoksivatagban mintegy 4 - 5 m.magas és mintegy 6 méter átmérőjü vöröses barna kő állt magányosan, - egy a világürből ide hullott bolygó darab: egy meteorit....

Az eső egész nap esett kisebb nagyobb megállásokkal. Legénységünk este felé már nagyon kimerült volt, - hiszen egész nap nem pihentünk többet mint d.u. 1 - 5 ig egy

erdő közepén levő tisztáson, - hol ideiglenes készültségü állásra kaptunk parancsot.- Az esti szürkületben Nagy táb-ornok oda lovagolt hozzám,- én az ezred végén lovagoltam a cuppogó sárban, jó erős, szép, - egy fogságba esett orosz alezredestől elvett szelid paripámon - s azt kérdezte: tud e még jönni legénységünk, van e sok lemaradozó? Én azt feleltem neki, hogy nagyon ki vannak embereink merülve s menny nyi és hol marad el nem is lehet controllálni az eső és sötétség miatt. Erre,- éppen egy község szélső házához érve kiadta a parancsot a megállásra - s az éjjeli beszállásolásra.- Mi az ezredtörzs - a dandár törzzsel együtt a falu egyik szélső házában,- egy ujonnan épült szerépzsindelyes házban helyezkedtünk el. Itt mondta Nagy Pál, hogy még mintegy 4 klm. utat kellett volna megtennünk előre,- egy másik faluig, mely ki volt jelölve éjjeli szállásul ezredünknek, de tekintve a rossz időt és fáradságot,- saját felelősségére megállunk itt -Stanislow-on s telefonice jelentette a hadosztály parancsnokságnak.- A dandár törzs telefonjával lefoglalta a ház egyetlen szobáját, az ezredtörzs a

a konyhát. Erre én a padlásra másztam fel egy odatámasztott létrán s mivel tiszta volt, felinvitáltam az ezredtörzs többi - lógó tagjait és - a papot, a karmestert, az utász századost éjjeli szállásra. Tisztiszolgáink szalmát hordtak fel fekhelynek s csakhamar elfogyasztva conservünket, álomba merültünk. En még a létrát is felhuzattam magunk után, hogy éjjel valami hivatlan társaság ne molesztáljon bennünket. Reggel 5 órakor szokásom szerint felébredtem s lemásztam a padlásról és a kerités tövében üldögéltem bizonyos dolog elvégzése közben, midőn a falu tulsó feléről lövöldözést hallok... Gondolom járőrök akadtak egymásra, de a lövöldözés mind hangosabb lesz - egy két orosz össztüz is élénkiti s felémfutó katonákat látok... Az egész ezred azonnal talpon terem és egy szakasz már viszonozza is a falu tulsó feléről jövő orosz tüzelést.... Az történt, hogy a felderitési viszonyok pontos voltáról is képet fessek, - hogy a falu tulsó házaiban muszkák éjjeleztek!... A reggel beálltával azután bakáink szokásszerint elmentek- elcsatangoltak tejet kenyeret stb. „zabrali"-zni

a falu messzebb eső házaiba is és ott egy házban orosz tisztekre bukkantak, - a kik a fegyvertelen bakáinkra lövöldözni keztek. Igy felriadt az ottani házakban, pajtákban elhelyezett orosz szakasz, - majd a század, s innen eredt a csetepaté... Ezredünk e közben parancsot kap a felfejlődésre. Nagy tábornok is tájékozatlan s azt hiszi, hogy csupán kis erők állanak velünk szemben a melyekkel rövidesen végzünk... En a község innenső szélén egy jóformáju házba vonulok eü. csapatommal és azt jelölöm ki ideiglenes segélyhelynek. A ház udvarán állanak málhás állataink felszerelve, a szobát konyhát elkészitjük fekvő helyeknek... Tőlünk hátrább még csak néhány ház van, s a házakon tul egy rét, - azon tul egy erdő kezdődik mintegy 1200 lépésre az utolsó házaktól.... - A puska tüz egyre hevesebb lesz... jön egy - két, majd egyszerre 5 - 6 könnyen sebesült. Járőreim nem tudnak ki - menni az állandó golyóhullás miatt. A szobában áll egy ágy a fal mellett, abba belefektetek egy comblövéses szakaszvezetőt.... Tőlünk mintegy 30 lépésre egy pajta sarkánál áll ezredparancsnokom, törzsével, telefonistáival.....

a golyók egyszerre kezdenek a mi házunkra ~~xxx~~ s a pajta sarokra irányulni. A telefonosztag parancsnoka - a vitéz, akkor már nagy aranyéremmel kitüntetett N.törzsőrmesterünk kilép a pajta nyujtotta véd[illegible] helyrol, valahova futni, valamit kijavitani készül, - két három lépést fut, - azután felbukik mint a nyul, mikor meglövik. Én a ház eresz alatt állok onnan látom a jelenetet, két embert érte küldök, azok hozzák is már, Koós a segédtiszt is kiséri... A szoba padlójára fektetjük, felszaggatom ruháit; a has baloldalán van egy alig vérző kis lövési nyilás.... Egy két szót szól, azután a pulsus egyszerre gyérebb lesz - s néhány pillanat alatt - meghal.- Ugy látszik a nagy hasi utőeret furta át a lövedék. Megrendülve állunk mellette... abban a percben kezdenek a golyók a ház fa falán át a szobába röpködni... Az ágyon fekvő szakaszvezető felkiált, felemelkedik ágyáról, - visszaesik,- meghal... a falon át szivlövést kapott... Az udvaron málhás állataink közül látom kettő hirtelen összerogy,- kiadja páráját,- fejlövést kaptak.... Pánik keletkezik.... A házban tovább megmar[illegible]ni

lehetetlen... a golyók egyre röpködnek mint a darazsak.... Orvosaim, a pap, a konyha nagy banyakemencéje mellett guggolnak,- ez legalább tégla alkotmány, nem fa, mint a ház falai melyeken ki-be röpködnek a golyók. Melléjük kuporodom és tanácskozunk. Elhatározzuk, hogy az erdőbe menekülünk. De hogyan, mikor kb. 1400 - 1500 lépés az ide - és a golyó hull mint a jégeső... Mindegy, meg kell lenni, mert itt el veszünk mindannyian! Már két sebesültvivőm is az udvaron a fal tövében meghuzódva lövést kapott, most kötözgetik be magukat.... Egy gyógyszerész volt beosztva hozzám, intelligens, bátor fiu, megparancsolom neki, hogy a folyton jövő sebesültekkel itt marad, mi az erdőbe megyünk, ott készitünk elő uj segélyhelyet.-

- Futni kezdünk az erdő felé... Felejthetetlen és a nagy nyomoruságban is kacagtató látvány...Walner dr. ki egy fejjel magasabb ember mint én, - egy gyalogságó ásót tart - mintegy kinyitott legyezőt kupája mögé, - ugy vágtáz öles léptekkel az erdő szegély felé; Heim dr. a kis zsidó bécsi gyermeggyógyász, négykézláb próbál iramot venni.-

Antal dr.hol hasra vágódik, hol tovább fut, néha azt hiszem mikor levágódik-már megsebesült, - embereink szanaszét rohannak az erdó felé... En Istenre bizva magamat mig a házakban tart, egyik háztól a másikig futok, azután a sik mezőn át loholok a többiek után... - Az erdőben helyet keresünk a segélyhelynek.... de schrapnell eső kezdi az erdőt környékezni, hol itt hol ott robban fel egy lövedék... Antal dr. átmegy az erdőn s nem sokára jelenti, hogy az erdőn tul egy falu van, ő ott berendez egy segélyhelyet, - bár sok értelmét nem látom, beleegyezem, én Walnerrel, - a pappal az erdőben várjuk a csata fordulását vagy eldöltét...

A schrapnellektől már zugni kezd az erdő, - védettebb helyet kell keresnünk... Az erdőben, nem messze Stanislow falu felé eső szegélytől - láttam az utászok védelmi helyét; azt keressük fel... Ez jó mély, mintegy 8 m.hosszu árok - elég széles is, a belőle kihányt föld az ellenség felől biztosit bennünket a lövedékek ellen... Oda üzenek Koos Ottónak, az utászok parancsnokának, van e ott számunkra hely? Visszaüzen: néhányan odajöhetünk. Walner, a pap tisztiszolgáink és én oda futunk, be menekülünk az

árokba... mert ekkor már az oroszok robbanó golyókkal kezdik pásztázni az erdőt. Ottó magyarázni kezd, hogy tőlünk nyugatra van a reggeli haderő, északra ujabb nagy orosz erők érkezéséről hallott, - igy fékör alakban vagyunk körülvéve és frontunk félkör alakban védekezik;- tőlünk északra - jobb kéz felé - mitegy 100 lépésra van a 9 ik század rajvonalban..

Ebben a percben őrült módjára vágtat felénk lovon Kós Miklós és hangosan kiáltja: " az utász szakasz azonnal rohanjon be a 9 század állásába a század megerősitésére!! ..." Ottó haboz: töltényünk is alig van.... Miklós ismétli testvérének a parancsot,- nincs kifogás!... Ottó szakaszával mintegy 50 emberrel kiugrik a kitünő fedezékből s elrohan a jelzett irányba...

Egy két sebesült támolyog felénk... értük küldök. ... Ellátjuk őket, lefeküsznek az árok egyik végébe...Rohan vissza Koós Ottó:vállövést kapott!... egyik őrmestere... mellövést, 5 - 6 utász katonája kar, váll, comblövést... a robbanó golyóktól ropog, recseg az erdő száraz gallya,fejünkre bőségesen hull belőle.-Ottót elláttam.Ö a menni tudó sebe-

sültekkel el szaladt tőlünk a zengő erdőbe... mert szerinte az orosz azonnal itt lesz, a 9 század nem tudja tartani magát: veszteségiei óriásiak, mi is meneküljünk!!! Hová?!!!

...Bukdácsolva fut felénk egy vérző alak,- nem:egy rém!.. Alsó állkapcsát robbanó golyó vitte el,- nyelve cafatokban lóg,- a gégéjébe lehet látni... Bebukik árkunkba. En kötözni próbálom - a hogy lehet. Noteszt, levelet vesz elő, a noteszből kitép egy lapot s reszkető kézzel ezt irja rá,- beszélni nem tud: „Boda zászlós vagyok, - az orosz azonnal áttör a 9.századnál,- onnan jövök - oda megyek vissza,- igy élni nem akarok! E levelet s aranyórát kérem eljuttatni cimzettnek,ki menyasszonyom! Ha nem akarnak fogságba jutni meneküljenek innen, fussanak! fussanak!! !!" átadja a levelet s nem tudok neki parancsolni, kimászik az árokból és levolverét szorongatva támolyogva neki szalad az erdőnek...

Koós Miklós vágtat el mellettünk sapka nélkül s kiabál: „Nádasdy zászlóalj,Nádasdy zászlóalj!" „Mi van ?" kérdem kiáltva- ! „Meneküljetek-kiáltja vissza" 9 századnál áttört

az orosz!!"... Mit tegyünk?! "Én futok - jöttök e" - kiáltom kis társaságomnak, "én nem esem orosz fogságba!" "Veled megyek" kiált a pap... Én itt maradok, szól rezignáltan Walner dr.- 8 gyermekem van - nem lehet ugye elmenekülni ... én megadom magamat!... ujabb zaj keletkezik a robbanó golyók a schrapnellek okozta ~~zaj~~ erdőzugásban... rohanó tömeg zaja.. Azt hisszük itt az orosz: kiugrunk fedezékünkből - s látjuk a Nádasdy zászlóalj fut rohamra a 9.század állása felé... Óriási tüzelés hallatszik, azután a magyar "előre, rajta!"- ....egy percig néma csend, azután ujra orditás, mind messzebb és messzebb... megszünik a golyózápor: megvagyunk mentve!! - A hős Nádasdy zászlóalj nem támogatására ment a megingott 9.századnak, hanem azon keresztül rohamot csinált az oroszok ellen!... ~~[illegible]~~ Azok a rohamtól meglepetve futásnak eredtek - s egész frontunk utánuk!... Alkonyodott... a pap összetett kezekkel imádkozott az egyik árok sarkában, - gondolatban én is Hálát adtam az Istennek, ujabb - csudaszámba menő megmenekülésemért - gondolatom haza szállt: "Istenem ha tudnák otthon, mit álok

ki s talán meghasadna a szivük szegényeimnek az aggodalomtól...."

A harci zaj elmultával összeszedve embereimet, ujra Stanislow egyik szélső házában ütöttük fel segélyhelyünket. Beállt az éj, járőreim egymás után hozták a sulyos sebesülteket, jöttek a könnyen sebesültek s az első segélyhelyemre a falu közepén levő házba-visszaküldött lovászom meghozza a hirt, hogy ott is 130 - 160 sebesült fekszik ellátva és hátraszállitásra várva. Elküldöm jelentésemet az ezredparancsnoksághoz, szállitó eszközök kérése végett... eredménytelenül.- nincs összeköttetés a hadosztállyal, nem tudják hol van az e.ü.intézet. Mulik az éj.- Uj segélyhelyünkön mintegy 20 sulyos sebesült van a könnyüeket azonnal továbbküldöm találomra - hátra felé...-

Hajnalodik s tájékozódni próbálok, - azt a hirt kapom, hogy a roham után az ellenség a Wisztuláig visszavonult... mi nem messze tőlük uj állást vettünk fel,- majd éjfél után 5 óra körül megjelenik Dörnyei őrnagy, visszavonuló zászlóaljával s káromkodik, hogy miért kell vissza-

jönniök - parancsra, mikor a győzelem a kezükben volt... nem tudja akkor még azt, ami később kiderült, hogy több mint 10 orosz hadtest állt velünk szemben....

Reggel 6 órakor átmegyünk az erdőn, - az ezred uj védelmi vonala az erdő szegély lesz.- Az erdőn tul van Antal dr. segélyhelye mintegy 200 ellátott sebesülttel kik szintén elszállitásra várnak.-

A harc ujra megindul, - most védett helyen dolgozhatunk, mert az erdő talaja nem sik,- egy dombon huzódik az és mi e domb mögött vagyunk.- Az éhség kinoz... legényem krumplit főz: Antalnál van nagy fazekakban thea: az az ebédünk, vacsoránk /:még a tegnapi:/ és ma a reggelink. Egy kis dombon áll tőlünk 300 lépéssel hátrább egy szélmalom mellett Nagy Pál tábornok. Oda megyek hozzá s kérem, hogy sebesültjeink elszállitására intézkedjék. Azt válaszolja, hogy a sebesültszállitó kocsik nem jöhetnek előre, mert az egész terepet pásztázza az orosz tüzelés, gondoskodjam, hogy sebesültjeink eljussanak a mintegy 8 klm.-re fekvő HELENOW-ra hol az eü.intézet felveszi őket.- Rámutat egy a hátunk

mögött fekvő erdőre s azt mondja, hogy sebesültjeink csak addig menjenek el, ott van egy tanya oda már értuk jöhetnek a sebesült szállitó kocsik.-..

A faluból összszedtek 4 lovat s négy kocsit, felrakjuk sebesültjeinket, a sulyosakat hordágyon viszik zenészeink a jelzett tanyáig. Nincs messze, legfeljebb 1000-lépésre lehet.- A munka folyik - a robbanó schrapnellek s egy két gránát nem alterája embereimet a hátra szállitásban - az uj sebesülteket ellátás után azonnal szállitjuk tovább. Első segélyhelyem sebesültjei közül is többen ide érnek,- ők is a tanyára lesznek irányitva,- hova azonban sebesültszállitó kocsik nem jönnek értük, mert akkor már a Helenowon - volt eü.intézet parancsnoka felszedte sátorfáját és tovább elment.-..

Délután 3 óra. Visszavpnulásra kap ezredünk parancsot. Sebesult 4 marad vissza - a többi mind a tanyánál várja már az elszállitást.- Mi is visszavonulunk;- ezredünk géppuska tüzbe kerül oldalról s megint egy jó csomó emberáldozat marad e gépfegyver tüzben Stanislow-nál s

több tiszt és századparancsnok is elesik e visszavonulás alatt....

Végre kiérünk az üldözők lőtávolából.... Sebesültjeink mind fogságba esnek s mi mint egy vert demoralisált csapat vonulunk át Helenow-on, hol az e.ü.intézet hátra hagyott ezer s néhány száz sebesültjével egy fiatal - ismeretlen kollega fog orosz fogságba esni...

A sebesültek a ki mozogni képes nem akar maradni, rimánkodnak:vigyük őket magunkkal,- meglovagolják a visszavonuló ágyuinkat fegyverükre támaszkodva,- katonáinkba kapaszkodva csatlakoznak hozzánk... Szomoru látvány! Egy vert sebesültjeit magával cipelő hadsereg!!... Estére kelve - egy községhez érkezünk. Itt gyülekeztetik ezredünket a mely 600 és néhány emberből áll;- 2400 főnyi csapattal kezdtük meg a Stanislow-i harcot! Ezredparancsnokunk sirva fakad, zokog gyönyörü ezrede elpusztulásán.... mindannyian vele könnyezünk.-

Éjfél felé felköltenek Nagy tábornok egy parancsával, hogy sebesültek érkeznek tömegesen a faluba lássam el őket

...Még egyre jonnek, jönnek a fogságba esni nem akaró sebesültek. Két konyhakocsin thaát főzetek nekik s reggel továbbvonulnak velünk vissza, mig egy helyen átveszi oket - egy élelmiszer szállitó üres kocsi sor.... A ki utközben lemaradt; fogságba került.-

E naptól: okt. 24. d.u. 3 órától - 29-én éjjel 1 óráig menekültem ezredemmel,-azontul pedig hazajutásomig egyedül, illetve Nádasdyval az orosz harctérről....

E menekülés izgalmai rémesek voltak. A programmon ez volt: az est beálltakor menetelés,- menekülés egész éjjelen át - vaksötétben.. A hajnal beálltakor állásokat ásunk s várjuk az üldöző oroszokat. Azok rendesen a déli órákban elértek bennünket. Ekkor harc estig,-este ujra menekülés... ~~ix~~ ez igy ment öt nap öt éjjel szakadatlan!.. Minden percben kitéve az elfogatás vagy elesés veszélyének, ezer rettegés között menekülve éjjeleken át, mint az üldözött vad... Közben segitségére lenni megbetegedett, megsebesült katonáinknak, nappal sokszor golyózápporban, rohamok kiállásásban és visszaverésében részt venni elpusztult -

ezredünkkel : olyan deprimálóan hatott mindnyájunkra, hogy az le nem irható. És még hozzá ebben a kedélyhangulatban , betegnek éreztem magamat. Fájt a bal vállam annyira, hogy lovamra csak segitséggel tudtam felülni vagy arról leszállni, mert bal karomat képtelen voltam felemelni. Már a stanislowi csata után való napon melegnek éreztem magamat, megmérőzve 37°3 - 37° 5 volt a hőmérsékem. Panaszkodtam ezredparancsnokomnak, kollegáimnak, elfogott a vágy az otthon, a pihenés, a gyógyulás után. Beteget jelenteni nem lehetett, hisz hova mentem volna, az xxxxx örökös menekülés közben, soha fogalmunk se volt hol van valami egészségügyi intézet, vonat nem járt azon a vidéken a hol vert hadosztályunk visszavonult, igy csak mentem én is a többi emberrel vakon, nem tudva soha mit hoz a holnap.-

Menekülési utunkról emlékezetes éjszaka a -

Lagów 29

LAGUSOW-i melyet, - mivel a lakosság is lövöldözött ránk saját kezüleg ezredparancsnokom gyujtott fel s a xxxx husszu 2 házsorból álló község pedig leégett... emlékezetes éjszaka az okt. 25-iki midőn Nádasdy százados magával akart ra-

gadni segélyhelyemről egy menekülésbe, - mocsarakon keresztül - rémlátásaiban, mig segélyhelyemen azután megnyugodott és ujra rohamra vezette zászlóalját, emlékezetes egy erdőn való átvonulásunk, a midőn ezredparancsnokom azután az oszlop végére jött a legnagyobb fegyelmet és csendet parancsolta meg, - mert üldözőink tőlünk jobbra mintegy 1000 lépésre egy hasonló uton velünk egy magasságban vonultak át az erdőn... de mivel mi vagy 10 perccel hamarabb kiértünk nem kerülhettek elénk...

Igy értünk el, ilyen viszonyok, ilyan deprimált kedélyhangulatok között - én lázasan „izomcsuzommal" okt. 29-én este felé Ostrowice 30 Ostrowiec községbe. Mielőtt a községbe beértünk volna a Kamiena folyóeskán kellett átmennünk mely egy 10 lépés széles folyócska. Midőn átmentünk ép hidján, megmérettük a patak mélységét puskatisztitó zsinórral és az egy embert elnyelő mélységnek bizonyult. A hidat mögöttünk utászaink azonnal felgyujtották s egy fél szakasz azonkivül a leégett hidnál maradt mint hidőrség. Ezredtörzsünk a falu „Casinó" helyiségébe szállásolta be magát

annak nagy padlós szobájába legényeink szalmát hoztak be fekvő helynek, - a régebben söntésnek szolgáló kis benyiló féle pedig volt a telefon szoba. Itt e községben várt reánk az <u>első pótlás</u>: hazulról érkezett 600 derék, kitünően fegyelmezett katona: közöttük sok csendőr.... Ezredparancsnokunk büszke örömmel tartott felettük szemlét.-A szemle után a jól befütött szállásunkra mentünk s én - lázasan azonnal leheveredtem a jó puha szalmára. Schrancz az ezredparancsnok mellém feküdt, s igy szólt hozzám. „No kedves doktorom most kipihenheted magadat, aludjál nyugodtan a muszka ide nem tud követni bennünket. A Kamiena mély, azon át gázolni nem tudnak, a rajt levő hidak mind fel vannak égetve s a hidaknál mindenütt hidőrség áll... a tőlünk mintegy 2 1/2 kilométerre levő vasuti kőhidhoz most vonult ki a Dörnyei zászlóalj 500 emberrel - orvosait is magával vitte... itt mellettünk a magaslatokon saját tüzéreink, azok akik most lövik be magukat".- Én a megnyugtató informatiora azonnal el is aludtam.... Ugy 11 óra tájban felkeltettek bennünket az egész társaság már aludt - a fal mellett Schrancz - a

lett Koos, a mellett én, mellettem Pinthér a pap, az ajtó melletti sarokban a zászlótartó; - mellette a falnak támasztva a hős ezred zászlója... Vacsorát hoztak gulyást és theát. En csak egy pohár theát ittam úgy fektemben, fel se keltem s azonnal aludtam tovább... csak még azt hallottam midőn a telefonos szakaszvezető bejött és igy szólt: „a Dörnyei őrnagy ur jelenti, hogy azt veszi észre, hogy a Kamiena feltünően apadni kezd" - mire Schrancz egész kedélyesen igy szólt: „hát csak apadjon ha akar, azon a muszka át nem jön"!

..... Jót alhattam már, midőn a következő jelenetre ébredek, - nem riadok fel: a szobában kezében egy szál égő gyertyával - felborzolt, égnek álló hajjal áll Koos Miklós- /husszu lengő üstököt hordott/ és Schranczot rázza és keltegeti: „Ezredes ur! Ezredes ur !" - Mi az? ugrik fel Schrancz „Tessék elhatározni mit tegyünk! Megadjuk e magunkat, vagy meneküljünk?" Itt az orosz!! " - „Mi van Dörnyeivel?" - „El fogták őket!" Telefon összeköttetés már nincs velük!".....

Amit most leirok egy pillanat müve volt. Schrancz nem szólt egy szót se, felkapta a sarokba állitott ezred -

zászlót és kirohant vele a vak éjszakába, utána mintegy észbekapva a zászlótartó.... Pintér a fogason függő tábori egyházi felszerelését lekapva s nyakába akasztva kiszalad, - én utána..... Mikor már kinn vagyok a fagyos, a hideg levegőn, a vak sötét éjszakában akkor eszmélek jóformán tudatára annak, hogy mi történt.... A faluban mindenfelől puskaropogás hallatszik, ahol az este saját tüzérségünk állt: onnan orosz össztüzek zudulnak a falura, a szomszéd házban - magyar káromkodás, dulakodás zaja hallik át hozzám: "segits pajtás! megfojt az Istenit!"- Ott már ölik egymást!.. Egy gondolat villan át agyvelőmön: nincs rajtam a vöröskeresztes karszalag, az a szobában hagyott esőköpönyegem karjára van varrva....visszaszaladok érte - igy ha elfognak talán nem fojtanak meg engem is, mint a szomszédban a segitséget kérő pajtást.... Berohanok a szobába, magamra cibálom esőköpenyemet és futok ki a vad éjszakába, talán neki a halálnak, - vagy az orosz fogság borzalmainak!.... Futok, azaz csak futnék, - mert a telefon szoba előtt elkap Koos Miklós s a legkétségbeesettebb hangon rimánkodik!

„ne hagyj magamra kérlek, nézd ha velem maradsz: betegnek néznek s talán nem koncolnak fel"! „Hát gyere meneküljünk" kiáltom rá én „én nem hagyom elfogni magamat, nekem otthon családom xxx gyermekeim vannak!" „Ne hagyj itt! nekem meg öreg édesanyám van!" „Hát gyere!" „Nem mehetek: telefonálnom kell, directivákat kérni, hisz igy egész ezredünk elveszett!" - Magamhoz térek, valami óriási flegmatikusság szállt meg: „jó telefonálj, megvárlak!" szólok s neki támaszkodom felhuzott revolverrel a kezemben az ajtó félfának. ... Miklós telefonál, minden perc egy örörkkévalóságnak tetszik.... végre jelentkezik a dandár, nem akarja megérteni, azután nem akarja elhinni mi történt, neki még semmiről sincs tudomása, végre kinyögi: „ha menekülni kell; az általános visszavonulás iránya: OPATOW 31 !" Miklós leteszi a kagylót és ,- nem helyes, hogy igy fejezem ki magamat,- de bambán néz maga elé!.... Én karon ragadom és cipelem ki magammal,- ott kinn magához tér, - s most már - mint aki a helyszinnel jobban ismerős: ő vezet engem kézen fogva.... menekülünk, - a falu egyik utcáján vagyunk,- házak csak

egyik oldalon vannak - ennyit látunk, a másik oldalon árok gazzal benőve... futunk... a harci zaj mintha távolódna tőlünk, vagy mi attól...

E percben futólépésben közeledő csapat zaja üti meg fülünket: „feküdj le" sugja Koos és már nyom is le maga mellé a vizes árokba a gaz közé... némán fülelünk... a zaj közeledik, már csak vagy 20 lépésre lehet hozzánk a csapat, de semmit se látunk még belőle... Ekkor magyar szót hallok: Erre kell lenni, itt volt valahol az ezredtörzs ma délután" Felugrunk. Kikvagytok kiáltunk majdnem egyszerre Koos Miklós sal. „Ujhelyi század" és ki van ott?" kiáltják vissza. Itt az ezredorvos és ezredsegédtiszt! „Hol az ezredzászló azt keressük! " mondja a hozzánk ért századparancsnok. „Azt az ezredes ur elvitte magával" mondom én „de hova nem tudom"". „Mindannyian elmenekültünk"mondja Koos, „a visszavonulás iránya: Opatow! Merre lehet?" Mi onnan a magaslatokról jöttünk, mondja Ujhelyi manjünk oda vissza!" Megfordulunk s mivel a ~~távol~~ házak ból tüzelni kezdtek ránk, letérve az utcáról a házak keritésén, kertjein keresztül ujra neki vágtunk a vak éjsza

kának.Ebben a percben előttünk mintegy 500 lépésre kigyulladt egy ház, vagy egy kazal.- „Ott vannak az oroszok"! kiáltom én, emlékezve rá, hogy ez szokott a gyülekező jelük lenni. „Nem-mondja a százados,- „ott vannak a mieink, igy beszéltük meg Nádasdyval, hogy ha alkalmas helyet talál a felállásra azt tüzzel jelzi, oda igyekezzünk!"

Futó lépésre fogtuk a dolgot most már bátrabban menekülve, hisz valami 60 fegyveres vitéz volt velünk...Nem sokára elértük a tüzet. Előttünk egy magaslaton égett egy szalmakazal s a magaslat szegélyén már ásták be magukat Nádasdy emberei, sőt már meg is kezdték a tüzelést abban az irányban a honnan az orosz össztüzek jöttek. Megjelenésünkre a „tüzet szüntess" vezényszó hallatszik és mi neki rohanunk a magaslatnak... Igen ám, de előttünk folyik a domb alatt a Kamiena! Nincs gondolkodásra idő! Bele a vizbe! csak egy mód van: átgázolni rajta! Hisz nem ér csak derékig, lecsapolták,- másfelé vezették el az éjszaka a muszkák, s ők is igy átgázolva a folyót ütöttek rajtunk... Én is lázasan, betegen,- typhusom első hetében, - mert hisz tyhusom volt,

kiderult, nem izomcsuzom,- bele a vizbe és <u>október 30-án éj-jel 1 órakor a jéghideg Kamiena derékig érő vizét átgázolom</u>!! ..... Fel a dombra, a rajvonalon keresztül hátra:- Opatow felé.-

A dombon ekkor már ott volt az ezred egy jó része, de az ezredes, a pap, a zászlótartó nem voltak sehol. En elbucsuztam bajtársaimtól Nádasdytól, Koóstól és megkértem oket jelentsék meg az ezredemnél s dandáromnál;én beteg vagyok elmegyek valami kórházba, mert ennyi izgalmat fáradságot betegen - hogy kiálljak,azt nem kivánhatja tőlem sem a haza, sem a király, és ha meghalni eddig nem haltam meg: megőrülni nem akarok. Össze ölelkezünk s utnak eredtem az ismeretlen Opatow-ot keresve.

Lovászom valahogy szintén ott volt már lovammal és a pap lovával, feltettek lovamra és neki vágtam az éjszakának, De nem egyedül;azonnal csatlakozott hozzám egy géppuskás szakasz, ki valakitől szintén parancsot kapott Opatow-ra menni, néhány sebesültvivőm, kik nem akartak tőlem elmaradni. Vad ugetésben jött felénk egy uteg tüzér, s messziről kia-

bál a parancsnok „Halló ki ott ?" [redacted] „Magyar!" Odalovagolok: „merre van Opatow? Oda kell vonulnom!" Senki se tudja! Akkor éppen valami kis falu mellett mentünk el. A géppuskás parancsnok embereivel kihozat egyik házból egy öreg zsidót, „o nem tudja merre van Opatow," két emberrel félre küldi, azok puskát fognak rá: rögtön tudja és elvezet.... Kevés kujtorgás után egy igen jó országutra vezet rá kalauzunk a ki állandóan két fegyveres baka között megy elől - s mi utána, elől én inkább gyalog mint lóháton, mert fuj a novemberi oroszországi szél rémesen, s az átázott ruhákban ráz az Isten hidege! Mellettem lovászom és Nagy Tivadar dr. ki szintén utközben csatlakozik valahol hozzánk egész sebesültvivő járőrével, azután a gépfegyveres osztag, utánuk a trencséni ezredbeli bakák vagy 200-an, tüzérek, szóval egy nagy társasag. Igy megyünk már egy jó órája.... a hátunk mögött a puskaropogás mindinkább elhal....Egyszerre csak valami ügető lovas csapat akar elkerülni bennünket, mikor az oszlop végéhez ér, hallom kiabálni „jobbra kitérni!" s egyben hallom wieber kappan hangját/ a hadosztályparancsnokunk-

és a ki mindig 40 klm.nyire volt a front mögött/ „Miféle társaság ez?" Valaki válaszol hátul: megyünk Opatow-ra! „Kinek a parancsára?" „Rajtunk ütött az orosz, menekülünk!" hangzik a válasz „Ki engedte meg?" Ki mondta, hogy meneküljenek? Hát ennek a társaságnak a parancsnoka, Ki a parancsnok?" kiabál rikácsoló hangon.- Valami marha baka odahátul a ki mást nem ismert az egész társaságból csak engem kiböki, hogy: Ajkay ezredorvos ur! „Hol az az Ajkay?" hallom ujra.- No gondolom magambam hajte vén barom most engem megtalálsz és felelősségre vonsz a miért ez a 300 ember összeverődve menekül velem, akkor akár mindjárt meg is dögölhetsz!! Le futok az országutról, lovászom utánam és az ut melletti szántó földbe befekszem. Eltelik néhány perc, Wieber - a menekülő hadosztálytörzsek valami 60 lovassal az élre ér, még egyszer kérdi, hol a parancsnok, ki a parancsnok s mivel senki sem válaszol s engem nem lát kiadja a jelszót csapatjának: „rövid vágta!" és menekül,- mert neki szabad....

Kibujva a veszély alól mi is folytatjuk utunkat s reggel 4 órára beérünk Opatow első házaihoz. Én mindjárt

az e-lső házba beszállásolom magamat Nagy dr.-al, s lefekszem, mert fáradt vagyok, lázas vagyok, egy rozoga divány-ra.... Reggel 7-kor felkelek s kimegyek keresni ezredemet..

A hadosztály törzs egy kastélyban van elszállásolva, oda megyek érdeklődni, vezérkeri tisztek akkor ülnek autóba ők is a 13-ik ezredet keresik! a többiről tudnak, de erről semmit. Felkeresem a hadosztály orvosfőnököt - Stelzer főtörzsorvost /jóbarátom volt - maghalt a háboru 2-ik évében/ ki 1/2 9 kor csakugyan felkel - jelentem neki hogy beteg vagyok és kérem beutalásomat valami kórházba. Elfogadja betegségemet s utasit, hogy menjek ki az Opatow mellett levő községbe(nevére nem emlékszem): oda fog jönni a hadosztály egészségügyi intézet egy részlege az majd fel vesz és magával visz.-

Éppen menni készülök gyalog, midőn jön Pogány ezredes.- Most érkezett hazulról, egészségeset jelent és bevonul,/a mit senki se várt tőle/ felülök hozzá kocsijára s kivisz a jelzett községbe, közben otthonomról beszél s leveleket ad át feleségemtől, ki otthon léte alatt fel-

kereste őt.- Istenem milyen vágy fogott el a gondolatra, csak még egyszer juthatnék haza, talán most, talán nem sokára!! Hisz beteg vagyok!!!.. Talán! Talán!...

Az említett falucska egy szélső házában gyülekeztünk össze - a betegek, kik a hadosztály e.ü.intézet megérkezését vártuk. Én tiszti szolgámat is vártam, mert az a legszükségesebb mindennapi podgyászommal együtt elveszett az éjjeli menekülés alkalmával... Ehesek voltunk;- egyik beteg katona krumplit főzött - a melyből én is megettem vagy 8 -10 darabot/: Jó, typhus betegnek való kosztt:/ - ott künn kutya hideg szél fujt s esett a havas eső, mi a szoba kályhája körül szalmán heverészve vártuk a bennünket elszállitó kocsikat.-

Végre ugy délután 4 - 5 óra tájban megérkezett egy segédorvos egy train hadnaggyal és 2 sebesültszállitó kocsi val. A kocsik a régi systémáju 4 lovas, szellős, ponyvás 4 függő hordággyal felszerelt kocsik voltak.- Engem azonnal lefektettek egyik kocsi felső függő ágyára s betakartak 2 pokróccal, azzal, hogy azonnal indulunk tovább.- Az indulás

azonban késett,- közben aludtam is- s arra ébredtem, hogy xx Istentelenül fázom, ráz a hideg és,-hogy még mindig ott vagyunk a hol voltunk... Lemásztam fekhelyemről s bementem a szobába, a hol az egész társaság a jó meleg kályha mellett aludt s várta az indulásra a parancsot... Végre ugy éjfél után 5 órakor megjött a parancs xxxxxxxxxxxx s én ujra elfoglalva a kocsin helyemet - utra keltünk. 8 órakor reggel /:okt.31-én:/ találkoztunk az e.ü.intézet többi részével, Dr.Uthy László jelenlegi sebészünk - parancsnoksága alatt, ki azonban nem ért rá megvizsgálni s azt tanácsolta, hogy szálljak ki a nehéz bárkából és egy kis könnyü kocsit adott, melyen egy szintén meg nem vizsgált boka törött tüzér százados utazott eddig egyedül, hogy azon jöjjek utánuk - megmondta hova - de e hely nincs feljegyezve naplómban. Ezen a kis kocsin könnyebben ment toronyirányban az utazás; két felborulás után - midőn a tüzér százados elfeledve lábsérülését ugy ugrott ki mindig a kocsiból mint egy szöcske, felértünk az országutra,melyen hadosztályunk volt visszavonulóban.-

Itt kerültem el ezredemet, bajtársaimat,- kik irigykedve, könnyes szemmel bucsuztak el mégegyszer tőlem. Itt vettem bucsut az ezredparancsnoktól, kitől hallottam, hogy az éjjeli rajtaütés alkalmával majdnem az egész Dörnyei zászló aljat elfogták és fogságba esett Wallner és Heim kollegám és vitéz bajtáraaim is!.....

A délutáni órákban érkeztünk meg Uthyhoz, ki azonnal megvizsgált s mivel igen lerongyolódott voltam testileg és hőmérsékem a méréskor 37°8 volt; bizonyitványt s menetlevelet adott a Budapestre utazásra a Császárfürdő használata végett.- Rosszul érezve magamat lefeküdtem a sarokba behordott szalmára és vártam a reggelt, hogy tovább menjek haza felé.... Estére kelve Ferencz tisztiszolgám is megtalált.... Általában az érdekes volt a háboruban, hogy a mi magyar parasztjaink mindenhova eltaláltak és mindent megtaláltak amit kerestek....

Az éj nyugodtam telt el, reggel azonban Uthy azt mondta, hogy azt tanácsolja: szerezzek valahogy egy parasztszekeret a mely elvisz Szučin-ba onnan indul

a vasut ~~Krakkba~~ Krakkó felé, mert ő magával visz ugyan,de hogy mi lesz a sorsom, ha velük maradok nem tudja, mert az üldözés egyre tart - és mikor kerülünk esetleg zsák utcábanem tudja.Erre én Ferencet azonnal elküldtem kocsit keresni és hozni bármi áron!! Mig Ferencz odajárt egy egy lovas parasztkocsin beállitott Nádasdy ~~a~~ 40·° lázzal, betegen... Uthy azonnal neki is adott menetlevelet és bizonyitványt s boldog voltam én is - de ő is, hogy együtt mehetünk annyi viszontagság, annyi életveszedelem után - kimenekülve a harc tér borzalmaiból - haza! Az ő kocsiján még egy ismeretlen százados is jött, neki régi ismerőse, kit valahol utközben szedett fel szintén betegen. Ferencz hozott egy könnyü kis parasztkocsit egy lóval és egy „Csujes"-sel és igy két kocsin megindultunk. Szuczin[32] felé ugy d.e. 11 órakor egy szép vasárnapi napon, november 1-én.-

Délután 4 óráig kocoghattunk midőn csujeseink etetni akartak. Megálltunk s mig a lovak ettek mi Nádasdyval,- emlékszem egy szép platán aléé-ban, valami kastély kert mellett - sétálgattunk. Szóba került az utazás haza felé, hogyan

fog akadálytalanul sikerülni - a menetlevél az orvosi bizonyitvány,.... Nádasdy azt mondja: még nem is látta milyen betegséget állapitott meg rajta Uthy. Keresi a bizonyitványt,- a menetlevelet: nincs sehol, Kiforgatja minden zsebjét - én is nézem, nincs, elveszett!.... E nélkül pedig nincs utazás! Mit tegyünk?!.. Nádasdy majdnem sir a kétségbeeséstől .... én igérem, hogy mint orvos magammal viszem, de ő Bécsbe akar menni én Budapestre s utközben biztos lefogják okmányok nélkül. Nincs más mód vissza kell menni, Uthyt még egyszer megkeresni bizonyitványért!....

Igy is történt. Nádasdy felült egy lovas kis parasztszekerére és vissza! ahonnan elindultunk.- En megigérem neki, hogy itt bevárom s ő:akárhogyan is de ide visszajön... A századossal bemegyünk egy paraszthházba s az asztal mellé telepedve várjuk az órák mulását ...este lesz a lakók lefeküsznek mi krumplit vacsorázunk, revolvereink az azstalon előttünk, egyik tisztiszolga mindig őrt áll a ház előtt a vendég százados karabélyával nehogy esetleg támadásnak legyünk kitéve. Már éjfél közeleg, Nádasdy még

egyre késik - a százados már türelmetlenkedik, indulni akar, de én nem megyek: betartva amit igértem... Végre éjjel egy órakor kocsizörgés hallik s megérkezik Nádasdy boldogan szorongatva a „passzusát".-

A házbeliek lovát elrekviráljuk s kicseréljük Nádasdy fáradt lovával és azonnal utra kelünk... én az én szekeremen a szalmán elnyujtozva jót alszom. Ferencz vigyáz rám és takargat.- Éjjel még egy helyen statiot tartunk, ugy 5 óra tájban; a paphoz szállunk be, ki forró kávéval és kaláccsal lát el bennünket és biztat, hogy 10 órára elérjük Szučint.- Igy is van. Átmegyünk egy nagy folyó most felépült hadi hidján / talán a Visztula volt/ és 1/2 11 kor Szučinba értünk.-

Ott már nincs harctér, hadtápkörlet van: K.u.k. Platzkommandó a hol egy torzonborz bajuszu ezredesnél kell „jelentkezni" és „engedélyt kérni", hogy a tiszti menagéban megebédelhessünk.- Ebéd után,- noha a vonat csak 4 órakor indul - azonnal kimentünk az állomásra és lefeküdtünk egy másodosztályu kupé - jó kemény fa padjára miután az állomás

főnök biztositott bennünket, hogy ma még elindul ez a vonat de holnap már valószinü, hogy ők se lesznek itt ... Igy Isten segitségével ezzel az utolsó vonattal d.u. 4 órakor csakugyan elindultunk.-

Utunk incidens nélkül folyt le.. Galicia vasuti állomásain az orosz előnyomulás s az általános visszavonulás hirére már mindenhol pakkoltak - igy nem volt orvosi ellenőrzés a vonaton, - mert még pár nap előtt a lázas betegeket nem engedték tovább, ott ahol egy egy tábori kórház volt leszedték a vonatról és ott fogták őket. Mi velünk hála Isten a kutya se törődött s másnap estére - 26 órai bumlizás után elértük Krakkót.- Azonnal fiakkerbe ültünk és felkerestük e régiségében szép lengyel város első hoteljét s szobát nyittattunk magunknak. Én este vacsora előtt megfürödtem,- három hónap óta először,- levetettem és elégettem a fürdő kályhában tetves alsó ruhámat,tisztát vettem magamra(Nádasdy adott egy selyem inget,azt nem szereti a tetü)s elegánsan békebeliesen megvacsoráztunk a hotel éttermében, mely után lefeküdtünk - ujra, három hónap

óta most először levetközve-ágyba!!!..

Reggel indultunk tovább; Oderbergnél elválunk - s én november 7-én este itthon voltam szeretteim között 39°4 ° lázzal, de boldogan....

Hogy mit éreztem mikor ujra kedves otthonomba, kis családomhoz beléptem - azt leirni nem lehet, az nem is öröm volt csak egy fohász, egy áldás az Istenhez, annak kimondhatatlan jóságáért, hogy haza vezérelt...

— Lázam állandó jelleget vett fel, másnap már néztek Vámos dr. Szepesy a volt kórházparancsnokom s a kórházunk belgyógyásza Bence professzor s salycilt adtak, hogy izzadjam ki „reumámat" Mikor azonban lázam még négy nap mulva is 39°7 volt állandóan: gyanakodni kezdtem nincs e typhusom, s midőn az ez irányban végzett vérvizsgálat, a mit hüséges békebeli laboránsom Szász csinált meg-positiv eredményt adott: nehogy fertőzzem kedveseimet, a mentőkkel bevitettem magamat a Jendrassik tanár xii klinikájára. Oh hányszor elgondoltam: mit szenvedhetnek most a harctéren kinn maradt bajtársaim s mennyivel jobb sorsom van

nekem ki betegen bár de itthon lehetek - s talán itthon is maradhatok már a háboru végéig..... hisz nem tart már soká! Mindenhol győztünk, s karácsonyra ugy is vége lesz - mindenki azt hitte!

Typhusom elhuzódó volt, hisz mikor befeküdtem a klinikára s Jendrassik professzor megvizsgált azzal vigasztalt meg: no nem tart már soká hisz a betegségének már a második hét végén vagyunk! Tehát az első hetet és a második elejét - a leirt módon töltöttem el.-

A klinikán ért az örömhir, hogy megjött első kitüntetésem: akkor még ritkaság számba ment az ezredorvosi rangban: A Ferencz Józsefrend lovagkeresztje a vitézségi érem szalagján! - s nem sokkal később ezredem értesitett, hogy Pozsonyban a pótzászlóaljnál vár rám a német vaskereszt!-

Végre lejárt betegségem s december 23-án elhagytam a klinikát, hogy együtt ünnepelhessek kis családommal - s Zolival, ki az alatt mig én a klinikán typhussal feküdtem: dyphteritist állott ki!!.. Betegségem után 8 heti szabad-

ságot kaptam.-

- Ezzel zárul le a világhéboru rémes első korszakának engem érintett részlete.- A többi rész rám nézve már nem hozott annyi testi szenvedést, életveszedelmeket, azért ezekről majd csak rövidebben irok, inkább azt tüntetve fel: hol és merre jártam a világot a még hátralevő 4 évben.-

....oo oooOooo oo....

II.Rész.

1915 - 1918.-

Szabadságom leteltével, még nagyon gyenge voltam, bokaizületeim meg meg dagadtak, éppen ezért nem kaptam azonnal harctéri beosztást hanem Schuller tábornokkal u.n. „ropülő bizottsággá" alakultunk a honv.min. megbizása folytán és végig jártuk a honvéd kerületek elhelyezéseit, hogy az otthon maradt harctéren soha nem volt - eldugott zsidókat szolgálatképességükre vonatkozólag megvizsgáljük s kiküldessük a harctérre. Ezen utamban, melyben bejártuk Délmagyarországot s Északmagyarországot, láttam, hogy itthon hány ép ember,- a legtöbb zsidó,- van eldugva irodákban kórházakban stb.,- hoha ép, egészséges, arcvonalszolgálatra alkalmas emberek.... Éppen Komáromot szemléltük tábornokkal, midőn sürgőny parancsot kaptam junius hó 9-én,hogy junius hó 10-én jelentkezzem a Budapesten felállitott 306. honvéd gyalogezrednél a - honvéd gyalogsági laktanyában, melynek - megint csak ezredorvos főnökéül osztattam be.-

Megvallom e beosztás kellemetlenül érintett - mert azt hittem, hogy én már eléggé megszenvedtem a hazáért, vagy legalább is annyira, hogy képzettségemnek - én voltam a honvédség egyetlen bakteriológusa - megfelelőbb beosztást fogok kapni mint félig meddig még üdülő ki a testsulyomból el vesztett 17 kilóból még egyet sem szereztem vissza. No de mindegy, parancs; parancs. Azonnal sürgönyöztem Asszonyfán nyaraló feleségemnek, hogy utazzék fel Budapestre s magam is még aznap már Budapestem voltam.-

Másnap jelentkeztem uj ezredemnél. Miklósi alezredes volt az ezredparancsnok, Fleischakker főhadnagy a segédtiszt - és itt megnyugtattak, hogy nem megyünk a frontra. Az egész uj ezred mondták csupa ~~xx~~ üdülőkből - tisztekből és legénységből alakult, s még egy ugyanilyen ezred alakul Pozsonyban is 307 elnevezéssel s e két ezred Sávoly ezredes - mint dandár parancsnok vezetése alatt - ki grata persona felsőbb helyeken - jó és könnyü feladatot fog kapni. Sávolynál is jelentkeztem ki nagy örömmel fogadott s mondta hogy ismerve eddigi müködésemet ő maga kért a 306.ezredhez

engem. Ő is biztositott, hogy nem lesznek nagy strapatioink nem leszünk nagy veszélynek kitéve, lemegyünk Erdélybe - valami kellemes helyre - mint határbiztositó csapat -(akkor még Románia nem vellott szint, hogy hova csatlakozik) - és ott „üdülünk".- Ebben én is megnyugodtam és midőn junius 22-én délelőtt 11 órakor a Józsefvárosi pályaudvarról utra kelt ezredünk egész vigan bucsuztam el feleségemtől, Iván bátyámtól, - ki ott állomásfőnök volt, - azzal a tervvel, hogyha lehetséges lesz feleségem is utánam jön nem sokára... Szászrégenbe, hova - mint utunk végcélja felé utrakéltünk.. - ..

Junius 23-án érkeztünk meg kellemes ut után,- Kolozsváron át Szászrégenbe, hol a lakósság félvén a román ~~mozgói~~ mozgolódásoktól nagy örömmel és szivességgel fogadott bennünket. Én is a főutcán egy szép kényelmes 2 szobás lakást kaptam és vigan éltünk, nagy gyalog és lovas kirándulásokat téve egész julius 3-ig.- Éppen julius elsején beszéltük meg Sávolylyal, Miklóssyval s a többi nős tisztel, hogy irunk haza feleségeinkért és én is elküldtem

már levelemet melyben leirtam kis feleségemnek uti programmját Szászrégenig - midőn 3-án megjelent Hazai akkori honvéd minister: szemlét tartott felettünk és ebédnél,bár burkoltan de kikottyantotta, hogy pár nap mulva visznek bennünket a frontra... Én azonnal sürgönyöztem szegény feleségemnek, hogy nem keljen utra - mert mi megyünk tovább egy házzal - az „üdülésből" - hogy hova még nem tudjuk....

Julius 5-én éjjel 1/2 2 kor utrakeltünk. Az ezredtörzs - tisztiszolgáinkkal együtt - egy teherszállitó kocsiba szállásolta be magát, - hol sok szalmán és pokrócainkon kitünő, kényelmes helyünk volt... Igaz, hogy itt is csak az isteni gondviselés mentett meg egy rémes szerencsétlenségtől, no meg az én Ferencem éberszége.-

Ugyanis másnap éjjel midőn a kocsiban már mindenki aludt, én valami csörönpölésre ébredtem fel és arra, hogy az alattunk levő szalma egy helyen lángot vet!... Rémülten ugrottam fel és pokrócomat felkapva a tüz felé akartam rohanni, a mi a fekvő Miklossy,Fleischakker és a sok podgyáz miatt nem igen volt -" rohanásnak" inkább -

mászásnak mondható - midőn látom, hogy Ferenc rá veti magát és tapossa, üti kezeivel a lángoló szalmát, mely egy-szerre kialszik. Szegény jól összeégette a kezeit, de ha nem oltja el az akasztó drótjáról leesett olajmécsestől meggyulladt szalmát: mindnyájan bennéghattünk volna, vagy a robogó vonatból kellett volna kiugrálnunk, a mi szintén egyenlő lett volna a halállal, tekintve, hogy éppen egy mélység fölött egy meredek töltésen szaladt át akkor vonatunk!-

Utirányunk egyébként Dés, Zilah Nagykároly, Királyháza, Mármarossziget, Kőrismező, - Kolomea, Horodenka voltak, tehát ismét az éjszaki, a jól ismert muszka front.

Julius 7-én reggel 7 órakor érkezve Horodenkára elhagyjuk vonatunkat és gyalog menetben megyünk tovább Werenczankára majd Zasztowna, Jurkowcz,-re. Itt töltünk két napot - közben megvagyok hiva a hadsereg csapatparancsnok: Schönburg herceghez ebédre.- Az ebéd egyszerü- de rossz s hozzá még a magyarfaló herceg asztalánál csak németül szabad beszélni, ugy, hogy mikor egy honvéd tisztünk rég

látott bajtársával magyarul beszélgetett, a herceg, a házigazda leintette s kijelentette, hogy csak németül ért s megköveteli, hogy mindenki igy beszéljen.- E kellemes ur egyébként még egyszer később, 1917-ben hadtestparancsnokom lett, de hála Isten nem sokáig ettem vele akkor sem egy szatlnál.-

Julius 9-én éjjel 12 órakor kimegyünk ismét a frontra - átvesszük azt a budapesti huszárezredtől mely 8 - 10 nap előtt itt rémes veszteségeket szenvedett, nagyrészt saját hibájából, mert a huszárok legénykedésből nem akartak lövészárkot ásni csak ugy kiálltak védeni a vonalat - a szemben álló cserkesz csapatok ellen. A hely hol állásaink huzódnak s melyet mi fogunk alaposabban kiépiteni Besszarábia - Galicia határvonala ugy, hogy némely helyen lövészárkaink már Besszarábiába nyulnak át. A hely neve, - hol később 1915 telén is rémes és veszteségteljes harcog dultak s hol egyik leghiresebb áttörési kisérletük hiusult meg az oroszoknak: Dobronowitz.-

Mi, az ezredtörzs először Horosoutz-ban ütöttük

fel sátorfánkat - de mivel messze volt rajvonalunktól jul. 13-án átköltöztünk Dobrinoutz faluba, melybe állandóan hullottak be a gyalogsági golyók s naponta egyszer - kétszer -rendesen a délutáni órákban 8 - 10 schrapnell is felkeresett bennunket.- Erről a helyről lövészárkainkról már vannak fényképfelvételeim....

Ezredparancsnokom mindennap végig járta kiséretemben a lövészárkokat, honnan lakásunkig menve csak egy helyen, mintegy 200 lépés hosszu utvonalon voltunk kitéve az ellenséges golyók találatának - s a hol tényleg naponta egy - két vigyázatlan embert meg - meglőttek a cserkeszek, kiknek lövészárkaik a mienktol alig voltak távolabbra néhol egy jó kohajtásnyinál.-

A cserkesz egyébként vad ellenség volt,- állitólag a foglyokat legyilkolták, a sebesülteket átszurták s a holtakat megcsonkitották,- hozzá való szerszámuk volt: a hires "cserkész kés", melyből egy primitiv példányt egyik harcunk után nekem is sikerult szereznem.- Igaz, hogy veluk szemben mi sem voltunk jobbak.... voltak ugy nevezett

"bosszuálló támadásaink", midőn az éj lepie alatt - minden nagyobb előkészités nélkül tőlünk egy kombináit zászlóalj, melyben a főszerepet a velünk együtt dolgozó horvát ezred önként jelentkező százada vitte,- egyiramban befutott az ellenség lövészárkaiba ott mindenkit - alvót, ébrenlevőt legyilkolt - lehetőleg szuronnyal, hogy nagy csatazaj ne keletkezzék, s mire az általános pánikból ellenségeink magukhoz jöttek: visszarohantak a mieink állásainkba.Ilyenkor foglyul ejteni nem volt szabad, mindenkit le kellett ölni. Egy ilyen rajtütésről találok feljegyzést,- jul.26-án éjjelről - naplómban, hol - akkori feljegyzéseim szerint 200 oroszt gyilkoltak le csapataink sok fegyvert, kézgránátot, s 1 géppuskát hoztak magukkal. A mi veszteségünk nem volt sok,11 halott s mitegy 60 - 70 könnyen sebesült.. Természetesen, hogy vissza ne adhassák az oroszok a kölcsönt rendkivül éberaknek kellett lennünk.-

Egyébként ezen a fronton napjaink elég csendben de éjjeleink elég zajosan teltek el. Majdnem nap nap mellett voltak éjjeli harcaink, igy már jul. 15-én naplómban

50 sebesültről van feljegyzés, kik egy éjjeli támadásban sebesültek meg s kiket a faluban én láttam el és küldtem hátra. Igy a hires „üdülés" - nem sokáig tartott.... Pedig rám fért volna, mert beleim még oly gyengék voltak, hogyha kissé többet vagy jobbat ettem, azonnal hasmenést kaptam lázzal. Igaz, hogy ~~xxxxxx~~ ricinustól másnap már jól lettem, de ez megismétlődött minden malacpecsenye stb. után, a miben itt akorr még bőven volt részünk, sőt pezsgőt is majdnem napon ta ittunk.-

Julius 15-ike után a napok egyformán mulnak tel nek,- igy az éjjelek is nagyobb veszetségek nélkül.- Időközben hire jön hogy „odaát" kolera lépett fel, erre mi is beoltjuk a falu aprajját nagyját cholera ellen.-

Eppen aug.9-én én is az oltással voltam elfoglalva, midőn Fleischakker hirül hozza, hogy átvagyok helyezve a Szurmay hadsereg csoporthoz - hova azonnal tartozom utba indulni. Irány: Lemberg a „Wolfpunze"-nél tartozom jelentkezni....

Aug. 10-én átlovagoltam a dandárparsághoz elbucsuz-

ni , Sávolynál pedig lejelentkezni, Rohorkuc-ba s ebéd utá visszalovagoltam Dobronoutzba.- Mondhatom nehezen váltam meg ezredemtől, melynél igen megszerettek és Sávoly,Miklós sy is csak nehezen eresztettek el. A bizonytalan jövőtől i: féltem, nem tudtam miért, milyen célból helyeztek át sürgönyileg - Szurmayhoz,- pláne tőlünk pár száz kilométerre!... Itt már megszoktam, jó elhelyezésünk, jó kosztunk volt - de hát menni kellett.-

Aug.11-én reggel indultam el Cernowitz-ba kocsin s onnan délután 4 kor Lembergbe vonaton,- még pedig tehervonaton, lovammal, lovászommal, a ki most uj s igen derék ember, s Ferenccel egy teher kocsiba bepakkolva magunkat. Egész uton szenvedtem: ismét fájtak a beleim s hasmenésem volt, de legalább zavartalanul elvégezhettem a teherkocsi istálló részének egyik sarkában - szügségeimet.-

Utirányom volt Kolomea Sztaniszlau. Reggel 6-kor érkeztem Lembergbe.

Lemberg szépsége meglepett s a szép reggeli órában gyalog sétáltam be a városba, hol azonnal felkerestem a

„Platzkommandó"-t és szállást kértem és kaptam egyik főutcáján levő szállodájában. Ott lerakodva a gőzfürdőbe mentem s alaposan és kellemesen megtisztálkodtam. Innen ujra a Platzkommandót kerestem fel és kérdeztem hol találom meg „wolfpunse-"-t és mi az.- Ekkor volt t.i. az osztrák -magyer - német hadseregben az a vicc,- nem lehet másnak nevezni,- hogy minden parancsnokság „Deckname"-t, álnevet vett fel, hogy ne tudja az ellenség, ha elfog vagy lehallgat jelentéseket, hogy ki küldte és kinek, és hogy mim hol van! Persze ezeket a Decknameneket a muszka,- kémei utján előbb tudta és ismerte mint az a parancsnokság a melynek elnevezése volt, - később abba is hagyták a viccelést.- Igy a „Wolfpunze"nem volt más mint a hadsereg egészségügyi főnök.- A térparancsnokságon utasitottak hol találom meg. 11 órakor jelentkeztem ott, hol Doerr bécsi professor, bekteriológus, fogadott nagy örömmel, ki munkáim után s az orvosi kongressusokról ismert - s elmondta, hogy mivel minden hadtesthez egy egy egészségügyi tanácsadót,/berát-hender Hygieniker/ osztanak be: rám gondolt mint magyar

bakteriológusra - midőn a szinmagyar Szurmay hadseregcsoporthoz /több mint egy hadtest/ kellett egy e.ü.tanácsadót beosztania.- Tehát itt sem az engem ismerő - honvéd ministerium hozott jobb a képességemnek, tudásomnak, specialis képzettségemnek megfelelő beosztásba, hanem a Wieni Sanitäts komité....

Elmondta azután Doer,hogy általában egy kevés kolera járvány van mindenütt azokat kell lefogni és a kiütéses typhus ellen kell különösen védekezni... Elmagyarázta utirányomat s azzal bocsátott el, hogy örül, hogy ilyen hamar megérkeztem, reméli jól fogom magamat érezni - immár - mint ~~xxxx~~ mondta -: „megfelelő" helyemen. Kiállittatta utlevelemet, hogy az éjjel feltétlenül utazzam el Szurmayékhoz.-

Ugyanaznap este 10 órakor, hosszu huzavona után csakugyan bevaggonérozták ismét lovammal együtt egy marha kocsiba - s hozzákapcsoltak egy német katonákat szállitó vonathoz. Én a jó szalmán csakhamar, kimerülve az egész napi szaladgálástól elaludtam....

13-án d.u. 4 kor Beli-ben kellett kiszállani,honnan másnap reggel egy előfogaton elindulva /lovászom lóháton jött velem/ Uhrynow-ba érkeztem hol akkor a Szurmay törzs elhelyezve volt.- Érkezésemről, jövetelem céljából nem tudtak semmit, Szurmay azért igen barátságosan fogadott, ugy az egész mintegy 60 főből álló törzskara. Czakó Laci bácsi - az e.ü.főnök kitöro örömmel,- ellenben a beosztott törzsorvos Dobó Dezső megijedve, mert velem látta magát kicseréltetni illetve feleslegessé tétetni. Én elmondtam amit Doertől hallottam s másnap csakugyan megérkezett a "Wolfpunze" rendelete rólam, igy Dobó is megnyugodott,- nemkülömben Nestlinger dr.-/szegény 1920-ban meghalt spanyol influenzában/ - ki akkor egy saját maga által összeharácsolt tábori bakteriológiai laboratóriummal a hadseregcsoport bakteriológusa volt.- Később meleg barátság füzött hozzá és soká dolgoztunk együtt Szurmayéknál.-

Itt láttam, hogy, egy ilyen magasabb parancsnokságnál milyen az élet. Katonás rend és fegyelem mindenben de

egyébként: békeszolgálat. A front mögött 40 - 50 kilométerre, állandóan valami kastályban beszállásolva, külön szoba mindenkinek, saját tábori ágy a mit a train szállit már előre egy egy mozgalomnál, nagy pdgyászok szóval minden a mi az egyéni kényelemhez szükséges. Elsőrangu szakácsok főzte koszt. Kitünő italok, szóval minden a mi jó és drága: ingyen.- Reggeli, tizórai, ebéd, uzsonna, vacsora mindig pontos, meghatározott időben. Reggelire, tizóraira kinek mi tetszik, s amennyi csak kell. No nem is soká sajnáltam a dobronoutzi szegény kis ezredtörzset!-

A hadseregcsoportnál ~~azonban~~ azonban egyelőre nem sokáig maradtam. Ugyanis Dobó- mint már fennebb említém nagyon meg volt ijedve, hogy ő feleslegessé válik az én jelenlétemben, kieszelte, hogy mivel a Szurmay csoportba tartozó 40 honvéd hadosztály csapatainál - néhány hét előtt egy pár kolera eset fordult elő ránk ott inkább szükség és Czakó is belemenvén az ügybe aug.16-án kihelyeztettem - a tábori laboratóriummal, szóval Nestlingerrel együtt a 40 hadosztályhoz, hol kérésemre a hadosztály -

egészségügyi intézethez csatoltak bennünket. Ezen intézet parancsnoka ugyanis Szász Géza ezredorvos társam és budapesti jóbarátom volt, gondoltam vele kellemesen fogok - együtt utazgatni és nála jó dolgom lesz. Igy a hozzá csatlakoztam 4 szekérből álló laboratóriumommal, melynél Nestlingert természetesen igyekeztem mint jó munkaerőt megtartani - a mi sikerült is.-

Gézánál töltöttem azután 2 hónapot igen kellemesen. Géza az egész Szurmay csapatnál hires - kitünő konyhát tartott, mindent megtudott szerezni a mire csak szükség volt vagy lehetett. Lakásunk,lehetőleg kényelmes,tiszta volt a hol pár napi tisztálkodásra volt kilátás: fürdőszobát is rendeztünk be; Egész podgyászunk állandóan velünk, saját ágynemünk, ágyunk volt, szóval „uri" módon csináltuk itt már a háborut. Engem az előnyomulás - vagy visszavonulásunknál semmi felelősség sem gond nem terhelt. Géza vitt magával bennünket. Néha üres napjainkon nagy lumpolások is estek, erős kártyapartiekkal, máskor séták, kilovaglásokkal telt el az idő- ha nem volt mozgalom.- Kezdn de itt ott jelentkezik egy - egy kolera vagy ki

megbetegedés: oda kényelmes kocsin kiutaztam, xx a szükséges óvó intézkedéseket elrendeltem, megirtam vagy telefonon leadtam jelentésemet Doernek s megint nyugalom van egy darabig. Stari" /Neiflingert hivtuk igy- annyit jelent mint öreg"; olyan kis öreg formája volt,de rendkivül képzett xxxx okos - xxxxxxxxxxxxxxx sub aus spicilis regis let volna doktor - ha a háboru miatt megvárhatta volna a doktorrá avatás elhalasztását - előzékeny, udvarias és humánus, végtelenül ragaszkodó fiu volt szegény elvégezte a laboratóriumi mindennapi munkát - igy sok dolgom nem volt

Ez alatt a két hónap alatt történt meg a nagy orosz front áttörés, a Gorlice - Lucsk - Dubno - Rovno-i várháromszög elleni előnyomulás és diadalmas harcaink a nagy orosz henger ellen, mely lehengerléssel fenyegette meg még néhány hó előtt - az egész német- magyar - osztrák hadsereget.- Ebben a diadalmas előnyomulásban a mi hadosztályunk - veszteségeket csak, xxxx a vége felé, szeptember szenvedett addig csak mozogtunk, vonultunk folyton - Dubno-ig. Azok a helyek melyeket ezen idő alatt

bejártunk illetve a hol egy - két napon megszálltunk Wolhynia sikjain - a következők voltak:

VIII/17 Grybowice, VIII/27 Biskupiczy-Szlaheczky, Markostaw-on éjjelezés / fényképemlékeim között a schrapnellel összelőtt nyaralóban/, VIII/28 Zamliczy gyönyörü táj és park, virágpartiek - halastó,/ ezüst kenyérkosár innen való/ VIII/29 Chorow, VIII/30 Stari-Zagorow teljesen leégett falu,/ mellette Nowi-Zagorow egy nagy barátklastrommal mely később téli szállásunk volt./ VIII/31 Swiniuchy- / később nagy ellentámadások s veszteségteljes harcok helye/ - innen még aznap Koritnyca, IX/1 Czarukow /gyönyörü kastéllyal/ IX/2 átkelés a Styren du. 5 órakor érkezünk Podlysci-re, itt már halljuk egész éjjel a Dubno melletti harcok ágyu morajét;- Itt 130 sebesült érkezik hozzánk kik ellátás után azonnal hátraszállittatnak. IX/4 tovább vonulás Kol.Malewankera / cseh telepesek lakják, akik nagyrészt komlót termesztenek/ itt vagyunk 4 napig - mely idő alatt folyton csuf fergeteges esős idő van. IX/9. Mal.Dorogostay hol már az előbbi napok heves harcainak nyomai- felhagyott összelőtt orosz fe-

dezékek, hátrahagyott hadiszerek - friss sirok vannak bőségesen. Itt kapjuk a hirt, hogy Dubno elesett. IX/11 Uzi niec, IX/13 Podgajce, itt sok dolog vár ránk. Az előző éj jel heves ellentámadásba mentek át az oroszok és nagyobb veszteségeink voltak - egy helyen frontunkat is áttörték, mig végre ki lett köszörülve tartalékjaink bedobásával a csorba. 600 - 700 sebesültet látunk el,- én is segédkezem és szállitunk hátra. Ettől a naptól kezdve a támadások az orosz erők részéről állandóan tartanak. Szept.14, 15, 16 és 17-én.

Délután e napon éppen kühn sétáltam s egy magasabb helyről a Dubno visszavételéért folyó harcokat néztem,- messziről remek látvány volt a Dubno feletti tüzérségi harc, midőn mi is kezdtünk - a rég nem élvezett eschrapnellekből, gránátokból néhányat kapni.- Nem sokkal később parancsot kaptunk a visszavonulásra.-

Milyen más volt ez mint a mult évi, életveszedelmekkel teljes menekülés! Kényelmes félfedelü, ruganyos kocsiba ülve utaztunk egész éjjel, az igaz,hogy óriási tor-

lódás között - de a visszavonulás remeiből semmit se érezve. Reggel 5 órakor átkelünk az Ikwa - folyón és Smordwa-ra érkezünk.- A kastély képe meg van képeim között, sajnos e kastélyban talált gyönyörü eredeti - mükincsszámba menő festményekből nincs nálam egy sem. Reggel mikor bementünk a kastély előcsarnokában 2 remek Van Dyk kép volt. Fájt rá a fogam nagyon, de igen nagyok voltak - az egyik Diana -kutyákkal, a másik valami Faunok Nimphákkal.- Mondtam is Gézának, hogy ezeket ki kellene emelni a rámájukból mielőtt valaki jön, de mivel egy tábori csendőr már akkor ott volt és őrizte a kastélyt mint egyik visszavonuló hadosztály leendő elszállásolását: nem mertük megreszkirozni az elemelést.- Estefelé azután mikor ujra visszamentünk a kastélyba a csendőr még mindig ott volt, a hadosztály is, de a két remek kép már eltünt. Más ügyesebb és bátrabb volt mint mi és éppen a tábori csendőr segitségével szedték ki a rámából.

Ez a Smordwa különben tele volt mükincsekkel különösen képekkel. Erre körülbelül 2 hét mulva jött rá egy mérnök, a ki az akkor oda beszállásolt NAGY PÁL tábornok

hadosztálytörzséhez tartozott. Ugyanis ennek a mérnöknek feltünt, hogy a kastély egyik szobája /sarokszobája/ kisebb mint ~~amekkora~~ amekkorának a külső méret után lenni kellene. Elkezdte vizsgálni, kopogtatni s falakat és rájött hogy a szoba egy része el van falazva. Jelentésére a hadosztály parancsnok kibontatta a falat és az elfalazott részben ráakadtak a kastély összes mütárgyaira, mintegy 40 drb. antik,- részben családi, de nagyrészt müvészi, óriási értékkel biró képre, 3 antik ~~gyürüre~~ gyönyörü órára, a kastély réz csilláraira és kandelábereire, porcellán serviceére. Jellemző tényként a magyar <u>lovagiasság és becsületességre</u> feljegyzem, hogy e mükincsekből a parancsnok két napig kiállitást rendezett a kastély üveggel ~~fedett~~ fedett szánka szinjében, de mindenkinek meg volt tiltva a kiállitott tárgyakhoz csak hozzá nyulni is, 2 fegyveres baka őrizte a kiállitást a mely 2 nap mulva ugyancsak vissza lett falazva oda ahonnan előkerült - érintetlenül.

.... Ugyanakkor már a felsőmagyarországba betört orosz csapatok teljesen kirabolták és elvitték az Andrássyak homonnai kastélyából az összes mükincseket!!! - Különben

az utánunk következő vendége a kastélynak (egy csekkadontulytörés) már nem volt annyira „becsuletes" mint mi - és az általunk ott hagyott és befalazott mükincseket minu elhordta.-

Visszavonulásunk tovább tartott, ugyancsak IX/17-én még tovább vonultunk Bokuyma-ra hol másnap alapos tüzérségi tüz alá jutottunk. Hullott bőven a gránát és schrapnell ujra fölénk; akárcsak afronton lettem volna ugy éreztem magamat. Szász is ideges volt és egyre jelentgette szorult helyzetét mig 19-én a Rudka melletti Birkyre, illetve: Viehhof-ba vonultunk vissza, itt vártuk be a további fejleményeket.-

Szept. 20, 21-én eros támadások és részünkről ellentámadások melyek sikerrel jártak;mintegy 1500 fogoly muszka ott vonult el előttünk s hirül kaptuk, hogy rengeteg orosz halott és sebesült van a mi kevés veszteségünkkel szemben; a harcok 22, 23-án is tartottak, végre 24-én az ellenség - ujra az Ikwa mögé vonult vissza.-

Még 3 napig laktuk meg a Viehhof kedves kis barátságos - meleg hajlékát s 29-én ujra visszamentünk

Smordwá-ra, hol a hadosztály egészségügyi intézet az országut melletti valamikor talán korcsma épületében ütötte fel sátorfáját - melynek képe szintén meg van gyüjteményemben, a laboratóriumot viszont a faluban állitottuk fel.-

Érdekes kis sziget volt itt az Ikwá-ban, a mely szigetecske tulajdonképen a kastély káposztás kertje volt Az egész sziget egy varju tanya volt ezer meg ezer varjuval és ezrekre menő varju fészekkel a sziget néhány évszázados fáján és telve varju ürülékkel a föld vastagon. A szigetet csak csónakkal lehetett elérni, hid nem vezetett hozzá. Embereink gázlót csináltak a szigetig,- gerendákból fagallyakból s rőzsekötegekből, igy én is átmentem megnézni. Hát akkora káposzta fejeket életemben nem láttam! Mint egy egy 30 - 50 literes hordó akkorák voltak vörös és zöld, és sárgarépák mint a karom! Élelmes Géza barátom azonnal káposzta szüretet rendezett és besavanyitott „télire" az óriási káposzta fejekből néhány hordóva.

Ezt a Smordwát jól meglaktuk itt voltunk okt.

~~déc~~ 17-ig midőn egy szemle alkalmával Szurmay észrevett és Czakót felelősségre vonta, hogy miért nem vagyok én a hadseregcsoport törzsnél holott ott a helyem. Czakó ötölt hatolt - de még az nap parancsot kaptam, hogy a laboratóriummal ~~xxxxxx~~ azonnal vonuljak be a törzshöz Rudka-ra. Egy két nap mulva a hadtest törzs - ezekben az időkben alakult át a „Szurmay csapat" - „Szurmay hadtest"té. Téli szállásra Kalniatyce-re mi pedig „a laboratórium" Radomysl-be költözködtünk be.- Itt az iskolában helyezkedtünk el, a tanterem volt a laboratórium, a tanitó ~~xxxx~~ lakás egyik szobája az én, a másik Nestlinger lakosztálya....

Itt töltöttük el 1915 telét. Ebédre, vacsorára átjártunk szánon Kumiatycé-re, közbe-közbe, éjjel hazajövet az erős havazások miatt nem egyszer eltévedtünk a hósivatagban,- pedig az ut mindössze 20 perces volt a két község között. Muszka nem volt tulságosan sok.Nagyokat sétáltam, ha a hó miatt nem lehetett; fát vágtam, hog némi testmozgást végezzek, és Browningommal lövöldöztem a néptelen falu elvadult kutyáit.... Igy telt el meglehe

tős egyhanguságban november és december első fele- midőn december 18-án szabadságra indultam - haza!!

Egész társaság utazott együtt. Én Czakóval egy kocsin utaztam Bródy-ig onnan Lembergen át Budapestre, / Kalniatycy - Brody 10 óráig tartó kocsiut volt!/ hova 20-án 2 órakor érkeztem meg, hogy szeretteimet fél évi távollét után szivemre szorithassam! A karácsonyi ünnepeket idehaza töltve január 7-én indultunk ujra együtt vissza Kalniatyce-re....

Bródy-ig ututnk elég kellemesen telt el, de onnan a kocsiut rémes volt. Térdig érő sártenger ugy, hogy lovaink alig birtak evickélni a kátyuban és többször megsülyedtünk.- Ilyenkor le kellett szállni a kocsiról a térdig érő sárba és tolni,mig ujra keményebb talajra - akadtunk. Az nap nem is tudtunk bevergődni „otthonunkba" mert este lett mire Mihajlowká-ra értünk noha Brody-ból már a hajnali órákban utra keltünk.-

1916 január 11-én végre ujra a törzsnél jelentkezhettünk.-

Visszatérésem után való napon Dobót áthelyezték és helyette engem osztottak be ugy, hogy január 23-án át költöztem véglegesen a törzshöz Kolmiatjcy-re a laboratóriumot teljesen Nestlingerre bizva. Nem sokkal később Czakót is áthelyezték Budapestre a honvéd kórházunk parancsnokává, helyette február 23-án Binder főtörzsorvos jött ki a Szurmay törzshöz, ki már akkor előrehaladott paralysis tüneteit mutatta, s aki mellett nem volt valami kedves a szolgálat. Igaz, hogy én se sokra becsültem a kis hülyét s ha lármás hangulatban volt egyszerüen azzal az indokolással, hogy a "laboratóriumban van fent dolgom" ott hagytam az egész Sanitätschäfséget s át mentem a laboratóriumba, ilyenkor aztán rendesen kikapott a kegyelmestől az általa elkövetett baklövésekért.-

Életünk elég egyhanguan telt mulott, s vártuk a nagy Wolhyniai tél,az állandóan - 17 ° C-os hidegek elmulását - no meg a háboru végét. Istenem ez utóbbit de soká kellett még várnunk! Dolog nem sok volt, csapataink egészségi állapota kitunő volt, a néhány kiütéses typhus esetet

gyorsan tudtam lokalizálni - ilyankor az egész szakasz katonát vesztegzárnak vetettük alá és tetűtlenitettünk az egész vonalon. Ekkor már minden tábori kórházunknak volt fürdője, desinfektora, tetűtlenitője sőt a hadtest számára egy ép karban levő szeszgyárat óriási fürdő és üdülő hellyé alakitottunk át a melyben egyszerre egy egy század tudott megfürödni, tiszta alsóruhát kapni. Volt itt a fürdőben pihenő, kényelmes fekvőhelyekkel, olvasó terem, dohányzó étkező stb.stb. igaz, hogy körülbelül mire teljesen üzembe került volna: tavasz lett és tovább mentünk, de addig is nagy hasznát vettük..

1916 április 11-én feneketlen sárban uj állomáshelyre vonultunk át Ostrozec-re hol a grófi kastélyban nyertünk elszállásolást. Az én szobám az emeleten - a kegyelmes szobája fölött volt / megvannak róla a képek/igen igen kellemes, tiszta, szép kilátásu szoba. Itt tettem szert egy kis aranyos telivér foxira a mely a grófi család elmenekülése után ott maradt és ütve verve, az emberektől félre az országut melletti bokrok egyikében huzta meg magát. Reg-

geli sétáim alatt mindig ott találtam dideregve a kis nyomorultat. Magamhoz édesgettem és ettől kezdve hüséges kisérö társam lett sétáim alatt egész 1917 öszéig, a mikor haza hoztam Budapestre. Itt azután szegény elbetegeskedett és ki kellett irtatni.-

Itt Ostrozec-en már Binderen az agylágyulás erösen mutatkozott ugy, hogy Szurmay mindennel engem bizott meg. Igy sok dolgom volt. Volt 5 kórházunk 2 mozgó tartalékkórházunk és 1 betegnyugvó állomásunk ezek felett disponálni, öket mindennel ellátni: elég sok dolgot adott.- A frontra és ki kellett néha menni. Egyszer ilyenkor ismét beleértünk egy schrapnell támadásba a midőn igazán alig 3 - 4 lépesre tőlem hullott le a schrapnell töltelék - igy jól esett midőn május elérkeztével közeledett a félévenként kidukáló 14 napi szabadságom.-

Annyiva is inkább siettem ezt igénybe venni, mert a front kezdett erösen megélénkülni. Szemle szemlét ért. Kijött a hadsereg parancsnok József-Ferdinánd főherceg. A németek parancsnoka Linsingen vezérezredes hasonló-

xxxx képpen - ez pedig rendesen nem jót szokott jelenteni.

Május 28-án sikerült este 10 órakor szabadságra elindulnom. Kocsin mentem. Luck-ba /Ostrozectől kb. 3 xxx órai kocsi ut volt/ onnan Kowel - Cholm - Lublin - Iwangorod itt átkelve a Wipers - és Wisztulán: Radom Kielce.- Terbinje Oderberg Budapest voltak utazásom főbbb pontjai, hova 30-án d.e. érkeztem meg. Egy heti budapesti tartózkodás után junius 7-én családommal együtt leutaztam xxxxx Ostffyasszonyfára.-

No ez a szabadság elég nyugtalanul telt el.Megindult a xxx nagy orosz gőzhenger mégegyszer utólszór s az ujságok nagy vereségekről kezdtek irni - éppen ott - ahol az én hadtestem állott, igy tele voltam aggodalommal részben bajtársaim iránt; részben a miatt, hogy hol fogom megtalálni hadtestemet szabadságom végém....

Junius 20-án utaztam fel Budapestre és innen irányitást kérve - / itt is rossz hirek voltak forgalomban Szurmayról és hadtestéről: xxxxx állitólag elfogták őket/ 21-én visszaindultam Orosz-lengyelországba.Kowel-

ig jutottam teljes bizonytalanságban - ott már azonban hal lottam, hogy a hirek tulzottak, nem igazak,- futni azt kel lett gyorsan és nagyot de egyébb baj nem történt. Kowelből Wladimir-Wolinszky -ba irányitottak utba egy német katona vonat on s onnan kocsin, mely már katonai pontossággal ott várt rám, tovább utaztam törzsem uj székhelyére Lohacy-re.- Itt dacára, hogy este 11 órakor érkeztem meg azonnal jelentkeznem kellett a kegyelmesnél, mert ő meg Budapestről nem tudott már két hete semmit.-

Nem sokkal azután a szükebb törzs, melyben engem vitt magával Szurmay nem Binder főtörzsorvost Zajcziczy-r költöztünk át. Ez egy 3 - 4 ép házból álló falucska volt a hol bizony nyomoruságos elhelyezés várt ránk. Én a kegyelmessel egy földes parasztházba lettem elhelyezve - az én „szobám" azelőtt istálló volt és büdös volt... noha nyár lévén az ablak egész nap és egész éjjel nyitva volt. Helyesebben nem volt az ablakon üveg.-

Zajcziczyn kezdetben kellemesen ment a „nyaralás" Belefogtunk egy uszoda épitésébe, melybe egy kis tiszta

vizü patakot akartunk bele - illetve rajt átvezetni. El is készült az uszoda, de éppen mikor meglehetett volna benne már fürödni: tovább kellett állani egy házzal az erős muszka nyomás miatt.- Ugyanis julius 16 óta naponta meg megélénkülő harcok nyugtalanitottak bennünket, melyeknek - eredményeként julius 28-án reggel 4 órakor óriási tüzérségi pergő tüzzel bevezetett, rohamokkal erős támadás indult meg a parancsnokságunk alatt álló 70 hadosztály egész frontja ellen - a mely megingott ugy, hogy reggel 6 kor podgyászunk utra kelt visszafelé... Mi dacára, hogy a schrapnellekből és gránátokból kóstolót mi is kaptunk - este 9 óráig maradtunk még Zajczicz-n - a mikorra a védelmi vonalunkat kissé visszavéve - befejeződött a harc.- Az egész térfoglalás az oroszoknak alig pár száz lépés volt - s veszteségeik óriásiak.- A miénk is nagy, kb. 6000 ember 33 ágyu. Este 9 kor autókon aztán mi is elhagytuk nyári szállásunkat mit a 70 hadosztály parság vett át tőlünk és Doroginiczy-re vonultunk vissza a mely helyet én ajánlottam a kegyelmesnek, mivel pár nap előtt az egész kör-

nyéket kb. 10 - 12 falut szemrevételeztem kórházi telepités céljára, hogy melyik volna alkalmas. Itt azonban csak két napig maradtunk, azután ujra előbbre vonulunk Nowy-Zagorow -ra hol egy ős régi kalugyer kolostor lett - lakásunk egész 1917 május 1-ig - midőn elhagytuk az északi harcteret s az isonzo frontra lettünk letéve.-

A nowi-Zagorowi barátklastrom egyik cellájában laktam másodmagammal Singer nevü német / nem zsidó/ tüzér századossal a hadtest tüzérségi referensével - igazi barát szerzetes életet élve. Napi foglalkozásom körülbelül a következő volt: 1/2 8 kor felkelés - néha reggelizés, de általában nem szoktam - azután 9-ig 1/2 10-ig séta a falu környékén levő erdőben, vagy leggyakrabban a stari- zagorowi uton a temetőig és vissza. 10 kor benéztem az irodába a mely a templom egyik sarkában foglalt helyet - mig a téli hidegek be nem következtek, azután pedig egy Döcker barakkban, itt ha valami elintézni valóm jött, elintéztem - azután elmentem a laboratóriumba, mely a falu egyik házában volt felállitva. Utközben megtartottam a gyengélkedő vizs-

gát - ugyancsak a falu egy házában. Ezzel eltelt a délelőtt. 12 óra 50 perckor ebédeltünk ebéd után aludtam egy órát azután,- az iroda elintézése után -(kevés dolgot adott)- ujból nagy séta. 6 kor benéztem ujra Nestlingerhez,- a telefonhoz,megérdeklődni mi hir van a frontunkon, kórházainkban, a nagy világban, este 8 kor vacsora, utánna kibicelés néha egy egy olcsó lórumozás s 10 kor lefekvés. Binderen ekkor már - szeptember első napjaiban - nagyon és mindenki által észereveheto volt az agylágyulás - a szellemi hanyatlás ugy, hogy szept.elején Szurmay elküldte haza szabadságra, azzal, hogy többet ne jöjjön vissza, és engem bizott meg a hadtest orvosfőnöki teendők ellátásával. Ugyanakkor Nestlinger megbetegedett és szabadságra engedtük Budapestre ugy, hogy kb. 7 hétig egyedül voltam a törzsnél és minden orvosi munka, parancsadási, intézkedési,beteglátogatási, járvány leküzdési. laboratóriumi - mind rám hárult.- Bizony sok volt és az előbb leirt séták nagyon redukálódtak, de vállalni kellett, mert a kegyelmes nem akart senkit se - rangban idősebbet behozni Binder helyére.- Október 15-én

azután Polinszky vezértörzsorvos lett Budapestről leküldve egészségügyi főnökké, - régi jó ismerősöm és jó akaróm, kinek érkezése nagy örömmel töltött el, és mig velünk volt igen kellemesen éldegéltünk egymás mellett. Ő is nagy sétáló lévén ezentul kettesben róttuk a nowi-zagorow-i réteket.-

Lassanként beállt a tél és mi tudtuk már, hogy egész télen Nowi-Zagorow marad szállásunk, közben bevonult Nestlinger is, igy december 19-én én kaptam ujra szabadságot és pedig mivel nagyon komiszul éreztem magamat, - folyton szédültem, pulsusom kihagyogatott: sikerült 4 hetet kapnom. Idehaza azután Dieballa s utána a honvéd kórház - Röntgennel is konstatálta, hogy szivtágulásom, kezdődő érelmeszesedésem van, onnan vannak e kellemetlenségek és szénsavas fürdő kurát kezdettem, mely igen jót tett. No meg az is, hogy a sok munka után pihenhettem még 4 hétig, ennyivel sikerult meghosszabbitanom szabadságomat, helyem fenntartása mellett.-

Már, már kezdtem beleszokni a régi jó pesti élet-

be mikor 1917 február 24-én ujra utba kellett indulnom Nowi-Zagorow-ba, - hol megváltozott viszonyokat találtam. Szurmay időközben honvédelmi minister lett - haza jött és utóda ~~xxxxx~~ Lukas altábornagy egy sváb, egyik lábára bicegő,- félig a nyugállományból előkapott kis öreg lett.- Bevonulásom után pár nappal II/28-án Polinszkyt is áthelyezik Kassára s utódjaként Schürger fto. szintén régi - honvéd orvos társam jön ki; azonban csak három hét mulva, márc 21-én vonul be - ugy, hogy addig az ideig ismét én voltam a főfő minden egyéb.-

A frontokon szintén téli nyugalom honolt,- járványok nem voltak igy nem igen kellett kiutazhom - a minek örültem is. Néha néha azért ki néztem,- nem egyszer azért, hogy a lövészárkok hygienejét felülbiráljam; Nem érdektelen talán a feljegyzésre, hogy egy izben az a panasz érkezett, hogy lövészárkok temetőn huzódván keresztül kiállhatatlan a büz és „dögvészes" a levegő. A panasz tulzott volt, de az igaz volt, hogy a lövészárok helye nem - volt szerencsésen megválasztva. Egy régi temetőn ásták

keresztül a lövészárkot mintegy 2 méter mélyen, a szakaszok - illetve rajok számára egy - egy „alvó szobá"-val / Egy kiszélesitett része volt ez a lövészárokkal összefüggő hátrább eső elhelyezésnek/ Az ásás alkalmával természetesen sirok átlettek függőleges irányban vágva ugy, hogy a „falból" egy egy lábszárcsont másutt egy egy koponya, bordacsontok, deszkakoporsó részek szemfedő foszzlányok stb. villogtak elő - természetesen elég bőségesen ugy a lövészárokban mint az „alvó szobában". Szóval nem volt barátságos elhelyezés,- de szag az nem volt semmi hisz már egy régebben felhagyott temető volt. Mivel a vezérkari főnök azt az utasitást adta, hogy ha egészségi szempontból nem feltétlenül „muszáj" a rajvonalat eltolni: ott maradnak, mert egyébként harcászati szempontból egy igen fontos és kitünő kilátást és kilövést,- nyujtó magaslat „támpont"volt az Ikwa mellett, elrendeltem hogy a csontokat koporsó darabokat stb. a melyek kilátszanak szedjék ki, s a falakat - szilárd agyagos talaj volt - meszeljék be. Ott is maradtak tovább bakáink a

holtak birodalmában,- anélkül hogy valami bajuk lett volna

Március végén és áprilisban a környéki falvak lakossága között a kiütéses typhus kezdett erősen grasszálni és ezzel sok dolgom volt, mert a fából épült paraszt lakóházakat fertőtleniteni lehetetlen volt, - a régi módszer pedig, hogy a fertőzött házat felgyujtottam, be lett szüntetve, illetve a felperzséléshez az Armee Oberkommandó engedélyére volt szükség. Természetes mire az megjött a fertőzött ház összes tetvei elmenekülhettek.- Igaz azonban az is, hogy egy egy ilyen „Flecktieberherde" - azután is kigyulladt és leégett „ismeretlen okból", különösen ott a hol huszárok voltak. Általában sok gondot adott és nagy felelősséggel járt a lakósság elkülönitése, megfürdetése stb. ugy hogy nagy örömmel üdvözöltem a hirt április 26-án a mely azt hozta, hogy hadtestünk az Olasz frontra megy!!....

1917 május 1-én utra is keltünk az uj ismeretlen ellenség elé... Rogozno-n szálltunk vonatra s kényelmes fülkét kapva tettem meg az utat Sokal -Krakko Wiener-Neustadt Semmering, Graz, Laibach, Adelsberg St.Péter- en

át Duttoljera hova e kellemes és szép ut után május 5-én este 6 kor érkeztünk meg.- Mivel csapataink még nem érkeztek meg, másnap kocsin Opcina-ra s onnan villamoson - gyönyörü ut - Triestbe rándultam át. Naplómban Triestről ezt a feljegyzést találom: „kihalt, semmi sem kapható. Vandéglőben kenyér nincs, kávéházban kávé, halcsarnokban hal, tengeren hajó".- De maga a város, a molo szépsége igazán megkapott, no meg a tenger - mely az évekkel ezelőtt Lovranában töltött kellemes nyarakat hozta ~~xix~~ emlékembe visszal

Douttolje-a a tágabb törzs nyert elhelyezést a szükebb törzs Tomajon volt hova V/9-én én is berendeltettem. Schürger ebben mellőzését látta és én egy hét mulva ujra Doutteljére lettem visszadirigálva s Tomajra Schürger lett behiva. Nem bántam, mert először is jóviszonyban akartam maradni főnökömmel, másodszor meg Tomajt minden éjjel meglátogatták az olasz repülők és ilyenkor le le esett a falura 3 - 4 légi bomba - mig Douttoljet nem bántották. Itt a falu végén elég jó kis szobát kaptam - a vidék remek volt a májusi virágzásban,- dolog semmi - csa-

pataink még *retablierozták*- igy igazán élvezettel sétáltam délutánonként "Muszi"-val a remek réteken.-

E közben folyt a X.Isonso csata, a melybe mi egyáltalán nem folytunk bele, sőt aggasztó hirek keltek szárnyra, hogy hadtestünk valószinüleg feloszlik - és igy senki se tudta mi lesz a jövő beosztása.- Mivel dolgom semmi sem volt május 20-án 6 napi eltávozási engedélyt kértem és kaptam Budapestre és 21-én váratlanul - szeretteim örömére hazaérkeztem.- A hat nap leteltével azután ujra visszautaztam Douttaljére - éppen idejében, mert V/28.án csapataink állásba mentek és mi is közelebb jöttünk a fronthoz.

A szükebb törzs Dol ba mi Zoll-ba költöztünk át - miközben végig kocsikáztam Krajna egy szép részletét. Zoll 860 m. magasan fekszik, egész kellemes közép alpesi klimán. Lakásom kitünő volt, ellátátsunk is megfelelő, az idő remek, dolog semmi.- Napkurázhattam egész nap a pompás tiszta napsütésben. Itt töltöttük az időt a "dolce far niente"-vel egész junius 8-ig, midőn a hadtest ujból

felfrissül, megalakul és mi Lokve-ba költözünk át. Ez 965 m.magasan fekszik a tenger szine felett, erdők között, remek kis hely, hol kezdetben egy ottmaradt barakkban lakom, de mivel a tátraihoz hasonló levegőn az éjjelek hűvösek és mindig fázom - egy kőházba költözöm át.-

Itt töltöttük el a nyár legnagyobb részét, és a magaslati hely kellemes erdei sétáival - ugy látszik egészségemre is kedvező befolyással volt, mert egész nyáron elég jól éreztem magamat. A tágabb törzs tagjai mint egy család gyermekei baráti szeretetben s egyetértésben éltünk egymással. Ellátásunk akkor már egyszerü, de elég jó volt. Schürger ellátta az egészségügyi főnöki teendőket, igy dolgom a gyengélkedők ellátására s a falu lakósainak gyógykezelésére szorult, mert ekkor már laboratóriumom nem volt.- Azt ugyanis a hadvezetőség - tekintettel arra, hogy az olasz fronton a laboratóriumi munkálkodás centralisálva volt a nagyobb városokban: a mi frontunk mögött pl: Adelsberg-ben volt,- laboratóriumomat nem adta le a hadtesttel, hanem valahol Tirolban nyert beosztást,- de

már nem Nestlingerrel, mert időközben őt az egyetem mint szemészeti tanársegédet felmentette és visszarendeltetett Budapestre. Természetesen a laboratórium elvesztésével az én *positiom* is megingott a hadtestnél, és - tekintve,hogy már 1915 május óta törzsorvos voltam, s mint ilyennek nem volt helyem a főtörzsorvos mellett mint beosztottnak, Damokles ~~xxxix~~ kardjaként kezdett fejem felett csüggni áthelyezésem valami egészségügyi intézethez, tábori kórházhoz vagy valami hadosztályhoz egészségügyi főnökké.- Az is természetes, hogy jelenlegi több éves beosztásomat, nem szivesen cseréltem fel egy ismeretlen más beosztással - ismerve a régi mondás igazságát „selten kommt ein beszeres nach" .... Éppen ezért igen boldoggá tett egy kirendelésem Laibachba hol junius 14-én Szilágyi vezértörzsorvossal - a mi akkori főnökünkkel régi jó akarómmal - s egykori kórházi sebészi kollegámmal találkoztam, s kinek üdvözlésére tulajdonképen ki lettem küldve a hadtest részéről Laibachba, ki ott - mint a honvédelmi minister megbizottja szemlét tartott a honvéd kórházak és eü, berendezések felett. -

Ő ugyanis mikor nála jelentkeztem nagy örömmel és kedvességgel fogadott / nem láttuk egymást a háboru kitörése óta/ s azt kérdezte szivesen venném e ha haza vinne. Haza, hazamenni !! Hisz ez volt akkor már vágyaim ne továbbja, elmenekülni e pokol tornácából, hol naponta támadtak bennünket a repülők s hol csak csapataink hősiességén mult, hogy az olaszok rettenetes támadásai, a világháboruban is rémessé vált tüzérségi, nagy kaliberü ágyukkal - szórt pergő tüzei meg nem semmisitettek bennünket. Persze a legnagyobb örömmel köszöntem meg Szilágyi gondoskodását, ki azt mondta számithatok rá 2 - 3 hét mulva odahaza leszek, miután ő már beadta kikérésemet mintegy 2 hét előtt az Armee oberkommandóhoz!

Boldogan utaztam vissza a gyönyörü Steier országon - Assling-on át - haza Lokve-ra s vártam e naptól kezdve hazaszabadulásom boldog óráját. De biz hiába vártam!! Közbe közbe kérdést intéztek a hadtesthez, hogy van e ott rám szükség és csak annak köszönhettem, hogy nem helyeztek át, mert sok dolgom volt s közben Schürger is

szabadságra ment igy egyedül maradtam.-

A repülők mindennap meg meg látogattak bennünket s szórták ránk a bombákat - a mi azonban hála Isten nem sok kárt tett senkiben sem. Néha egy egy messzehordó ágyu lövedéke is be süvitett falunkba és belevágódva a Karszt szikláiba tele szórta az egész falut kődarabokkal, de egyéb harci zajt nem hallotunk kivéve a reggeli ágyu pergő tüzeket.- A frontra csak egy izben kellett kimennem akkor a mikor a kegyelmes /, inkább félkegyelmes/ Lukas kiküldött, hogy a front mögött egy szakadékot szemrevételezzek nem lehetne e ott „tiszti üdülőt" berendezni.- A terepre csak a kóra hajnali órákban lehetett autón kimenni és még lehetőleg 1/2 5 előtt visszaindulni, mert 1/2 5 kor elkezték lőni az utakat s azontul azokon közlekedni nem lehetett. No a tiszti üdülőnek szánt hely is olyan volt, hogy ott létem alatt is belőttek 2 vaskályha nagyságu Minét(aknát) s az ott levő forrás vize pedig a mely fürdő céljaira lett volna felhasználandó eltemetetlen ló és ember hullákon folyt keresztül, s az ecrazit

bombák ezreinek a közelben való becsapódása és szétrobbanásakor kiömlő pikrin savtól egész sárga és mérgezett volt.

Igy teltek, multak napjaim kétség és remény között.... mig végre elhatároztam, hogy irok Szilágyinak s megkérdem mi van, illetve mi lesz velem. A válasz nem sokára megjött és rossz volt az t.i. hogy az AOK. nem adott át a honvéd ministernek igy maradnom kell. /NB. ez nem volt igaz, be sem adtak hazahozatalra mint később meg tudtam!/

Augusztus 18-án ismét elérkezett esedékes szabadságomnak ideje, igy az Ő felsége szuletésnapi ebéd előtt kértem Lukastól 14 napi szabadságot és ebéd után azonnal utra is keltem. Heidenschaft-en Adelsbergen Gráccon át - haza.- Éppen jókor megint, mert megmozdult másnap a front és megkezdődött a 11 Isonzo csata....Egyelőre Ostffyasszonyfára utaztam s családommal együtt. Szept. 3-án Budapestre jöttem fel tele aggodalommal megint akár csak a Lucki áttöréskor volt szabadságomkor - hogy hol fogom megtalálni hadtesttörzsmet. Otthonlétem alatt

megbeszéltem eddig hősiesen kitartó feleségemmel, hogy minden követ megmozgatunk hazakerülésemért - mert már 4 évi távollét igen sok volt mindkettőnknek és ugy az ő - mint az én idegrendszerem kezdte felmondani a szolgálatot - annyival is inkább mivel az Isonzo frontról betegen sem engedték haza az orvost. Itt mondta Thomann zsidó főtörzsorvos a fő egészségügyi főnök, hogy az ő hadseregétől „csak exhumálva megy haza orvos!!" - Hadtestünk főhadbiztosa Pommersheim is szabadságon lévén tőle kérdeztem meg hol keressem törzsemet s az ő informálására indultam vissza a frontra szept.7-én - Angeljska Gora-ra. Ide 8-án megérkezve teljesen megváltozott viszonyokat találtam. Lukas még ott volt de szolgálaton kivül helyezték. A parancsnok a már emlitett Schönburg herceg - egy vad német illetve csak volt; a hadtest kibővült: 7 hadosztályból állott, a harcok az Isonzonál szünőfélben voltak.... Angeljska Gora szétszórt kis falu Haidenschaft ~~fölött~~ fölött a hegyen, kitéve bórának, szirokkónak egyaránt s volt is mindkettőben részünk bőven. Szerencse, hogy kőházban kaptam hajlandomné

hadbiztos barátomnál egy fél szobát, mert gyalázatos hideg idő járt, már szept. 16-án havazott. A kilátás azonban az erdő magaslatokról remek volt - egész a tengerig el lehetett szép időben látni s be lehetett látni egész frontunkat a Hrib-et, San Michaelét.

Megérkezésemkor Thoman át akart ismét helyezni de megmondtam neki, hogy kértem haza hivásomat. Ez igaz is volt, mert Fenyvessi egyetemi tanár ki a laboratóriumomat 1914-ben átvette tőlem, ki lett nevezve Pozsonyba egyetemi professornak, úgy szintén Entz Béla professor is ki Fenyvessi mellé volt beosztva az én volt honvéd kórházi laboratóriumomba s igy a laboratóriumomban megürült számomra régi helyem és békebeosztásom...

Én ezt megirtam Szurmaynek , kihez feleségem is felment kihallgatásra és mindketten kértük az " öreget" hogy hozzon engem haza. - Ő, - most is hálásan gondolok rá, - azonnal méltányolta kérésemet és levelemre pár nap mulva szept. 18-án már megjött a válasz mely arról értesitett, hogy dolgom kedvezően lesz elintézve csak marad-

jak nyugodtam. Boldog voltam! - Nem sokat törődtem az egész Isonzo fronttal,- pedig még sok időbe került mig haza juthattam, de ennek a hosszúságnak nem Szurmay volt az oka, hanem a bekövetkezett harctéri viszonyok a mikor minden személyi ügy elintézése - egy időre fel lett függesztve.-

Ugyanis október 23-án megindult nagy támadásunk az olasz front ellen! X/25-én már hire jön az északi részen a német haderők áttörése sikeres voltáról, a rengeteg fogoly és hadizsákmányról... Mi előttünk a front még szilárdan állt....

Okt.28-án remek és soha el nem felejthető látványban volt részem. A Wipach völgyet domináló Faiti Hrb-en lefolyt tüzérségi támadást és az olaszok visszavonulását néztem végig az angeljska gorai magaslatról.- Az olaszok veresége általánosul, - mi visszamegyünk X/30-án Lokwere, de már másnap a visszavonuló olaszok után indulunk. Az ut igazán felejthetetlen és remek! Kocsin megyünk Lokwe-ról -Bainsizza pluto-n át a Monte Santo mellett,-

mellett,- / mennyi hős magyar vér folyt el e helyek megvédésében azt még a történelem is tanitani fogja a világnak!/

A Monte Sabotinoval szemben levő gyönyörü uton - az Isonzó parton. Soha olyan gyönyörü kristálytiszta smaragdzöld vizet nem láttam mint az Isonzo xxxx volt!..

Délelőtt beérkezünk Görz-be.- Az Isonzo fronton oly sokszor gazdát cserélt város furcsa képet ad.- Az utcák néhol felturva, lövészárokká átalakitva huzódnak a házak között.- A középületek, a muzeum feldulva, kirabolva. A muzeumi tárgyak, állatok spirituszban, régiségek rovargyüjtemény stb. az utcára szórva...

Néhány órai pihenő után tovább megyünk s Görzön tul nem messze egy olasz faluban,- melynek nevére nem emlékszem, éjjelezünk. Másnap tovább megyünk Villa - Nova-ig. Itt egy kellemes olasz grófi kastélyban /Conte Luigi Puppi a tulajdonos neve/ szállunk meg és az emeleti helyiségekben - pompás ruganyos széles ágyakban reméljük eltölteni az éjet.- Az olasz vereségnek illetve gyors visszavonulásnak - futásnak itt még nincsenek

annyira a nyomai. Csupán a tömöntelen velünk szembe jövő fogoly szállitmány mutatja a vereség nagyságát. A foglyok jókedvüek és remélik, hogy most már az ő vereségükkel vége lesz a háborunak. Énekelve mennek el mellettünk. A vila-novai kertben virágzik a citromfa - egy virágot elküldök belőle az én szeretett hitvestársamnak.....

Este lovas küldönc keresi csoportunk vezetőjét Fölnagy alezredest.- Mi ugyanis a tágabb törzs, Fölnagy vezetése alatt jóval hátrább maradtunk mint a hadtestünk szükebb törzse, a mely autóban mindig egy napi járóföldre volt előttünk. A küldönc parancsot hoz, hogy a tágabb törzs, / már hogy mi/ éjjelezési állásunk San Giovanni, honnan reggel 6 kor - induljunk délre törzsünk után.- A helyzet ez volt: Törzsünk valahol délre volt tőlünk ugy, hogy ha mi Villa-Novát elhagyva San Giovanniba mentünk volna még északabbra ~~távolabb~~ távolodtunk volna el tőle, hogy másnap reggel - a parancs szerint megint csak Villa-Nován átjőve elérjük őket.-Ezért a parancs lehetetlenségét meggondolva Fölnagy elhatározta, hogy nem vonulunk át éjjelre, illetve csak néhány órára a kijelölt

San Giovanni-be, hanem egyszerüen Nova Villán maradunk s igy indulunk reggel 6 kor dél felé törzsünk után... Hogy ezzel az elhatározással Fölnagy az életünket mentette meg - akkor még nem is sejtettük...

Ugyanis nyugodtam aludtunk kényelmes ágyainkban már, midőn ugy éjfél után 1 óra körül valami óriási detonatiora riadtunk fel, mely alapjában megrázta a kastélyt s mely pár parc mulva megismétlődött ugy, hogy ablakaink recsegtek ropogtak. Repülő támadásra gondoltunk - s csak reggel hallottuk meg, hogy San Giovannit a mely teljesen alá volt aknázva, valami olasz fogoly a levegőbe röpitette ugy, hogy ott levő embereink közül alig maradt egy kettő életben..... mint a hir mondta 500 ott éjjelező emberünk lelte ott halálát....

Másnap Cormonsba ebbe az utolsó határszéli osztrák városba érkeztünk onnan délután tovább a Tagliamentó folyó felé Codroipoig jutottunk. Az ut felejthetetlen marad előttem mig csak élek! Egy megvert menekülő hadsereg után vonultunk.... az ut mentén jobb és balol-

dalt néhol ház magasságra felhányva az elszórt a menekülés közben hátrahagyott hadiszer ezer és ezer alakja. Messzehordó tengerészágyuk óriásai mellett aknavetőkből egész hegyek, gyalogsági fegyverek, szuronyok, tölténytáskák, hátizsákok ezerszámra, kézi gránátok, konservdobozok, bakkancsok, fém, acélsisakok száz szám hevertek szanaszét. Felforditott postakocsik melyeknek levél tartalmával mint virágokkal be volt hintve az egész vidék, Töltényládák, schrapnell, gránát tömegek, döglött lovak, elromlott teherautók egymás hegyén hátán - és az ut ilyen volt kilométereken keresztül.... Ugy látszik mindenki arra gondolt, hogy a Tagliamenton csak saját ~~xxxxxxx~~ személyét megmentve átjuthasson - minden más tehertől szabadulni igyekezett!

Codroipoban egy ronda piszkos szállodában volt éjjeli szállásunk, persze ez is teljesen ki volt fosztva, ajtók ablakok összetörve, minden helyisége beronditva ugy, hogy alig vártuk a reggelt, hogy tovább mehessünk. Másnap délelőtt elértük a Tagliamentot. Ez egy furcsa ugy látszik szabályozásra váró vagy apróbb folyócskákból összeállott

folyó. Széles, szélesebb mint a Duna, de viz csak itt - amott volt benne ugy, hogy a nyugati részétől eltekintve kocsin mindenhol átjárható volt. A nyugati részén volt csupán rajt egy ponton hid verve, a melyen mintegy 300 - 400 lépés hosszan kellett átmenni.-

További utirányunk Palmanova mellett vitt el; de benn a városban nem voltunk. A város különben mikor mellette elvonultunk égett.- Mint később hallottam átvonuló csapataink alaposan ki rabolták; alaposan és oktalanul. Ugy mondták, hogy az utcák telve voltak a boltokból kiszórt szövetekkel, fehérnemüvel, ruhákkal a melyek bele voltak tiporva a hirtelen záporeső okozta bokáig érő sár

Legközelebbi állomásunk Mortegliano volt, hol két napig maradtunk. Itt egyesült ujra tágabb törzsünk a hadtest előre ment szükebb törzsével. Elszállásolásunk elég kellemes volt - én egy órásnál voltam beszállásolva, a törzs pedig a grófi kastélyba, honnan egy eredeti kis antique képet szerettem volna elhozni emlékül, de valaki ott is megelőzött - és el vitte az orrom elől. A kastély

különben tele volt mükincsekkel - de persze akkorra már lába kelt mindennek; emlékül csupán a kis velencei üveg cukorka tartót tudtam meg menteni - melyet egyik szobában hamutartónak használt valamelyik tisztiszolga.- Innen való vadász fegyverem, melyet több más fegyverrel együtt a hadbiróság foglalt le és szétosztott közöttünk.-

Általában az olasz kastélyok - melyek mind a régi római ház alaptervezet szerint épültek - mind telve voltak értékesnél értékesebb holmikkal. Lakójuk a pánikban elmenekülte autóján - volt hely a honnan az egész grófi család biciklin menekült el - s ott hagytak mindent kivéve a pénzüket és ékszereiket.- Egyik kastélyban pl. a toilett szobában a grófnő összes kxpz kalapjait, selyem ruháit,- máshol a menyasszony grófkisasszony egész fehérnemü kelengyéjét - a legfinomabb vászon és battiszt holmikat - ládaszámra elcsomagolva találtuk,- másutt selyem ágyneműek, óriási értékü perzsa szőnyegek, képek, mütárgyak, antique butorokkal voltak telve a kastélyok - persze mire mi odaértünk már felforgatva - de még

milliókat éró kincsek hevertek a házakban. Elvinni azonban semmit se lehetett! Először is a legszigorubb tilalmi parancsok jelentek meg, és buntetések közöltettek köztuk nem egy végrehajtott halálos itélet - a fosztogatások ellen, másrészt nem volt hol elvinni; hisz 2 - 3 tisztnek volt egy kocsija s ezen nem csak a tisztek utaztak hanem málhájuk is, igy nem volt hely hova felrakni. De meg különben is a hazaszállitás utközött volna nagy nehézségekbe, mert a haza utazótisztek többszöri motozásnak voltak kitéve a xxxxxxx vonatokon ugy maguk mint podgyászaik. A németek ugy csinálták, hogy „zsákmányoló osztagokat" szerveztek vasuti vonatokkal - és vonatszám szállitották haza Németországba a zsákmányolt holmikat, - minden aminek csak pár garas értéke is volt.-Az értéktelenebb holmikat pedig pl.karton ruha szöveteket, fejkandőket stb. összegyujtötték és uzletet nyitottak belőle s olcsó pénzen eladták.- Egy ilyen hires eladási helyuk volt Udiné-ben.- Persze mikor a mi csapataink egy egy ilyen kastélyból tovább vonultak s végül jöttek a cseh vagy osztrák Landvehr hadtápcsa-

patok - azok aztán ~~xxxxxx~~ szintén kifosztották a kastélyokat, legtöbbször a faluban otthon maradt lakósság szives assistentiája mellett. Annyira ment ez , hogy pl.volt egy hely, Frattina, hol két kastély volt egy régi és egy uj, mindkettő telve átvonulásunkkor mindennel a mire csak egy grófi háztartásnak és kényelmének szüksége van - és mire 8 nap mulva, mint állandó tartózkodásra oda visszavonultunk - nem volt más a két kastély 28 szobájában mint a 4 fal - üresen. Még a szegeket is kiszedték belőle.- Igaz azonban,hogy láttam csujes lovakat - a train gebéit - ketté vágott perzsaszőnyeggel letakarva.....

Ilyen volt előnyomulásunk - büszke magyar lovagiassága!....

St.Vito grófi kastélya, Chions után a hadtesttörzs székhelyéül Quartarezra lett kijelölve, miután a hadtest csapatok már elérték a Piave-t és annak innenső ~~xxxxxx~~ partján állást vettek fel mig tulról az olaszok helyezkedtek ~~xix~~ a megérkezett franciák támogatásával állásba

Quartarezrán ért a kellemetlen hir, hogy áthelyeztettem az akkor honvéddé ~~xx~~ át alakult 64 hadosztályba mint

orvosfőnök és, hogy azonnal tartozom bevonulni,- szóval a budapesti áthelyezés helyett - harctérit kaptam Thoman vezértörzsorvos jóvoltából. No de legalább magasabb parancsnokságnál, hadosztálytörzsnél maradtam.-

Nov.11-én. elbucsuzom régi barátaimtól, bevonultam uj törzsemhez Abbaziába / nem a Fiume melletti/, közel a Piave-hoz.- Utamat meglehetős keserves hangulatban tettem meg, mint mindig ha az ember a megszokott jó helyett valami szokatlan rosszabbat vár, de mégis hangosan fel kellett kacagnom egy látványon, melyet utközben láttam.- Az ut mellett ugyanis, munkás osztagjaink dolgoztak az ut kiszélesitésén és egy bosnyák sipkás férfit pillantottam meg a ki iszonyu büszkeséggel szivta cigarettáját - egy irigátor női hüvelyöblitő kaucsuk csövéből, természetesen ugy, hogy az apró lyukacsu végét tartotta a fogai között míg a tágabb, gummi csöre való végében füstölgött a cigarettája..... Valahol ugy " zabralizta" a kisöreg ezt a finom szivarka szopókát....

Délre érkeztem meg uj helyemre törzsemhez, - melynek akkor minden tagja: közös hadseregbeli volt - én vol-

tam az első honvéd!.

No szivesebben is fogadhattak volna, de mindenkinek lógott az orra érezvén, hogy az első honvéd után majd jön a többi is és igy kicserélődik az egész hadosztály törzs. Egy sympatikus emberre akadtam,- a hadosztály lelkészre dr.Horváth Bélára ki a szombathelyi premontrei rend classica-filologia tanára volt s vele hamar össze is barátkoztam.-

Abbáziában nem sokáig üdültünk:- igen közel volt a front- és nov. 13-án átköltöztettek bennünket St.Giovanni di Livenza-ra egy selyem gyár helyiségébe. Mi természetesen a gyáros magánlakását foglaltuk le,egy szép parkban álló emeletes épületet,melynek második emeletén kaptam én is egy kellemes kis szobát remek kilátással.- St.Giovanni di Livenza közvetlen a Livenza folyó mellett fekszik Matta és Meduna di Livenza között. Itt töltöttük az időt elég nyugodtan dec. 3-ig. Csapataink retablieroztak - vesztesegünk nem volt - igy dolgom sem.Naponta kirándultam valahova, egyes csapatainkhoz, megismerni orvosaimat, s aviszonyokkal megismerkedni.-

Az egészségi állapot, a harci készség akkor még mindenütt kifogástalan volt. A koszt ujra elsőrangu és különösen sok és finom bor. Hadosztály parancsnokom, - a nevét nem jegyez tem meg, - nagy borivó volt és itt e bortermő remek vidéken felkutattatta a legjobb pincéket és kocsiszám szállitották a utánunk a remek a pókhálós üvegeket a legelső faj borokat. Napközben nem ivott, de este annál többet és az volt a szomoru benne, hogy nekem kellett neki Gesellschaftot leistolni éjfélig mig el nem álmosodott, - mert a többiek legnagyobbrészt fiatal tisztek, - vacsora után elhagyhatták az asztalt csak mi "öregek" maradtunk együtt. Én sajnos, szivem miatt nem mertem sokat inni - igy az olasz vidék e kedves ajándékától is elestem, pedig de kitünő oportók, rizlingek voltak!!

Esti sétáim mindennap a Livenza kanyargós partjain vitt végig, - mert noha december volt, kellemes olaszos volt az éghajlat és idő.- Itt a Livenza parton sóhajtoztam az otthon a rég várt nyugalom és béke után...Hazahelyezésemről semmi hir nem jött. Egyszer egyszer irt kis feleségem, hogy már csak napok kérdése, de a napok multak

multak és én egyre jártam a Livenza partot....

December 3-án még hátrább dirigáltak bennünket Frattinára. Elhelyezésünk itt is egy kastélyban jó és kellemes volt.- /Már előbb leirtam, hogy csak anégy üres fal fogadott bennünket./ Itt már füteni kellett - az esőzés is megindult s közeli hegygerinceket már hó fedte.- Kályha azonban nem akadt ezekben az olasz házakban, igy csinálni kellett. Ferenc is készitett nekem egyet, melynek az alját egy fürdőszoba kályha, melegitő testét pedig egy nagy pléh henger doboz képezte.- Kürtjét pedig az ablak egyik tábláján vezettük ki a szabadba. Itt közel voltunk Quartaranához, a hadtörzs székhelyéhez - régi barátaimhoz néha néha átsétáltam.... Csapataink nem sok dolgot adtak, még egyre retablieroztak szóval pihentek.- Igy érkezett el Karácsony! Az első melyet nem tölthettem szeretteim között.-

Egyik tisztünk br.Nagy a ki a bécsi külügyminisztériumban volt titkár, nálunk parancsőrtiszt, huszár főhadnagy felutazott Bécsbe és onnan elég gazdagon megrakodva tért haza karácsonyi ajádékokkal a melyekből tombolát rendeztünk. Szép karácsonyfánk volt a kastély kertjéből- és

igazán meghatott volt a hangulat mikor a gyertyácskák kigyultak s a pap elkezdte játszani a megunkkal ~~xxxxx~~ cipelt fiszharmoniumon „Mennyből az ~~xxxxx~~ angyal"....Mindenki haza gondolt és bizony sokunk szemébe könnyek szöktek....Azután nagy vacsora,utána tombola volt - itt nyertem most is meglévő fekete bőr pénztárcámat - azután zene és vigadás - kinek meddig tetszett.....

De az én vigságom tulajdonképpen csak karácsony második ünnepén jött meg,midőn este(vacsoránál ültünk)Bodolay vezérkari százados jóbarátom a hadtesttörzs anyagi előadója a telefonhoz kéretett és hirül adta, hogy megérkezett a rendelet Budapestre helyezésemről azzal, hogy utódomat: Wertheim törzsorvost várjam be.-

Milyen öröm, boldogság fogott el: azt leirni nem tudom,azt talán érezni se tudná minden ember csak én éreztem, a ki már annyira vágytam otthonom után s a ki már 4 éve távol szeretteimtől szolgáltam kötelességemhez hiven a hazát....

Azután már napjaim boldog várakozásban teltek el -

január első napjaiban hadosztálytörzsunk ujra állomást cserélt. E legutolsó állomásunk helye már nincs meg emlékeim között csak tudom, hogy ez is kellemes grófi kastély volt.-

Wertheim azonban nem jött s miután már két hét eltelt az áthelyezési rendelet megérkezése óta és rendes fél évi szabadságidőm is esedékessé ~~vált~~ lett:- a hadtest eü.főnök Schürger és a vezérkari főnök Röder alezredes,- kiváló tudásu és képzettségü, vezérkari tisztünk - hozzájárulásával 1918 január 8-án utra keltem haza.-

Este átmentem Mattára onnan az ott levö hadosztály eü.intézetem kocsija tovább vitt Medunára - hol vasutra ültem.- Körülbelül éjfélkor indult vonatom szuroksötétben, mert ha világitást láttak az olaszok rögtön oda ágyuztak. Alaposan betakarozva pokrócomba s egy fapadon II.oszt. kocsiban szunyókálva indultam el - Görz-ön át Budapestre. Pragerhofban meg kellett hálni, mert nem volt vonatcsatlakozás igy csak másnap január 10-én érkeztem haza,- váratlanul, mert még érkezésemről nem

eredeti oldal

értesitettem senkit.-

Néhány nap mulva megérkezésem után Berlinbe kellett kiutaznom egy orvosi kongressusra, mely 5 napig tartott onnan hazaérkezve kezdődött el ujból „békeszolgálatom" régi helyemen a honvéd kórház laboratóriumában. Hogy ezen „békeszolgálat" milyen volt a reánk következő forradalmi és kommün uralmi időkben arról talán majd máskor irok meg egyet mást.-

Budapest, 1922. február.

Digitális restaurálás: Bóka István 2018.

Az amerikai nagykövet feltüzi dr. Ajkai Zoltánnak a CROSS OF HONOR kitüntetést, melyet a világháborús hadifoglyokkal szemben tanúsított emberséges magatartásáért kapott.

Dr. Ajkay Zoltán honvéd törzsorvos
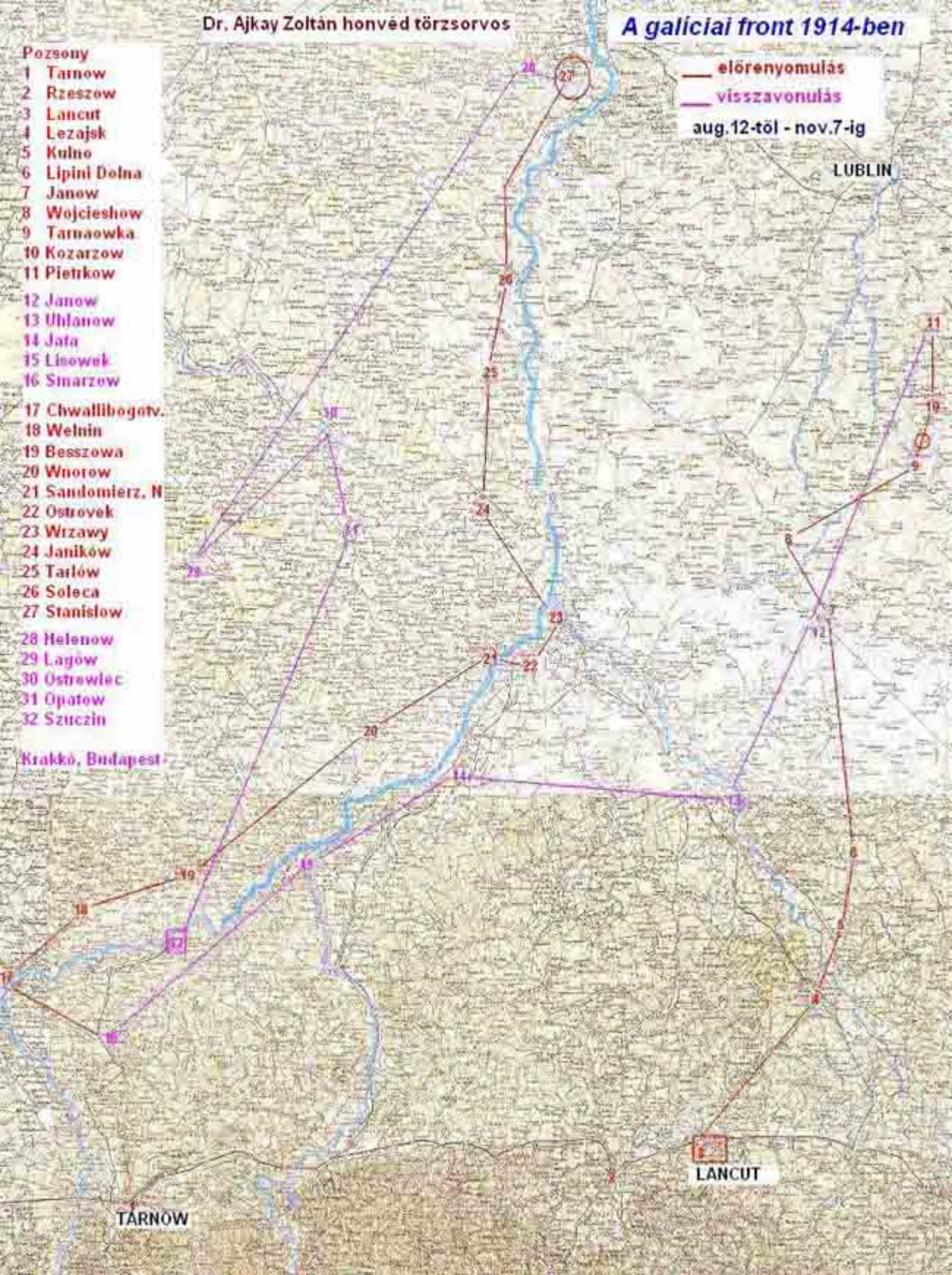
A galíciai front 1914-ben